

STRAŠNI JUBILEJ

OB DVAJSETI OBLETNICI SVETOVNE VOJNE

PAVEL PIBERNIK

Pred dvajsetimi leti se je sredi poletne vročine v avgustu vnel svetovni požar, ki so ga povzročila ostra nasprotja v socialnem in gospodarskem življenju človeške družbe. Ko so zaregljale prve strojnice v toplo meso človeških teles, je v dušah s šovinizmom in rumom opojenih množic še vedno živelo prepričanje, da je vse to prav in nujno. Toda v štirih letih neprestanega klanja je v milijonih teh bitij, ki so bila pokošena in uničena v ognjeni košnji ko snetljivo klasje, polagoma dozorelo spoznanje, da je vojna vendarle nenaravno zlo, barbarsko sredstvo družbe, ki se še ni dvignila iz svojega predzgodovinskega stanja. Bojišča so se pričela lomiti in na najšibkejših mestih popuščati. Za to svoje pozno spoznanje pa je človeštvo žrtvovalo med vojno in kesneje nad dvajset milijonov življenj.

Nato so prišla versailleska pogajanja in reparacije, vojni dolgovi in mešetarjenje s kolonijami. Ko se je kmet vračal v svoje razrušene vasi in s kupa razvalin dvigal opeko za opeko, da bi si znova postavil svoj dom, je diplomacija v Versaillesu polagala temelje za nova silnejša nasprotja, kakor so bila tista, ki so zanetila svetovno vojno. Nova razdelitev sveta in nove pogodbe med državami niso prinesle zaželenega „večnega miru“. Dve novi državi sta stopili v ospredje — Amerika in Japonska — okrepila se je Francija in v ozadju je ostala Anglija; toda nasprotstva, ki so pogнала svet v vojno leta 1914., niso izginila. Nadaljeval se je boj za nove trge, za območja gospodarskih vplivov posameznih držav, za investicije kapitala, za pota po morju in po suhem — ostali so tedaj vsi pogoji za ponovna nesporazumljenja, za novo razdelitev sveta. Položeni so bili temelji, na katerih so se pričela razvijati nasprotja med USA in Anglijo, med USA in Japonsko, med Francijo in Anglijo. Razen tega pa je ždela sredi Evrope še razrušena in ponižana Nemčija, kakor poseobljena težnja po maščevanju. Začasna in delna

gospodarska stabilizacija, ki je sledila prvim nemirnim letom po vojni je le na videz prikrila dejstvo, da je sistem sam v trajni in splošni krizi. Toda vedno močnejše in občutljivejše se je pričel kazati njegov razkroj, ko se je pojavila nova gospodarska kriza, ki je zajela ves svet. V zadnjih letih so se nasprotja tako poostрила, da je izjavil letos v juliju časopis „Manchester Guardian“: „... Povrača se leto 1914.“ Bistva sedanje dobe in vseh neštetiht nasprotstev, ki so nastala, pa ne moremo razumeti, ako ne pregledamo političnih in gospodarskih dogajanj obeh desetletij po svetovni vojni.

Delno stabilizacijo gospodarstva in današnje družbe po svetovni vojni so omogočila predvsem naslednja dejstva:

1.) Sporazum med Anglijo, Francijo in Ameriko v odnosu do Nemčije, zlasti glede posledic, ki so nastale po njenem porazu v svetovni vojni. Nemčija je pri tem izgubila vse kolonije, naložili so ji velike vojne reparacije in plačati bi morala ogromne vojne dolgove.

2.) Evropske države so se z Ameriko in Japonsko sporazumele glede razdelitve kolonij, glede gospodarskega vpliva posameznih držav in zlasti glede Kitajske. Nemške kolonije so bile razdeljene med posamezne države, kar se tiče Kitajske, pa je bil sklenjen poseben dogovor o „politiki odprtih vrat“, to se pravi, o svobodnem tekmovanju v gospodarskem izkoriščanju Kitajske.

3.) Sporazum med vodilnimi svetovnimi državami je določil, da se ne sme nobena država vmešavati v tuje kolonije.

V smislu takih sporazumov je bila v glavnem sklenjena že versailleska pogodba, njen obseg pa se je razširil še s posameznimi novimi pakti. Toda stabilizacija na tej podlagi je bila že od vsega početka trhla in nezanesljiva. Sporazum velesil glede Nemčije je naletel na najostrejši odpor vsega nemškega naroda. Nemško delovno ljudstvo je zahtevalo in še danes zahteva odstranitev versailleske pogodbe, ker mu nalaga ogromna gospodarska bremena, nemški imperialistični finančni kapital pa katastrofalno občuti pomanjkanje kolonij. Razen tega razjedata omenjene sporazume še dva druga vzroka. Industrialna Nemčija je z izgubo kolonij, internacionalnih trgov in izvoznih možnosti lastnega kapitala postala mrtvo telo brez dihalnih organov. Nemško gospodarstvo se je pričelo dušiti samo v sebi. Posledice tega stanja v Nemčiji pa so začele segati tudi preko njenih meja in siliti druge države k popuščanju kljub odredbam versailleske pogodbe. Razen tega pa pomeni Nemčija že sama po sebi neprestano vojno nevarnost. Drugi vzrok tega popuščanja sosednjih držav pa so nasprotja med Anglijo in Francijo. V bojazni pred močjo, ki jo je dobila Francija po svetovni vojni, in pred njenim rastočim internacionalnim vplivom, podpira Anglija v mednarodni politiki tista

stremljenja, ki so naperjena proti Franciji, predvsem nemške oboroževalne načrte. Na takšen način skuša Francijo vedno bolj oslabiti in zmanjšati njeno vplivno moč. Iz tega političnega boja med Anglijo in Francijo je črpala koristi edino — Nemčija, ki polagoma trga vezi versailleske pogodbe.

Sporazum velesil glede kolonij in Kitajske je bil zgrajen na pesku. Medtem ko so se delegati imperialističnih držav pogajali, so vzniknili skoraj v vseh delih sveta mogočna revolucionarna, narodno-osvobodilna gibanja. Kolonijalna ljudstva, ki so bila desetletja in desetletja podvržena „civiliziranemu“ tlačitelju, so začutila pod vplivom povojnega revolucionarnega vzdušja tuji jarem kot popolnoma nepotrebno breme in so se ga poskušala iznebiti. Revolucionarni upori so bili sicer skoraj povsod zadušeni, toda stremljenje po osvoboditvi je ostalo in se kljub vsemu širilo. Spomnimo se kitajske revolucije in gigantskega antiimperialističnega boja, ki ga že desetletja bije Indija.

Razen tega pa izpodkopujejo sporazum velesil glede kolonij in Kitajske tudi še imperialistični spori med posameznimi državami samimi. „Politika odprtih vrat“ na Kitajskem se je izpremenila v besno tekmovanje za razdelitev te zatirane zemlje. Medtem ko prodira Japonska s severa, si osvaja Anglija Tibet in se Amerika utrjuje predvsem v osrednji Kitajski. — Tudi sporazum glede nevmešavanja v tuje kolonije je naletel na eni strani na odpor kolonialnih množic, na drugi strani pa na boj med imperialističnimi državami za gospodarsko nadvlado in vodstvo.

Stabilizacija povojnega gospodarstva in družbe sploh se je torej pričela na nezanesljivi in kratkotrajni podlagi. Vsi trije sporazumi — glede Nemčije, razdelitve sveta in kolonij — so razpadli v nič in na njih razvalinah se je pričel znova zagrizen boj za nove kolonije in nove pridobitve. Toda ta notranja nesoglasja in politična neravnovesja prvih povojnih let se niso pokazala kar takoj. Nasprotno, gospodarstvo se je tako naglo razvijalo, da se ni dalo niti slutiti, da se bliža vsesplošna kriza. Do leta 1927. je proizvodnja že dosegla predvojno višino, ki jo je nato v naslednjih letih še celo močno prekoračila. Način proizvodnje se je tehnično izredno izpopolnil in skrajno racionaliziral. Razvile so se nove industrijske panoge, obenem pa so se zelo hitro pričele združevati posamezne industrije v truste in kartele. Nacionalne ekonomije prevzela navdušena vrtoglavica in zdelo se je, da se je gospodarstvo naposled vendarle izmotalo iz krize. Toda vse to so bile le prazne iluzije. Čim hitreje in s čim večjim obsegom je raslo gospodarstvo, tem bolj so se kopičila v podtalnih osnovah družbe nasprotja, ki so morala prej ali slej z vso svojo uničujočo silo udariti na dan. In prav ta vedno bolj naraščajoči napredek v sedanjem gospodarstvu je povzročil največjo

gospodarsko in socialno krizo, kar jih pozna zgodovina. Medtem, ko sta se krepko razvijali trgovina in proizvodnja, ko se je izpopolnjevala racionalizacija in je tehnični napredek znatno omogočil povečanje produktivnosti dela, so ostali trgi isti kakor so bili pred vojno, to se pravi, prodati se ni dalo mnogo več kakor pred vojno. Razen tega moramo upoštevati še dejstvo, da se je industrija razvila med vojno in po vojni tudi v kolonijah in drugih zatiranih in zaostalih zemljah, tako da se je trg za industrijo razvitih držav dejansko zelo zmanjšal. Nenadoma je nastal zastoj, ki je pognal milijone ljudi v bedo in pomanjkanje in do temeljev omajal gospodarsko podlago današnje družbe. *Stabilizacija je ubila samo sebe.*

Kakor se je po vojni gospodarstvo začasno rešilo iz krize, tako je sedaj še globlje zabredlo vanjo. Proizvodnja, ki je do leta 1929. močno preseгла predvojno, je do leta 1933. zopet padla globoko pod njo. Še večje nazadovanje zaznamuje trgovina, prav isto pa se je zgodilo tudi s tehniko. Današnja krizo označujejo predvsem tale dejstva:

1.) Kriza je zajela vse države. Zato je nemogoče, da bi se ena država izvlekla iz nje na škodo druge, kakor se je to dogajalo v minulih cikličnih krizah.

2.) Zelo se je tudi poostrila agrarna kriza, kar se v letih stabilizacije ni tako ostro pokazalo, kakor se to dogaja danes. Segla je v vse poljedelske panoge in popolnoma zavrla razvoj poljedelske tehnike. Od traktorjev se vrača poljedelstvo zopet k motiki.

3.) Agrarna kriza pa se je prepletla tudi z industrijsko krizo in jo s tem še poostrila.

4.) Monopoli (karteli, trusti) umetno zvišujejo cene industrijskih proizvodov, medtem ko z vso silo znižujejo cene poljedelskih pridelkov. S tem pa še bolj zapirajo meje trgu in popolnoma onemogočajo vsak poskus, da bi se gospodarstvo izvilo iz krize. Svobodne cene so danes padle v najvažnejših evropskih državah v primeri z letom 1929. za 43 %, monopolne cene pa le za 7 %.

5.) Gospodarska kriza je nastopila v dobi splošne socialne krize. Svetovna vojna je zapustila za seboj armado brezposelnih in množico stalno nezaposlenih podjetij. Zato so ves svet neprestano pretresali večji ali manjši razredni boji. Istočasno pa so narodni osvobodilni boji v kolonijah vedno bolj ogražali imperialistično nadvlado velesil. Gospodarska kriza je seveda vse te pojave le še bolj podkrepila.

To so tedaj glavni vzroki, ki so ciklično gospodarsko krizo poglobili. Kako je kriza pustošila, opažamo najbolj jasno v proizvodnji. Če vzamemo, da je znašala leta 1929. proizvodnja v štirih najmočnejših industrijskih državah: v Ameriki, Angliji, Nemčiji in Franciji 100,

potem je znašala proizvodnja leta 1930. samo še 90,5, leta 1931. 76,7, leta 1932. pa je padla celo na 66,6 in se nato leta 1933. nekoliko dvignila na 73,9.

Padec v proizvodnji je torej katastrofalen. Proizvodnja Anglije in Nemčije je pod predvojno višino, medtem ko sta Francija in Amerika le neznatno prekoračili to višino. Iz že omenjenih števil vidimo, da se je produkcija v zadnjem letu sicer le neznatno, a vendarle nekoliko dvignila. Nekateri gospodarstveniki zapažajo v tem pojavu že znak povračanja v gospodarski dvig. To veselje pa je prezgodnje. O tem se bomo prepričali, kakor hitro pregledamo vzroke, ki so privedli do tega napredovanja v proizvodnji. Prvi vzrok je nedvomno podkrepljena produkcija v vojni industriji, ki je danes edina v — konjunkturi. Drugi, važnejši vzrok pa je notranji mehanizem v ustroju današnjega gospodarstva, ki prenese vso težo krize zlasti na delavca in kmeta. Posledica tega pritiska se kaže v močnem znižanju plač ter v padanju cen kmečkih in kolonialnih izdelkov. Začasno se je sicer na ta način gospodarstvo nekoliko opomoglo, vendar pa je s tem kupna moč delovnih slojev še bolj padla in trg še bolj zaprla. Sicer pa se v gospodarskem ustroju današnje družbe ni prav nič izpremenilo, kar bi kazalo na izhod iz krize. Najnižjo točko smo sicer že dosegli in tudi preživel, toda nikakih znakov ni, da bo nastopila doba novega dviganja.

Gospodarska kriza pa je razen tega tudi silovito razvnela politična nasprotstva v današnji družbi, bodisi v notranjosti posameznih držav, bodisi v odnosih med državami samimi. Tu, v teh nasprotjih imajo svoje korenine fašizem in silni mednarodni imperialistični spori, ki vse bolj in bolj pretresajo svet.

Fašistično gibanje se je porodilo iz malomeščanskih množic, ki jih je monopolistični finančni kapital pognal v bedo in pomanjkanje. To so predvsem majhni trgovci, obrtniki in podjetniki, intelektualci, namočenci in naposled kmečke množice. Stremljenja teh plasti so naravnana v glavnem v to, da bi se zmanjšala oblast finančnega kapitala, preprečilo uničevanje majhnih gospodarskih sil, ki ga povzročajo trusti in karteli, da bi se vrnil časi svobodne konkurence in z njimi ugodne razmere, v katerih je še pred nedavnim živelo malomeščanstvo. Vsa ta stremljenja po vrnitvi „zlatih starih časov“ so seveda zaman. Moderna industrijska tehnika skratka ne dopušča drugačne oblike produkcije nego le veleobrat. Toda malomeščanske fašistične množice so danes prav na tisti prehodni stopnji, ko so sicer spoznale brezizhodnost do vrhunca razvitega gospodarstva na individualistični podlagi, a jih vendarle vezeta tradicija in osebna korist na ta sistem, ki pa bi ga rade le nekoliko „pregradile“ in v konservativnem smislu „prereformirale“. Prav zaradi

tega pa je mogel izrabiti finančni kapital malomeščanske množice za boj proti delavstvu, ki ga je kriza najbolj prizadela. Tako se je izrodilo malomeščansko fašistično gibanje, ki pa je predvsem orodje finančnega kapitala. Nemški „Bürger“, ki je stopil v Hitlerjeve vrste iz prepričanja, da se bori proti Kruppu, Thyssenu in Siemensu, se v resnici bori na strani teh magnatov proti nemškemu delavstvu in proti nemškemu malemu človeku sploh. V tem tragičnem dejstvu tiči največja prevara v zgodovini človeštva, ki so ji kdaj podlegle ogromne ljudske množice.

Pri vsem tem je razvidno, da bo ta igra finančne oligarhije z malomeščanskimi množicami trajala le nekaj časa. Vpliv fašističnega vodstva na množice popušča polagoma, kakor se tudi le postopoma rušijo v množicah iluzije, ki jih je vanje vcepil fašizem. Vzporedno z odtujevanjem ljudskih množic od fašističnih namenov pa se vrši tudi še drugo gibanje, ki na svoj način ne vpliva razkrajajoče le na razpoloženje množic do fašizma, marveč tudi izpodkopuje ves priganjaški stroj fašistične garde in pretorijanskih čet. V dobi krize se namreč zaostre tudi odnosi med posameznimi gospodarskimi skupinami v notranjosti države, zlasti med bankami, industrijskim kapitalom, veleposestniki, med lahko in težko industrijo itd. Ta nasprotja se kažejo v večnih sporih za odločilni vpliv v vladi, ki se izražajo od časa do časa v obliki gnusnih, zločinskih izpadov in barbarskih obračunavanj. Taki pojavi trgajo fašističnim idolom z obraza božansko kopreno, ki so si jo nadedli v začetku.

S tega stališča moramo gledati tudi na najnovejše politične dogodke v Evropi, zlasti v Nemčiji in Avstriji. Dogodki 30. junija, ko je dal Hitler postreliti svoje najožje sodelavce in prijatelje, so strašen primer poloma fašistične „revolucije“. Zločin, ki se je ta dan izvršil v Nemčiji, je samo nujna posledica vseh prejšnjih zločinov. Štiri sile so v teh bojih trčile druga ob drugo: finančni kapital, junkerski veleposestniki, rastoče nezadovoljstvo v SA oddelkih in osebni cilji in stremljenja posameznih voditeljev. Dogodki so popolnoma odkrili, od koga je odvisen Hitler in kdo ima v Nemčiji korist od njegove strahovlade. Saj je bil Hitler nekaj ur prej, preden se je odpeljal v München in ukazal ubiti Schleicherja in Röhma, na obisku pri največjem nemškem industrijcu, „kralju topov“, Kruppu. Junkerji pa so v svoje namene uporabili nezadovoljne in deloma neposredno s fevdalnim plemstvom povezane voditelje SA oddelkov, ki so se naslonili na nezadovoljstvo v SA oddelkih, čeprav je bilo to nezadovoljstvo bistveno različno od njihovega. Ti napadalni oddelki so bili sestavljeni po večini iz mladih malomeščanskih in proletarskih ljudi, ki so Hitlerjeva gesla sprejemali s prepričanjem in vero v tako imenovano „drugo revolucijo“, ki bi naj pomedla s kapitalisti in pred vsem z monopoli, trusti, karteli in veleposestniki. Pričakovali so, da bo

Hitlerjeva „revolucija“ ustvarila boljše življenjske pogoje delovnim ljudem, doživeli pa so nasprotno, da se je izkoriščanje povečalo. Nič ni zato čudnega, da je moral Hitler ustanoviti poseben koncentracijski tabor za nezadovoljnejše iz SA oddelkov. Nerazpoloženje proti Hitlerju je zavzelo take meje, da so se v napadalnih četah že očitno pokazale socialno-revolucionarne težnje. Hitler je bil prisiljen te oddelke deloma „poslati na dopust“, deloma pa razčistiti položaj v organizacijah.

Ta poskus upora v fašističnih vrstah v Nemčiji pa vsekakor ni zadnji. Kolikor bolj bodo množice odpadale od „Führerja“, ki ne izpolnjuje svojih obljub, toliko bolj bodo ti upori in državni udari pogosti. Naposled ne bo Hitlerju preostalo nič drugega, kakor da se bo moral popolnoma nasloniti zgolj na vojsko in na dobro plačano elitno pretorijansko gardo SS. To stremljenje je Hitler že pokazal po Hindenburgovi smrti. S tem, da se je oprl na generala Blomberga in finančnega magnata Schachta, je vrgel poslednjo mitično kopreno raz sebe. Hitlerjeva diktatura je izgubila, odnosno bo naglo izgubljala socialno oporo v množicah in se izpremenila v vojaško-fašistično diktaturo, ki brani koristi finančnega kapitala in veleposestnikov. Hitlerjevo fašistično gibanje pa je s tem izgubilo, odnosno bo naglo izgubljal svoj kolektivni značaj in ostal bo le gol skelet — pretorijanske garde, policije in vojaštva. Skratka, ostali bodo samo še — bajoneti. Toda že Bismarck je ugotovil, da so sicer bajoneti pripravljeni za marsikatero stvar, toda sedeti se na njih ne dá.

S precej istega vidika moramo gledati tudi na avstrijske dogodke. V ospredju stoji tudi tu nasprotje med finančnim kapitalom (Dollfuss-Schuschnigg) in veleposestniki (Heimwehr), ki se mu pridružujejo še imperialistične težnje hitlerjanske Nemčije. Za Hitlerja bi pomenila priključitev Avstrije k Nemčiji silen uspeh, ki bi mu pomagal tudi v notranji politiki zaustaviti za nekaj časa odpadanje množic od njega. Povsem razumljivo je zato, da je napel vse sile, da bi okreplil hitlerjevsko gibanje znotraj Avstrije. Dollfuss je padel kot najmočnejša ovira „Anschlusa“, toda ta uspeh je za Hitlerja ničev. Še več, moglo bi se govoriti o izgubi, kajti zunanjepolitična osamljenost Nemčije se je po teh dogodkih še bolj poostrila.

Skupen odpor proti Hitlerju je v Avstriji začasno združil finančni kapital z veleposestniki. Toda nedvomno bo prej ali slej tudi tu prišlo do medsebojnih obračunavanj, kajti monopolizirani finančni kapital stalno stremi za tem, da bi prevalil del bremen, ki jih povzroča kriza, na ramena veleposestnikov, ki pa se seveda tega branijo in hočejo vso težo prevaliti na industrijo in banke.

Vzporedno z vsemi temi razkrajajočimi težnjami pa rase nezadovoljstvo ljudskih množic, ki polagoma zapuščajo krščanske socialce, socialne demokrate in hitlerjanski nacionalni socializem. Revolucionarni duh, ki je z veliko silo bruhnil na dan v februarških dogodkih, se na takih tleh vedno bolj krepi in pridobiva novih moči.

Najnovejši dogodki so nam pokazali, da gre tudi fašistična Italija to pot. Razpadanje se vrši v Italiji mnogo počasneje kakor v Nemčiji, Avstriji ali drugod, kajti Mussolini je nastopil vladu v času gospodarske stabilizacije in je imel več ko sedem let časa, da se je mogel utrditi. Z nastopom gospodarske krize pa so nastale tudi v „sijajni“ italijanski fašistični stavbi zevajoče razpoke. Tri dejstva so viden dokaz tega razpadanja: pridobivanje vpliva antifašističnih revolucionarnih organizacij, neprestani upori kmečkega ljudstva po vaseh in odpor v lastnih fašističnih vrstah. Slučaj Arpinatti ima precej sličnosti s slučajem — Röhm.

Fašizem se pričinja torej razkrajati še preden se je mogel prav uveljaviti. To dejstvo je silnega mednarodnega pomena. Fašizem, ki se je kompromitiral v Nemčiji, Avstriji, Italiji in drugod, močno slabi vplivne pogoje fašističnega gibanja drugod, kajti ljudske množice ne bodo več tako slepo nasedale fašističnim geslom, kakor se je to dogajalo dosedaj. S tem seveda ni rečeno, da je fašizem popolnoma izgubil sposobnost svojega političnega obstoja. Ne, možnosti varanja množic niso še popolnoma izčrpane, toda so vendarle sedaj močno omejene. Upamo, da ne bo preuranjeno, ako izrečemo trditev, da se je z junijskimi streli pričel splošni razkroj fašizma po vsem svetu.

Vpliv fašizma na mednarodni politični položaj lahko dobro razvidimo iz tega, če pogledamo samo na učinek, ki ga je imel nastop Hitlerja na mednarodno razorožitveno konferenco v Ženevi. Kakor hitro je namreč postal nemški kancelar, ni bilo mogoče z nikakimi sredstvi več zadržati odposlancev na konferenci. Od prvega dne, ko je Hitler nastopil svojo oblast, se je produkcija orožja in drugih vojnih priprav podvojila. Nemčija se je vrgla tedaj z vso mrzlico na oboroževanje. Fašizem torej ni zaostрил le vseh notranjih nasprotstev, marveč je razplamtel tudi imperialistične spore med državami. Fašizem vodi v vojno z neko notranjo nujnostjo, z isto neobhodnostjo, kakor drvi voz po klancu nizdol, dokler se ne razbije ob cestnem kamnu. Ta blazna vožnja v polom se vrši toliko hitreje, čim bolj rasejo nasprotstva v notranji politiki. Fašistični voditelji so obljubliali nemškim množicam uspehe v mednarodni politiki — zdaj morajo te uspehe pokazati. Obljubliali so kolonije — morajo jih pridobiti. Obljubliali so, da bodo naposled uničili krizo — sedaj morajo to izvršiti. Obljubliali so izboljš-

šanje življenjskih pogojev delovnih ljudi — tudi na to obljubo so dolžni odgovoriti. K odločitvi pa silijo še mednarodni imperialistični spori. Kadar gre za razdelitev izgube, ki jo prinaša kriza, med posamezne države in kapitalistične skupine, tedaj je vsak trajnejši sporazum nemogoč. Vedno znova se namreč poskuša ena država rešiti iz gospodarske stiske na kvar druge. Gospodarski boji, ki se vrše danes med državami, carinske zapore, valutni boji (inflacija), dumpingi itd. z vso zgovornostjo pričajo o nevzdržni napetosti mednarodnega političnega položaja, ki mora prej ali slej priti do odločilne zaostritve. Za fašistične vlade ni tako in tako drugega izhoda, kakor poiskati rešitev v vojni, ali pa se zgruditi pod težo notranjih nasprotij. Živimo torej na pragu dobe velikih pretresljajev v državah samih in med njimi.

Primerjava današnje dobe z ono v letu 1914. nas ne bo samo potrdila v trditvi, da se vračamo v leto 1914., marveč nam bo tudi pokazala, da so ognjišča vojne nevarnosti danes mnogo bolj številna, kakor so bila pred svetovno vojno. Takrat se je govorilo, da je Balkan vojno ognjišče. Danes je takih nevarnih točk v svetovni politični stavbi nešteto. V Evropi so take točke: Avstrija, kjer se križajo koristi največjih evropskih velesil in ki je sprla tudi bivša prijatelja — Italijo in Nemčijo, nato Posarje in Baltik. Na Daljnem Vzhodu postaja vsak dan bolj pereče nasprotje med Japonsko in Sovjetsko Zvezo, Kitajska postaja sporno jabolko vseh velesil, v Južni Ameriki pa sta v ostrih konkurenčnih bojih Anglija in Zedinjene države (na primer že dve leti trajajoča vojna med Bolivijo in Paraguayem, ki je dejansko vojna med USA in Anglijo). V takem položaju je zmaga fašizma tembolj usodna. Fašistične države morajo biti zaradi notranjih nasprotstev še bolj nasilne in nenasitne v svojih imperialističnih težnjah. Najbolj vidna primera v tem oziru sta Nemčija in Japonska. Njiju zunanja politika je popolnoma posledica njiju notranjih političnih razlogov. Množice, ki so jih leta in leta opijanjali z imperialističnimi iluzijami, zahtevajo dejanj, zahtevajo izpolnitve šovinističnih sanj in silijo fašistične vlade k odločitvi.

Ob dvajseti obletnici svetovne vojne moramo torej ugotoviti, da se vračamo v leto 1914. To je tragika človeške družbe, ki je pri vsej svoji civilizaciji ostala vendarle pri istih, če ne še strašnejših metodah medsebojnega obračunavanja, kakor jih uporabljajo divjaška plemena na najnižji kulturni stopnji. Grozote svetovne vojne so nam še preveč živo v spominu, da se ne bi ob dvajseti obletnici pričetka svetovne vojne zdrznili ob spoznanju, kako se šovinistične in imperialistične sile igrajo danes s smodnikom. Kulturni delavci vsega sveta imajo pred seboj zgodovinsko dolžnost, da najodločneje protestirajo proti vojni in proti fašizmu, ki neizogibno vodi človeštvo v novo klanje.

PESMI IZ CIKLA „EROS“

TONE SELIŠKAR

VETER

Veter je pribežal mimo okna
in se stekla dotaknil,
da je zvok njegov kakor tvoj,
ki hrepeniš po meni v daljavi.

Morda pa ti šepečeš ob oknu?
Ali pa so zvoki nežne popevke,
ki jo poje mlad fant na poljski stezi?

Počakaj, da okno odprem!
Svoj obraz bom potopil v ta zvok
in vem, da bo čul šepet:

Jaz sem, jaz,
radostni drug tvojih misli!

PISMO

Mesto žari pod menoj in dež rosi,
da so asfaltne ceste ko svileni trakovi,
hiše spe,
cestne svetilke mežikajo v noč
in njih odsevi srebré tok, ki se izgublja v temó.

Ogromni oblaki so s sidri prikovani v nebo.
Drevesa šepečejo,
iz odprtega okna nekje je planil zagoneten krik,
nekje dete joče,
visoko nad menoj prhutajo krila divjih gosi,
ki hite gnezditi na jug.

Glej in v samoti, ko se človek
otrese vsega zla, ko mu je pogled jasen,

da prodira noč,
ko je odprt na zven kakor oblak, ki se prekolje,
da je misel čista kakor kaplja rose
in srce umirjeno kakor veter,
ki se je naslonil na veje dreves —
tako je z menoj.

Močan sem,
da bi z rokami objel ves svod neba,
svojo glavo bi na oblak naslonil
in vsem tistim pticam, ki hite na jug, sporočil:
Dajte, ptice, ponesite ji to vročo misel!

Tebe ni, pa vendar si!
Vsepovsod, še v šelestu listov dreves te slišim
in v mojih stopinjah je zarisan sled tvojih nog.

In že se dviga na vzhodu jutrnji sij.
Rdeč val svetlobe je zajel nebo.

VIHARNA NOČ

Mrka noč leži nad morjem.
Tam nad grebeni skal preži vihar
in rjove v noč.

Iz vseh strani neba divja orkan,
kot da bi tisoč jezdecev vihralo skozi zrak,
se vzpenjalo v nebo,
trobilo bojno pesem smrti.

Tisoč krikov besne konjenice
se spreminja v dolg, zategel vrišč zemlje,
neba, morja —
in val rohni
in burja orje, trga, ruši, lomi,
poje blazno pesem srda in nevolje.

In v meni kljuje strah!
Ko se naslanjam v viхро,
me hladni dah zajema,
da sem ves majhen, ves samotен:
ko seme strgano iz tal
in vrženo v vrtinec razbesnele konjenice
ter sam ne vem, v kaj bi planil:
v smrt, vihar, ljubezen, srečo,
kri, objem, upor . . . ?

Tuleča zver mi trka v okno
in se reži, spakuje,
razločno vidim njen obraz, ki se zaganja v šipo,
vidim ostre kremplje,
strupeno žrelo,
jezik, plameneč goltanec.

Jaz pa bi zbežal rad,
se skrיל,
še rajši pa obraz pokrיל z dlanmi
ter se ves vdan podal:
daj, vgrizni,
zasekaj v vrat, da brizgne kri!

Noč besni.
Nemir gori.
Da bi vsaj dete бил!
Naslonil bi se k tebi!
položil lice v tvojo mehko dlan
in nič se ne bi bal.

Jaz pa sem mož.
Jaz sam sem viharna noč!

Jutro se vžiga, nebo se iskri,
jaz pa sem vso noč tebe iskal.

RAZKOŠJE

*Med hiše je neslišno padla noč.
Zunaj mestnih zidov goré morda na nebu zvezde,
ali pa je mesec nad poljem
zajel v svojo belo otožnost vas in gozd.*

*Tu je le električna luč
in obzidana ulica,
zamolkel šum beznic valovi skozi okno,
nagli koraki drse po tlaku
in železne rešetke jetnišnice preže v temo.*

*In v vsem tem so štiri stene in midva.
In neskončen mir.
Na vse pozabljam ob tebi,
zdi se mi, da sva pogreznjena v globočino,
kjer ni ničesar več.*

Le mir in ubrani molk.

*Tedaj se je, kakor prikazen, zasidral
med moje in tvoje obličje in v sanje,
ki mi jih ustvarja tvoj goreči utrip srca,
prepaden obraz izza jetniške rešetke.*

Bel, medel, hrepeneč pogled uklenjenega moža.

*Pa mu ne moreva dati drobčka najine sreče!
Vzpeti se k njemu in reči:
Na, vzemi, brat, ki hrepeniš!*

*Pa je zopet noč in so sanje,
morda goré na nebu zvezde,
ali pa je mesec zunaj na polju . . .*

*Midva pa v razkošju najinih gorečih misli
pozabljava na vse prikaze gorja.*

USTANOVITEV SLOVENSKE STOLICE V LJUBLJANI

FR. KIDRIČ

III

Medtem ko so dunajski akti od 1815 do 1817 govorili le o ustanovitvi „stolice slovenskega jezika“ in tudi Metelka imenovali profesorja „slovenskega jezika“, sta skušala Ravnikar in Metelko že v poznamenovanju nove stolice označiti, da jima ne gre zgolj za praktični pouk slovenskega jezika. Licejski katalogi imenujejo stolico že 1817 „stolico slovanske filologije“ (slavische Philologie), a Metelka 1817 „profesorja slovanskega jezika in literature“, od 1818 „profesorja slovanske filologije“. Okoli 1825 so v obeh položajih nadomestili izraz „slovanska filologija“ s „slovensko filologijo“. Ta razvoj naslovov se da zasledovati tudi v uradnem šematizmu ljubljanskega gubernija in v tiskanih licejskih katalogih ljubljanskega liceja, n. pr. za leta 1825, 1831, 1846.

Ker na Dunaju te samovoljne ljubljanske prekrstitve in razširitve dolgo niso opazili, bi bil mogel Metelko pod uzurpiranim naslovom uveljaviti in udomačiti v štirih tedenskih urah pri slušateljih, ki so z neznatnimi izjemami slovenski že znali, mnogo več, kakor običajni posredovalci praktičnega znanja kakega jezika, če bi bil umel premagati težkoče, ki so jih predstavljali zanj momenti kakor: slaba zasidranost preporodne miselnosti v študentovskih krogih, ki so bili tudi v Ljubljani do slovenstva še po večini mlačni, pomanjkanje slovenskih umetniških tekstov in ozek obseg obveznosti slovenskega pouka.

Ugibanje, ali bo profesor slovenščine imel dovolj slušateljev, je delalo tistim preporoditeljem, ki so poznali razmere, pač v začetku skrbi, in nič čudnega ni, da so si obetali več uspeha od predpisanega obveznega pouka kakor pa od uvidevnosti in preporodne vneme ljubljanskih dijakov samih. Ravnikar je dne 10. avgusta 1815 le na splošno omenil, da ima kot slušatelje slovenske stolice v mislih bodoče uradnike in dušne pastirje (XV). Toda že vloga študijskih direktoratoev izpričuje misel, da je treba napraviti obisk predavanj obvezen za vse skupine licejskih slušateljev, za katere bi se dala obveznost vsaj nekoliko utemeljevati: predlagali so namreč, naj bi bil obisk teh predavanj dovoljen vsakomur, obvezen pa za bogoslovce drugega letnika in za tiste slušatelje, ki bodo morali poslušati predavanja iz kmetijstva (XVIII). Ta predlog si je osvojil v glavnem tudi ljubljanski gubernij (XVII).

Predlog o obveznosti slovenskega pouka za dve skupini v začetku na Dunaju ni našel simpatij. Centralna organizacijska komisija je v predlogu za cesarja 27. novembra 1815 predlog ljubljanskih oblasti precej omejila: obvezen bi naj bil pouk tudi za bogoslovce le takrat, kadar se za obveznost izjavijo pristojni ordinariati; slušateljem liceja, ki se hočejo posvetiti študiju kmetijstva ali politični in sodni službi ter morda tudi bogoslovcem, naj se študij slovenščine priporoča, in sicer z utemeljitvijo, da bodo imeli obiskovalci predavanj iz slovenščine pri prošnjah za službe prednost pred drugimi (XXI). Cesar je ta predlog potrdil in v zmislu dopisa centralne komisije z dne 26. decembra 1815 je moral ljubljanski gubernij glede bogoslovcev le še pristojne tri ordinariate vprašati za mnenje (XXIV).

Prav zaradi teh vprašanj pa je Dunaj svoje mnenje o obveznosti slovenskega pouka precej izpremenil.

Proti stolici nista sicer bila niti tržaški niti goriški ordinariat, nasprotno, v Gorici so celo menili, da je ustanovitev slovenske stolice vse hvale vredna in če ne potrebna vsaj zelo koristna naprava. Vendar sta bila tako tržaški kakor tudi goriški ordinariat proti obveznosti slovenskega pouka za njune bogoslovce: prvi je 30. januarja 1816 naglašal, naj primorskim bogoslovcem na ljubljanskem liceju le učitelji na srce govoré, da se bodo slovenskega pouka radovoljno lotili (XXVII); tržaško škofijstvo je v odgovoru z dne 5. februarja 1816 k sodbi, da zadostuje, če se bogoslovcem učenje slovenščine le svetuje, dodalo še utemeljitev, češ, peščica bogoslovcev iz tržaške škofije že tako govori deželni jezik, a bogoslovcem iz Istre bi bil bolj potreben pouk v hrvaškem jeziku kakor pa v slovenščini (XXVIII). Tako je bil ljubljanski ordinariat edini, ki se je v odgovoru z dne 17. februarja 1816 izrekel za obveznost slovenskega pouka za vse bogoslovce drugega letnika (XXXI). Rektorat ljubljanskega liceja, ki je dobil odgovore ordinariatov v izjavo, je v dopisu guberniju z dne 9. marca 1816 svoj predlog iz prejšnjega leta le malo omejil: Ravnikar je namreč sedaj svetoval, naj bo slovenščina bogoslovcem drugega letnika obvezen predmet, vendar s to olajšavo, da slabejši redi iz tega predmeta nadaljevanju študij ne bi bili v oviro. Zelo spretno je Ravnikar v tem odgovoru pobijal stališče tržaškega ordinariata. Proti stavku, da bogoslovci iz tržaške škofije že tako znajo slovenski, je naperil prepričevalni ugovor, da bi se po takih načelih dalo zametavati sploh vsako izobraževanje po materinem jeziku; proti podčrtavanju, da bi za istrske bogoslovce bila hrvaščina potrebnejša od slovenščine, je menil, da je odmeril tržaški ordinariat slovenščini pretesne meje, češ, govor Istranov se od govora notranjeavstrijskih Slovencev le malo razlikuje. Pravilno je Ravnikar tudi poudarjal, da je obvezen pouk

resnejši in koristnejši od neobveznega. Le to je bilo neprevidno, da je Ravnikar v svojem poročilu tudi rekel, da bogoslovci „zvečine sami želijo, naj bi bila zanje slovenščina obvezen predmet“ (XXXVI) ... Ravnikar in ljubljanski ordinariat sta zmagala: centralna organizacijska komisija je sprejela sedaj prvotni predlog ljubljanskih študijskih direktorats, a 15. aprila 1816 je ljubljanski gubernij dobil njen dopis, da bo obisk predavanj o slovenščini dovoljen vsakomur, obvezen pa za bogoslovce drugega letnika in za vse slušatelje kmetijstva. Medtem sta goriški in tržaški ordinariat izpremenila svoje mnenje ter pristala na obveznost za bogoslovce drugega letnika (XXXVIII).

Od spomladi 1816 dalje je utegnil biti torej Ravnikar pomirjen tudi glede tretje točke, ki ji je v okviru problema nove stolice pripisoval važnost. Momenti, za katere je sedaj glede števila slušateljev šlo, mu po vsej priliki niso delali skrbi. A šlo je za važne stvari: da ostanejo na Dunaju zvesti odločitvi iz pomladi 1816; da bogoslovci drugega letnika in pa slušatelji novih predavanj o kmetijstvu, ki so se pričela v prvem semestru šolskega leta 1816/17, mirno in s preporodnim razumevanjem sprejmejo novo obvezno učno obremenitev; da privabi osebnost učitelja slovenščine čim več slušateljev tudi mimo obveznikov.

Toda le prekmalu, namreč komaj je Metelko spomladi 1817 začel predavati, se je moral Ravnikar prepričati, da se je v marsičem motil.

Prvo razočaranje so pripravili Metelku in Ravnikarju na Dunaju, kjer so do srede junija 1817 odločili, da za slušatelje, katerim je predaval profesor Werner o ekonomiji, Metelkova predavanja niso obvezna. Ozadje te izpremembe ni povsem jasno, ker ga osvetljujejo le namigavanja v Kopitarjevem pismu Zoisu z dne 14. in 15. junija 1817 (LXV) in pa licejski katalogi. Kopitar je zaključil svoje poročilo: „Metelko si naj išče sedaj prostovoljnih učencev, tem boljši bodo ...“

Toda pokazalo se je, da je Ravnikar tudi vnemo bogoslovcev za slovenski pouk zelo precenjeval, in to je bilo zanj in za Metelka drugo veliko razočaranje. Novembra 1817, torej v začetku šolskega leta 1817/18, so se namreč bogoslovci drugega letnika v posebni vlogi na gubernij pritožili proti odločbi, da je zanje slovenski pouk obvezen. Razlogi bogoslovcev, med katerimi so bili tudi Jožef Kek, Andrej Smolnikar in frančiškan Emanuel Podvinski, kažejo, da se ta mladina preporodnega pomena slovenske stolice ni prav nič zavedala in da bi je ne bilo prav nič bolelo, če bi bila vlada novo pridobitev zopet ukinila. Tožijo namreč, „da so zaradi slovenskega pouka preobloženi z delom na škodo svojemu zdravju in tudi na škodo izobraževanju za svoj stan, zlasti ker večina njih še druge dijake poučuje“ (LXVI). Stvar slovenske

stolice so morali braniti novi rektor Klementini in tuji birokrati. Klementini se je 22. decembra 1817 iz pritožbe norčeval, sicer pa skušal rešiti položaj z mnenjem, da je pritožba le po nekaterih povzročena in da je ni zakrivila toliko nemarnost za slovenščino kolikor mladostna lahkomišelnost (LXVIII). Gubernij je 30. decembra 1817 odgovoril bogoslovcem, da izpričuje njihova prošnja za zmanjšanje učnih ur čudno lahkomišelnost in da je prej kazni vredna, kakor da se usliši (LXIX). A dvorna študijska komisija je na osnovi ponovnih poročil iz Ljubljane, ki sta jih sestavila filozofsko in teološko ravnateljstvo 8. aprila 1818 (LXX), dne 2. maja 1818 odgovorila, da mora „za bogoslovce drugega letnika slovenski jezik ostati obvezen predmet vse dotlej, dokler bodo predavali na liceju o dušnem pastirstvu v slovenskem jeziku“ (LXXI). Ta odlok, ki ga je sporočil gubernij liceju 2. junija 1818 (LXXII), je rešil Metelka bojazni, da ne izgubi glavne skupine slušateljev, in mladi profesor slovenščine „se je z novim pogumom lotil dela zase in za svoje teologe“ (LXXIII). Da mimo bogoslovcev ne bo imel mnogo drugih slušateljev, o tem se je najbrž že bil prepričal, in to je bilo zanj in za Ravnikarja v tej stvari tretje veliko razočaranje.

Neznatno število takih Metelkovih slušateljev, za katere obiskovanje predavanj o slovenščini ni bilo obvezno, spada prav tako kakor pritožba bogoslovcev iz novembra 1817 med znake, da Metelkova predavanja niso imela take privlačne sile, kakršno so jim preporeditelji morali želiti. Obenem so izpremembe v tem številu morda tudi odmev dveh postranskih činiteljev: učnih knjig v Metelkovih kurzih (od spomladi 1817 do poletja 1825 je bila v veljavi Kopitarjeva „Grammatik der slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark“ iz 1808, a od jeseni 1825 dalje Metelkova „Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen“ iz 1825) in literarnih bojev, v katere je zapletel Metelka njegov novi črkopis.

Največ slušateljev mimo teologov je imel Metelko 1817, torej prvo leto, in sicer 17. Bili so to po večini filozofi, med njimi Smoletov prijatelj Jurij Jereb, grof Lichtenberg, Jožef Orel in Peter Petrucci.

Tako visokega števila prostovoljnih slušateljev ni imel Metelko nikoli več:

V šolskem letu 1817/18 je imel v prvem semestru štiri take slušatelje, med njimi je bil „trgovski subjekt“ Andrej Smole, ki je imel v nravnosti „primeren“, za uporabe „prav dober“ red, a se ni dal izprašati, v drugem semestru samo dva brez Smoleta; 1818/19, ko je bil med teologi drugega letnika Čop, so bili v prvem semestru štirje neteologi, med njimi Miha Kastelic in Blaž Crobath, v drugem semestru le neki Janez Merhar; 1819/20 ni bilo nobenega neteologa; 1820/21 je bil le Janez Vesel; 1821/22 sta bila samo dva; 1822/23 so bili v

prvem tečaju le trije podčastniki, v drugem sta ostala še dva; 1823/24 je imel Metelko le enega prostovoljca, namreč 22letnega fizika Antona Česnika iz Cerkelj.

V šolskem letu 1824/25 se je število prostovoljnih Metelkovih slušateljev dvignilo, in sicer jih je bilo v prvem tečaju trinajst, v drugem devet, med njimi v obeh tečajih Franc Močnik. O vzroku se dá le ugibati, ne sme se pa prezreti, da je bila Metelkova slovnica, katere predgovor je napisan 21. maja 1825, že v tisku, dasi je tiskani seznam predavanj na liceju napovedoval za 1825 še rabo Kopitarjeve slovnice. Približno na isti višini je bilo število prostovoljnih slušateljev še 1825/26, v prvem letu, kar je bila osnova predavanj predavateljeva dotiskana slovnica; prostovoljnih slovenistov je bilo deset, med njimi še vedno Franc Močnik. Nato je drugovalo teologom zopet samo manjše število prostovoljcev: 1826/27 jih je bilo samo pet, 1827/28 sicer osem, a 1828/29 zopet le šest, 1829/30 pač devet, a 1830/31 samo šest, med njimi fizika Peter Hitzinger in Blaž Zima.

Zdi se, da je črkarska pravda, ki so jo začeli čbeličarji 16. maja 1831, delala Metelkova predavanja nebogoslavecem še manj privlačna, kakor so že sicer bila: 1831/32 je imel le štiri prostovoljne slušatelje; 1832/33 jih je bilo šest, med njimi Anton Mažgon; 1833/34 so bili bogoslovci sami; 1834/35 je zahajala k Metelkovim predavanjem zopet le četvorica takih slušateljev, ki jih k temu ni silila dolžnost.

V dobi, ko je bila borba proti metelčici s Čopovimi in Prešernovimi prispevki načelno že rešena in nato s prepovedjo natiskovanja osnovnošolskih knjig z dne 6. novembra 1833 iz osnovne šole pregnana, so postali na Dunaju prav zaradi metelčice zopet pozorni tudi na Metelkovo stolico slovenskega jezika.

Ljubljanski škof Wolf, ki se je 1833 zelo odločno izjavil proti rabi metelčice v knjigah za osnovne šole, je hotel naslednje leto doseči, da izgubi novi črkopis poslednje oficialno zatočišče: dne 2. februarja 1834 je poslal dvorni učni komisiji predlog, da bi se sedaj glede na stanje osnovne šole moralo tudi Metelku zapovedati, da bi v svojih predavanjih začel uporabljati stari pravopis, t. j. bohoričico (LXXIV). Udarec je bil naperjen predvsem tudi proti rabi Metelkove slovnice. Dočim je poslal gubernij škofovo vlogo 15. februarja 1834 menda brez posebnih pripomb na Dunaj (LXXV), je zahteva dvorne študijske komisije z dne 16. aprila 1834 povzročila novo obravnavanje predloga (LXXVI).

Dolgo ni bilo jasno, na katero stran se nagne tehtnica: ravnateljstvo filozofskih študij v Ljubljani, t. j. kanonik Peterman, se je izjavilo, naj ostaneta v slovenskih kurzih na liceju tako Metelkova slovnica kakor tudi novi pravopis (LXXVII); prosvetni referent kanonik Stelzich in guverner Schmidburg sta se v opremi Petermanovega poročila postavila 24. januarja 1835 na škofovo stran (LXXVIII). Peterman je 11. aprila 1836 svoje stališče v prilog metelčici in Metelkovi slovnici ponovno

brani (LXXXI), a so mu menda sedaj pridružile svoje izjave tudi druge ljubljanske šolske oblasti (LXXXIII). Študijska revizijska komisija, kateri je dvorna učna komisija poslala 24. maja 1835 v presojo Metelkovo knjigo in vsa ljubljanska poročila izza Wolfove vloge (LXXXIII), je menila, da je knjiga „za javni pouk neporabna“ (LXXXVI). Tudi namestni poročevalec dvorne učne komisije Waldheim, ki je v svojem referatu v seji z dne 25. junija 1836 sicer naglašal, da je Metelkovo slovnico „pri svojem študiju slovenskega narečja neposredno po njeni objavi 1825“ rabil ter „našel v njej bogat zaklad znanja“, se je približal predlogu škofa Wolfa, češ, „določi se naj, da se Metelkova slovnica v pričujoči obliki kot predavateljska knjiga ne sme več rabiti, ampak da je treba predložiti drugo, v kateri se rabijo samo latinske črke, bodisi staro, bodisi novo, ki bi jo Metelko v ta namen spisal in predložil v tukajšnjo potrditev“ (LXXXVI). Med člani študijske revizijske komisije je sicer edini Hromadko, dunajski predavatelj češčine, razumel nekoliko slovenščine, vendar ta komisija ni odklonila Metelkove knjige samo zaradi črkopisa, ampak tudi iz drugih razlogov, češ: poglavje o tvorbi besed je preobširno; predpisi o pravopisu in prozodiji manjkajo; opombe o tvorbi futura so nepopolne; deklinacijskih oblik je preveč; uvod ima o slovenskih protestantih več neprimernih opazk itd. (LXXXVI). Nekateri očitki, n. pr. prva dva, so sicer upravičeni, a kdor bi bil hotel knjigo iz meritornih razlogov odkloniti, bi bil moral seči mnogo globlje...

Toda vse kaže, da je Kopitar napel vse sile, da odvrne nevarnost, ki je pretila njegovemu varovancu. V seji dvorne učne komisije, ki se je vršila 25. junija 1836 pod predsedstvom vicekanclerja viteza Lilienua, sta glasovala za referentov predlog samo vladna svetnika Halleschka in Purkarthofer, dočim so glasovali dvorni svetniki vitez Pidoll, baron Türkheim in Meschutar ter vladni svetnik Platz za predlog, ki je pomenjal Metelkovo zmago, ker ni le odredil, naj ostane Metelkova slovnica kot knjiga, ki jo je avtor „v ta namen z upoštevanjem sedanjega kulturnega stanja slovenskega jezika spisal“, predavateljska knjiga, ampak je izrečno odredil za Metelkova predavanja tudi rabo metelčice, češ, bogoslovcem kot bodočim dušnim pastirjem in voditeljem osnovnega šolstva ne bo težko pisati namesto preprostih slovenskih (= Metelkovih) znakov sestavljenih latinskih (= v bohoričici n. pr. za č) znakov (LXXXVII).

Obenem z metelčico je bil rešen tudi naslov „stolica za slovensko filologijo“. Ko so namreč sedaj po 18 letih na Dunaju opazili izpremembo naslova, je zahtevala dvorna učna komisija 6. marca 1835 od ljubljanskega gubernija pojasnilo, „kako se je moglo zgoditi, da se govori o predavanju slovenske filologije, medtem ko je najvišji odlok z dne

18. decembra 1815 (dvorni dekret z dne 26. decembra 1815) potrdil le stolico slovenskega jezika ter je bil pouk slovenskega jezika z odlokom z dne 14. februarja 1817 podeljen ... Metelku (LXXIX). V Ljubljani so se skrili za netočno izjavo, da je „poznamenovanje slovenske filologije polagoma nadomestilo izraz slovenski jezik“ (LXXXVI). Referent dvorne učne komisije je 25. junija 1836 sicer menil, naj se Metelko pouči, da njegova „stolica ni za filologijo, ampak za pouk jezika“, vendar komisija ni napravila o tej stvari nobenega sklepa in poznamenovanje „slovenska filologija“ je ostalo.

Za neteologe Metelko vkljub tem uspehom ni postal vabljivejši, ker je bilo prostovoljcev med njegovimi slušatelji tudi odslej malo:

1835/36 nobenega; 1836/37 šest; 1837/38 dvanajst, med njimi filozofi Karel Dežman, Anton Pintar, Valentin Plemelj in Anton Žakelj; 1838/39 štiri, med njimi Franc Malavašič; 1839/40 šest; 1840/41 eden; 1841/42 eden; 1842/43 osem, med njimi filozofa Prešernov znanec Gregor Ložar in Hrvat Nikolaj Siz; 1843/44 pet, med njimi filozof Anton Globočnik; 1844/45 sedem; 1845/46 osem, med njimi fizik Anton Oliban; 1846/47 šest, med njimi logik Franc Plemelj; 1847/48 trije, med njimi fizik Andrej Schwegel; 1848/49 enajst, med njimi logik Etbin Costa in Andrej Schwegel.

Tudi dogodki kakor stiki mladine s Korytkom 1837 do 1839, delo za semeniško društvo od 1838 dalje in marčna revolucija so na porast števila slušateljev, ki so se prostovoljno vpisali v Metelkove kurze, komaj opazljivo vplivali.

Skoraj vsakdo, ki je Metelka prostovoljno poslušal, je izpričal s tem že tudi neko svojo nagnjenost do preporodne miselnosti. Kakor pa je nizko število Metelkovih prostovoljcev dokaz, da je bila preporodna miselnost pri ljubljanskih akademikih 1817 do 1849 še rahlejša, kakor bi pričakovali za dobo, ko je izza objave prve slovenske preporodne manifestacije potekalo že 50. do 80. leto, prav tako je obenem tudi opozorilo, da je Metelku manjkalo mnogo potez, ki bi mu s preporodnega stališča bile potrebne. Večina poznejših kulturnih delavcev iz neduhovniških krogov, ki so 1817 do 1849 študirali na ljubljanskem liceju, je sicer Metelka prostovoljno poslušala, vendar je presenetljivo, da je dal ljubljanski licej tudi v časih, ko je imel na vseh treh „fakultetah“ do 236 slušateljev, Metelku poleg 15 do 20 bogoslovcev komaj še kakih deset prostovoljcev in da med prostovoljci zaman iščemo Prešerna in več drugih. Nedvomno bi bil imel Metelko večjo privlačno silo, če bi se bile v njegovi fiziognomiji z lingvističnim darom še družile nekatere izmed potez, ki so 1810 do 1813 odlikovale graškega Primca: romantični entuziazem; malce agitatorskega in organizacijskega daru in zmisel za poezijo, kakršno bi bil pri svojem pouku zlasti od 1830 dalje mogel

upoštevati. Slovenist, ki poučuje v srednji šoli, ne bi smel biti niti samo literarni zgodovinar niti samo lingvist, ampak oboje v isti stopnji. Če je zgolj literarni zgodovinar, ni sposoben, da pomaga učencu premostiti prehod od narečja do literarnega jezika, da ga uvede v vsestransko razumevanje jezikove logike in da uči spoznavati stil kakega pisatelja; če je zgolj lingvist, utegnejo ob njegovi suhoparnosti učenci že v nižjih razredih zasovražiti predmet.

Čeprav pa je bil vpliv Metelkovih kurzov manjši, kakor bi lahko bil, ga zgodovinar slovenskega preporeda vendar ne sme prezreti: nedvomno je stolica ugodno vplivala na jezik mlajših pridigarjev in na jezik nabožnih knjig tiste dobe, a tudi marsikateri posvetni pisatelj, ki ni imel tako intimnega stika s svojim domačim govorom kakor Prešeren, se je le z njeno pomočjo jezikovno usposobil za slovensko literarno delo.

*

Slovenska stolica v Ljubljani ni bila edini šolski jezikovno-politični uspeh slovenskih preporediteljev na Kranjskem v dobi tako zvane avstrijske restavracije.

Za slovenizacijo osnovne šole so se preporeditelji pošteno borili ter si v dvajsetih letih tudi priborili odlok, naj se tiskajo za šole na kmetih učne knjige, ki bodo imele samo slovenski tekst, ne več slovenskega in nemškega. Nedeljske šole, ki so imele osnovo v opozorilu dunajske dvorne pisarne z dne 10. februarja 1805, a so v Iliriji dobile novo okrepitev v okrožnici ljubljanskega gubernija z dne 22. novembra 1816, so bile po prizadevanjih preporediteljev že od začetka samoslovenske. Za slovenski pouk tistih obrtniških vajencev, ki so obiskovali strokovne tečaje za rokodelce, a so znali bolj slovenski ko nemški, so skrbeli vsaj v Ljubljani, kjer so iznova utrdili tudi običaj slovenskih kurzov za babcice. Ljubljanska gimnazija je v Čopu in Petruzziju dobila profesorja, ki sta se upala v retoričnem pouku omenjati semtertje tudi slovenske pesniške tekste. Slovenska predavanja iz dušnega pastirstva na ljubljanskem liceju so ob pomoči slovenske stolice dobila pač lepšo jezikovno obliko, kakor so jo imela prej.

Mnogo slabše je bilo v isti dobi napredovanje slovenizacije šole v obrobni slovenskih kulturnih okoliših.

Ustanovitev stolice slovenskega jezika v Celovcu je predlagal 17. maja 1822 Jožef Tadej Blatnik iz Podčetrтка, takrat župnik pri Sv. Jakobu na Soboti. Medtem ko za ta predlog niti Dobrovský niti Kopitar nista imela pravega zmisla, so 1823 brez posebnega sodelovanja preporediteljev obnovili slovensko stolico v Gradcu. Toda novi graški profesor Kvas ni bil podoben niti Primcu niti Metelku: ni bil niti entuziast niti

jezikoslovec. V Celovcu so Slomškovi privatni kurzi 1822 do 1824 in 1829 do 1838 tvorili nekak nadomestek za stolico. Osnovne šole na kmetih so dobile iste samoslovenske knjige kakor na Kranjskem le še na Primorskem in semtertje v beljaškem okrožju, vse druge so imele dvojezične ali samo nemške. Za slovenski pouk rokodelskih učencev niso skrbeli nikjer, pač pa so začeli misliti na slovenski pouk babic tako v Celovcu kakor tudi v Gradcu. Slovenska predavanja o pastoralnem bogoslovju so uvedli v Gorici, a to menda šele po 1819, ko je prišel za škofa iz Ljubljane Balant.

Marčna revolucija 1848 je strla rešpekt tudi pred tradicijo šolskega jezika na našem ozemlju ter omogočila, da so začeli tudi Slovenci vse glasneje zahtevati za svoj jezik vse pravice v šoli, ki pritičejo v lastnem območju vsakemu jeziku. Razvoj je bil tudi v naslednjih 70 letih poln borb in krivic, vendar je slovenščina polagoma dobila v šoli nekaj novih svojih naravnih pravic.

Z zaključkom svetovne vojne bi morala biti za Slovence v Jugoslaviji borba za pravice slovenskega jezika, slovenske literature in slovenske učne knjige v šoli prav tako zaključena kakor borba za slovenski uradni jezik in za enakopravno upoštevanje slovenščine na vseh vrstah uradnih tiskovin in napisov. Pošteno in brez zahrbtnih špekulacij, kako bi se dalo kaj drugega vtihotapiti! Na zatožno klop bi spadal, kdor bi hotel našo jezikovno politiko drugače usmerjati ter v nasprotju z interesi državne pedagogike in z izjavami predstavnikov države šariti doma in pri naših bratih s svojo pobožno željo, ki jo ogorčeno odklanja ves slovenski narod: „da v dvajsetih letih ne bo nikdo več slovenski pisal“.

KREATURE

VESELA SLOVENSKA LEGENDA V TREH DEJANJIH

B R A T K O K R E F T

S l a v a: O, pardon!

B r e d a: Kar naprej! Prav z veseljem se ti umakneva, če bi se rada na samem pogovarjala s svojim ženinom.

S l a v a: Kar sva se imela pogovoriti, sva se že pogovorila. Ne potrebujeva tvoje milosti.

B r e d a: Kdovekaj veliko se s tabo ni bilo meniti. (*Profesor nastopi.*)

P r o f e s o r: Ples res utruji človeka. Neverjetno, nič več ne zdržim. Človek se stara.

O d v e t n i k: Nocoj še nisi nič plesala, Breda. Pojdiva! Midva sva še mlada, naju ne bo utrudilo kakor gospoda stotnika.

P r o f e s o r (dobre volje): Kar pojdiva, naj se kri razživi! (*Odideta.*) Strašno je nervozna danes. Ne more se pomiriti. Ivanova zadeva ji ne dá miru. Tebe bi menda najrajši požrla. Še vedno je ljubosumna, ker ti je odvetnik včasih dvoril. In če bi povrh tega še vedela, kako je z ovadbo, bi ti izpraskala oči. Živce ima popolnoma razkrojene. Takim ženskam ne preostaja drugega, kakor da se ubijejo ali poroče.

S l a v a: Ne razumem, kako moreš biti tako miren. Včasih se bojim, da se boš izdal. Ne pij preveč! Lahko pride do škandala, kakršnega še nismo doživeli.

P r o f e s o r: Zakaj naj se razburjam?

S l a v a: Za božjo voljo, kaj pa če Ivan ve, da sva midva pisala tisto anonimno ovadbo?

P r o f e s o r: Kje bi to mogel zvedeti? Še doktorju Kostanjšku niso pokazali vseh aktov, kako bi mogel zvedeti kdo drugi? Tvoje pisave pa nihče ne pozna na sodnji.

S l a v a: Bojim se, da se bom izdala, če pride sem. Njegov pogled je prediren in včasih se je hvalil pred mano, da mi vidi v dušo.

P r o f e s o r: Tebi v dušo videti ni posebno težko, toda kaj se boš bala? Nihče ti danes nič ne more zato in gospod prenapetež odide nocoj na fronto. Tam naj naprej premišljuje, kdo ga je izdal in koga je žalil. Če je treba, mu tudi povem, kdo ga je. Jaz se ne bojim nikogar. Sicer pa namiguje Komar, da ga ni samo eden. Baje je bilo več anonimnih ovadb. Komedija! Pri uradni zaslišanju pred preiskovalnim sodnikom smo vsi izjavili, da ne vemo ničesar in da se tudi ničesar ne spominjamo, zdaj pa se že spet šušlja, kakor da jih je bilo več. Laže nama. Človek je kar lahko vesel, ker se pri nas v takih dejanjih nikoli ne znajdeš sam.

S l a v a: Na vsak način je treba biti pazljiv in oprezen. Izključeno ni, da sva iz te družbe samo midva. Dve ovadbi sta lahko od gostilničarja in natararice, četudi sta oba prav tako izjavila pred preiskovalnim sodnikom in pri obravnavi, da nista slišala ničesar podobnega. Natararica se je naravnost sumljivo potegovala za Tomca. (*Amalija vstopi.*)

P r o f e s o r: Ali so se že pomirili, gospa?

A m a l i j a: Nasprotno. Vedno bolj napeto postaja. Kar vroče mi je. Komarja bi najrajši zadavila. Vsi se plazijo drug okoli drugega kakor psi okoli vrele kaše. Kdo ga je izdal, to mi povejte!

- Profesor: Naj ga je izdal kdorkoli, lepo to ni bilo. Še grše pa je od njega, da ne pove krivca naravnost, če ve zanj. Tako se ne dela med prijatelji.
- Amalija: Bojim se, da se bodo vsak čas spoprijeli. Polde se tihotapi okrog in včasih kaj pošepne Komarju, včasih se pomuza Matiji. Nekam preživ se mi zdi danes. Kdo ve, če ni on skuhal vsega tega?! Jaz mu nič ne zaupam. On nekaj ve! Na sodnji je moral nekaj zvedeti. Preveč dobre volje je.
- Profesor: Saj je lahko. Srečen oče!
- Amalija: Da, srečen oče, če je — on?! (*Poškili na profesorja.*)
- Slava: Zakaj bi ne bil?
- Amalija: Veš, pravijo, kakor da ni samo on, ali pa da sploh ni — on. Saj veš, kakšne grde jezike imajo ljudje pri nas. (*Odhaja.*)
- Profesor: Zlasti ženske! (*Amalija je odšla.*)
- Slava: Tudi ta sumi tebe.
- Profesor: No in kaj potem, če me sumi? Brigam se za take stvari.
- Slava: Rečem ti, Svito, če si ti res kaj kriv pri tisti natakariči, razbijem najino zaročo. S človekom, ki zanika svojega otroka, ne bi mogla živeti!
- Profesor: Kar razbij jo! Izvoli! Si malo preveč sitna že pred poroko! Pazi, da je ne bom razdril jaz!
- Slava: A tako malo ti je že do mene? Vsi moški ste enako brezsrčni in brezobzirni; sploh ne veste, kaj je žensko srce in kaj je ženska ljubezen. Vidim, da si se me že naveličal.
- Profesor: Kdo se ne bi, če vedno sitnariš z izpraševanjem! Vest si človek izprašuje v cerkvi, ne pa pri ženski. Kaj za vruga te toliko zanima tista stvar? Brigaj se rajši za ovadbo.
- Slava: Svito, oprosti, ne morem, dvomi me razjedajo, povej mi, ne laži! Tega bi ne prenesla.
- Profesor (*se ustavi pred njo*): Zdaj pa kar nehaj! Človek stoji pred tem, da gre na bojišče, ti pa ga mučiš z ljubosumnostjo. Kdo se bo le ukvarjal s takimi malenkostmi? Sodno-pravno je zadeva dognana. Dekle je pred sodiščem pokazalo na Poldeta in Polde je zdaj pravno priznani oče, ki mora plačevati materi alimente. Vse drugo nikogar nič ne briga — niti tebe ne — in če ti to še ni dovolj, ti povem ponovno, da na moji strani ni nobene krivde. Moja vest je mirna. Ali misliš, da mora že vsak profesor stikati za natakaričami? (*V sosedni sobi je nastal vrišč. Polde prihiti v sobo.*)
- Polde (*splašen*): Sta se že spoprijela! Zdaj bo boj! Amalija ni mogla molčati in je povedala Medvedu, da je Komar obdolžil njega.

P r o f e s o r: Vedno sem dejal: kjer imajo ženske svoje jezike vmes, tam pride do prepira.

S l a v a (*vsa preplašena*): Kaj bo zdaj, Svito?

P r o f e s o r: Nič ne bo! Dobro bo! Ti pa molči! (*Medved ves razburjen nastopi.*)

M e d v e d: Jaz ti bom že dal, nesramnež! Ti boš mene dolžil denuncijantstva, ti, ki od tega živiš?

K o m a r: Pazite, gospod Medved, kaj govorite! Jaz govorim od tega trenutka samo še oficijelno z vami. Dotaknili ste se moje časti in moje službe. Politični uradnik sem in svojo službo vršim vestno in pošteno, kakor to zahtevajo paragrafi od mene. Kar se pa tiče denuncijantstva, bi blagovolil pripomniti, da ste tudi mene denuncirali. (*Razen Brede in kadeta so prišli vsi za njima.*)

M e d v e d: Kaj se boš delal oficijelnega! Saj si neoficielen hinavec! Nikar ne misli, da te bom tudi jaz tituliral za gospoda in te vikal!? Povem ti le eno: kolikor sem denunciral Ivana jaz, toliko si ga tudi ti.

P o l d e (*butne vmes*): Saj potem sta ga oba! (*Nekateri se zasmejejo.*)

M a t i j a: Molči, šleva, kdo te je kaj vprašal!

P o l d e (*igrano ponižno*): Oprosti, človek včasih glasno misli, pa mu uide; saj besedo vzamem lahko nazaj!

O d v e t n i k: Gospóda, mislim, da pustimo to stvar, saj —

M e d v e d: Ne, ne pustimo! Zdaj se je začela in zdaj naj se konča! Nič ne škodi, če nocoj nekatere malo поблиže spoznamo.

K o m a r: Tako je! Jaz tudi tako pravim!

O d v e t n i k: Kakor hočete —!

M e d v e d: Denunciral si ga ti, kakor si mene!

K o m a r: Ti pa mene!

M e d v e d: Ti si začel! Delal si se mojega prijatelja, pa mi nisi mogel odpustiti, ker sem ti takrat, ko smo ustanavljali novo stranko, zabrusil v obraz, da politični uradnik pri deželni vladi ne more biti podpredsednik narodno-radikalne stranke. In ko so se po atentatu začele preiskave in persekucije, si se zbal za svojo službo; prvi med nami si se zbal! Ustrašil si se lastnega jezika, ki je nekaj dni pred tem govoril revolucionarno, se pa v resnici samo širokoustil, da bi prikriil svojo strahopetnost. Kdo pa je raznašal tisto okrožnico, v kateri je vodstvo konservativne stranke, kateri si se kar čez noč spet prišutilil, pozivalo somišljenike in vse zavedne člane našega naroda, da naj mu sporoče vse nezanesljive elemente? Ali ni bil to gospod Nikolaj Komar, ki je oblazil že skoraj vse stranke?

K o m a r (*se je hitro znašel, govori mirno in pretkano*): Dragi gospod Medved, kar se pa tega tiče, sva si tovariša. Kdo, na primer, je bil tisti, ki je bil včasih socialdemokrat, pa je kaj hitro ob izbruhu vojne šel zagotavljat svojemu šefu, da je stoodstotni lojalni državljan? ... Kaj? ... Nič ne odgovoriš? ... Ali je bilo tega treba? ... Zakaj si to iznesel? Saj so to vendar povsem vsakdanje, malopomembne stvari. Kaj je to proti večnosti? ... Strank je pri nas veliko in zakaj bi jih človek ne izmenjaval? Mene so v službi vsekako bolj stisnili. Meni ni mogoče toliko očitati ko tebi, dragi prijatelj! Moja služba je nevarnejša. Biti v službi pri političnem oddelku deželne vlade v sedanjih časih, je več, kakor biti samo navaden uradnik. Ti si vendar davkar, financer, včasih si hodil na rubežen in si po kakem svojem mešetarju sam licitiral in rubil kmečke domove ... Ali ni na tak način zrasla tvoja vilica pod Rožnikom? Lahko me dolžiš, kakor me hočeš, toda dokazov za mojo krivdo nimaš. Dokaži, prosim, dragi prijatelj!

M e d v e d: Dokaži ti meni!

K o m a r: Zdaj sva pa skupaj, jaz namreč, če hočem, tebi lahko dokazem.

P o l d e (*nenadoma vmes*): Komar, molči, ne govori, ti pravim!

K o m a r: Zakaj bi ne govoril, če vem. Zdaj je treba govoriti, ti molči! Nič se ne boj, nihče ti ne bo skrivil niti lasu!

P o l d e (*ves nesrečen*): Ampak, Komar, nikar, saj ni res, rečem ti ...

K o m a r: Strahopetec, zdaj si ne boš upal še pričati, pa praviš, da si moj prijatelj ... Dokaži zdaj in mi pomagaj braniti mojo čast pred obrekovalci. (*Prijazno proti drugim.*) Polde je namreč na sodnji videl tvojo anonimno ovadbo ... spoznal je tvojo pisavo!

A m a l i j a: Zdaj smo razkrinkani, vsega je konec! Kap me bo zadela! (*Se sesede, Medved zre topo predse. Neprijetna napetost lebdi nad vso družbo.*)

P o l d e: Kaj si storil, Komar, prosim te —

K o m a r: Ali boš še naprej tajil? Kje pa je gospodična Breda? Dobro bi bilo, da bi slišala, ker mi je še pred uro grozila!

M e d v e d (*mrko*): Nikar je ne kliči! Pusti jo tam pri kadetu! Ni treba, da bi slišala.

A m a l i j a: Polde, ni lepo od tebe, da tako izdajaš svoje prijatelje sovražnikom!

P o l d e: Moj bog, saj jaz nisem kriv, saj nisem —

M e d v e d: Nikar se ne opravičuj! Resnico si govoril! Ivana nisem maral nikoli; vedno sem videl v njem samo pritepenca, človeka brez prave eksistence in brez spoštovanja do drugih ljudi. Bredo

mi je zmešal in Lojzeta. Bil je več ko moj nasprotnik. Nimam otrok za razne politične pustolovščine, kakor jih je uganjal on. Priznam, tudi za službo sem se bal, za sedem otrok, ki si sami še ne morejo služiti kruha. Policijska preiskava me je splašila . . . Vse me je splašilo . . .

A m a l i j a: Saj nisi ti vsega kriv, jaz sem te nagovarjala!

P r o f e s o r (hinavsko): Malo prehudo ste se maščevali!

M e d v e d: Priznam!

K o m a r (si zadovoljen mane roke): Taka je ta stvar, gospôda moja!

O d v e t n i k: Polde, nikakor ni bilo lepo od tebe, da si izdal uradno tajnost.

P o l d e (ki se strašno jezi na Komarja): Komar me je zapeljal.

K o m a r: Šleva šlevasta, zdaj boš naprtil krivdo še meni, ker se bojiš priznati, da si na skrivaj pregledoval strogo zaupne akte.

P o l d e: Zelo hvaležnega si se izkazal, Komar! Nocojšnjega škandala si kriv samo ti! Kmalu bodo vsi kričali name!

O d v e t n i k: Zakaj bi bil kriv Komar?

P o l d e (pogleda Komarja, ki je potegnil iz žepa robec in se vsekuje. Pri tem je napol potegnil s seboj tudi rožni venec, ki mu sedaj visi iz žepa. Poldeta ošine z ostrim pogledom, ta pa se obrne od njega v stran in se nasmehne): Tudi Komar ga je namreč izdal . . . (Vsi težko zadihajo, Polde pa z nasmeškom nadaljuje svojo izpoved.) Potem pa ga je začela peči vest. On je pač dober, pobožen krščanski človek, ki nosi v žepu rožni venec. Pazi, vsak čas ti bo padel iz žepa . . . In zato je prisluhnil glasovom svoje vesti ter ves obupan in skesan prišel k meni. S sklenjenimi rokami me je rotil in prosil, da naj ukradem njegovo anonimno ovadbo in jo sežgem. — Tako, gospod Komar, kar ste izzvali, ste dobili. Taka je ta stvar, gospoda moja! (Vsi molče in gledajo na Komarja, ki stoji sam zase, samozavestno, z vidnim nasmeškom jezuita.)

O d v e t n i k (po odmoru): Dragi prijatelj Komar! Zdaj lahko ponudiš roko za spravo gospodu Medvedu, ki si ga prejle tako ostro napadel. Bratec med bratci!

K o m a r (sovražno sikajoče): Dà, bratec med bratci! Verige še ni konec, račun še ni izračunan, kajti moje informacije —

O d v e t n i k (ga naglo in ostro prekine): . . . ki jih dobivaš zadnje čase pri policijskem svetniku von Schnitzelu, so drugačne, to se razume! Zelo lepo od tebe, toda nocoj ne boš uganjal več burk. Zato molči in ne obdolžuj nikogar več. Zmešnjave je že dovolj. — Lep večer smo si pripravili, gospôda! Vse to ni častno za nas niti zate,

dragi Komar, niti za vas, gospod Medved! Ovaduštvo je najogabnejše dejanje, ki ga človek more storiti! Kaj takega! To je strašno!

P o l d e: Jaz ne razumem ničesar več!

P r o f e s o r: Kaj je treba tu razumeti? Bolje bi bilo, da bi se drugič ne vmešaval v tuje zadeve. (*Polde hoče nekaj reči.*) No, no, dovolj. Zdaj molči! Že ves večer sem videl, kako te je srbel jezik.

P o l d e (*izbruhne*): Še dolgo ne bom molčal! Če boš ukazoval ti, pa najmanj. Tudi jaz bom sedaj govoril, sicer imaš tako vedno ti besedo. Nikar se ne delaj tako lepega! Tudi tebi ni nič zaupati, odkar si se izmazal pri natakariči. Mar misliš, da ne vem, da si ti tisti, ki si jo nahujskal proti meni, ker si imel precej kosmato vest! Dà, dà, gospod stotnik!

P r o f e s o r (*razburjen*): Molči, šleva! Sicer te pobijem!

S l a v a (*ga zadržuje*): Moj bog, Svito!

P o l d e (*ves rdeč od jeze*): Kar pusti ga, Slava, naj me pobije, naj pobije šlevo! Je že prav! Ampak otrok je v resnici tvoj in ne moj; ti si dekle podkupil, da je izpovedala zoper mene, z mojo sramoto si opral svojo čast... Nič se ne boj, ne bom iskal zadoščenja pred sodiščem, tam te ne bom razkrinkaval, ker je toliko človeka v tej šlevi, da noče, da bi moral nesrečni otrok nekoč slišati, kako so se prijatelji med seboj prepirali, kdo je njegov oče.

S l a v a: Torej je res, Svito? Zakaj si lagal?

O d v e t n i k: Ali gospôda, to vendar ne gre! Nikar ne perimo perila, saj moja hiša ni pralnica. Prosim vas, upoštevajte vsaj najenostavnejše pojme bontona!

S l a v a (*se je med tem časom tudi razburila*): Polde, molči in ne laži! Nočeš se maščevati zaradi natakariče, vse to si iznesel zato, ker si včasih lazil za meno, pa sem te odklonila.

P o l d e: Res, jaz sem bil eden izmed tistih redkih, ki si jih ti odklonila. Jaz sem, hvala bogu, kar se tebe tiče, čist, ampak vidva nista čista, niti kar se tiče mene niti kar se tiče Ivana. Gospôda, vsa stvar je čudno zapletena. Ali nista tudi vidva...?

S l a v a (*zavpije*): Molči, prosim te, Polde!

P o l d e (*zvito*): A jaz naj bi molčal? Zakaj pa si ti prejle govorila? Ali si hotela braniti svojega zaročenca? In zakaj bi jaz kar naenkrat spet ne smel govoriti? Gospod stotnik, ali nista tudi vidva — pisala pisma? (*Spet se spogledajo.*)

O d v e t n i k: Saj tega ni konca ne kraja!

P r o f e s o r: Opozarjam te, da ne izzivaš moje potrpežljivosti! Že to je bilo preveč! Jaz sem sedaj oficir in moram braniti svojo ofi-

cirsko čast! Kaj te brigajo tuja pisma? Sicer se pa pazi! Ti javno raznašaj uradne tajnosti; ali veš kaj se to pravi? Če izve za to državna oblast...?

P o l d e: O, vem, da bi ji bil ti zmožen to javiti!

S l a v a: Svito, miruj! Zdaj je, kar je! Jaz sem vsega kriva. Samo jaz!

P o l d e: Seveda si ti vsega kriva! Užaljena si bila, ker te je bil takrat Ivan v gostilni napadel. Videla si, da je Breda začela nekaj slepomišiti z doktorjem, ti pa si postala ljubosumna nanjo in si začela vabiti in zapeljavati Ivana; on pa te je nahrulil. Majhna, neznatna, človeška, ženska zadevica. Saj med nami se dogajajo same majhne stvari, nič velikega se ne zgodi pri nas, le naša maščevanja so velika! Vse ostalo je majhno, prav majceno in mi vsi skupaj smo manjši od najmanjšega.

S l a v a: Prizanesi, Polde, ne muči me več, saj vem, da sem kriva! Jaz sem v svojem življenju že dovolj pretrpela. Moški so šli mimo mojega življenja, kakor drvi avtomobil mimo samotnega potnika. Samo oblati ga ali zapraši, potem pa se pelje naprej in nikoli več ga ni nazaj. (*Joče.*) Jaz ne morem zato, če sem to storila. Vem, sovrašтво je v meni, ker nikjer ne najdem ljubezni. (*Pri tem je pogledala odvetnika.*) Najprej si me izdal in izigral ti, Miro, zdaj pa mi lažeš še ti! O, saj vem, dokler sem bila mlada in lepa, ste se vsi spogledovali, zdaj pa...

P r o f e s o r: Pomiri se, Slava! S Poldetom pa bomo že obračunali.

P o l d e: Na razpolago sem ti za dvoboj, če hočeš izživljati svojo oficirsko čast, gospod stotnik. Kar hočeš, pištole, sablje ali pa kanone! (*Nekateri se zasmеjejo.*)

O d v e t n i k: Zdaj pa mir! Ivan lahko pride vsak čas. Ne sme nas najti v takem rapoloženju.

A m a l i j a: Bolje bi bilo, če bi sploh ne prišel. Pojdimo domov, nikar ga ne čakajmo! Kdo bi se mu upal pogledati v oči?!

M e d v e d: Saj je vseeno! Kar pride naj! Da nas bo videl take, kakršni smo. Še blagoslov mu moramo dati na pot. Na fronto gre nocoj. In kdo ve, kako dolgo bo še živel. Dobro bi bilo, če bi natančno vedel, kdo vse se je potrudil zanj. Lepa družčina! Lepa svatovščina! Gospôda, trčimo! (*Iz sosedne sobe se začuje prepir med Bredo in kadetom.*)

A m a l i j a: Kaj pa imata ta dva? (*Med vrati se je pojavil vinjeni kadet, ki ga skuša Breda zadržati, pa ji ne uspe.*)

B r e d a: Tone, pomiri se, ti si pijan in govoriš neumnosti, za božjo voljo, saj ni res, ti vendar —

K a d e t (*odrine Bredo od sebe*): Gospôda, pil sem, pa nisem pijan. Izpovedati se hočem pred vami vsemi. Vse je laž. Nič ni res. Zakaj se prepirate med seboj, zakaj dolžite drug drugega? Vse sva slišala, napeto sva poslušala. Nihče od vas ga ni ovadil, to ni res, nihče od vas, samo jaz sem ga izdal — dà — nikar ne glejte tako čudno, Matija, oče, nikar se tako ne smejte! Vse je laž! Zaradi Brede sem bil to storil! Zaljubljen sem bil vanjo — še zdaj jo imam rad — Ivan me zato ni maral — tudi jaz sem hotel, da bi ga Breda ne videla več. Zahteval sem jo zase, kakor ste jo vi zahtevali zase. Nihče drugi ga ni izdal, samo jaz. Prvega me je zaslišala policija, zaupal in priznal sem von Schnitzelu, da je Ivan res tisto rekel, le protokolirati nisem pustil. Samo tako na uho sem mu povedal, da je vedel, strahopetno sem pošepnil, sebe sem reševal pred aretacijo. Gospôda, vse to je tako strašno, kar se godi z nami. Ali veste, da se nekaj godi, čemur mi nismo kos? Nekaj nas tišči in pritiska k tlom. Ali čutite, kako nekdo jaše na naših tilnikih in mi ga voljno in potrpežljivo prenašamo? Toda resnica mora na dan. Judeža je pekla vest, zato se je obesil, jaz sem se samo izpovedal. In če pride Ivan, mu povem, da naj mi pljune v obraz — naravnost v oči naj mi pljune! . . .

K o m a r (*zvito in hinafsko*): Bog je rekel grešniku, da se naj izpove svojih grehov in mu bo odpuščeno!

O d v e t n i k: To presega že vse meje! Če se mladina sama tako obnaša . . .

B r e d a: Prosim te, molči! Ta se je izpovedal sam, odkritosrčno je priznal, nekateri pa hlinijo prijaznost in se delajo svetnike! (*Komarju.*) Z eno roko te pozdravljajo, v drugi pa stiskajo za hrbtom nož, ki ti ga bodo zasadili, kakor hitro se boš obrnil. Nikar se ne posmehujte, Komar, tudi vi niste dosti boljši —

K o m a r: Ponižno sem se že skesal svojih grehov, gospodična Breda. In ne bom prosil odveze pri vas, samo majhno pripombo si dovolim izreči: Zelo ste pogumni, predrzni ste celó. — Ali niste vi poslali Toneta po žerjavico, zato da bi . . . ?

B r e d a: Vi mi hočete groziti, ni me strah — pred vami že ne, pred nikomer. Sinoči ste ležali ob mojih nogah, kakor suženj ste prosili milosti — bila sem vinjena — in vi ste hoteli . . .

K o m a r (*naglo, zvito*): In gospod policijski svetnik vas je objemal, poljubljal vam je roke in vam nekaj šepetal.

O d v e t n i k: Čujmo, čujmo zanimive stvari! Lepe stvari!

M a t i j a: Breda, Breda!

A m a l i j a (joče): Moj bog, kakšna sramota!...

B r e d a: Zase odgovarjam sama. Nihče ne bo pometal pred mojim pragom. Sama bom to storila, še nocoj bom obračunala sama s seboj in potem bo zadoščeno vsem! O vem, kako pljujete po meni, kadar me ni; komaj me pa zagledate, mi božate roke, usta se vam cede od slinaste prijaznosti — sovražim vas! Tone je vsaj imel pogum, da se je sam izpovedal, drugi si še tega ne upajo! (Gleda odvetnika.)

K o m a r: Res je, drugi si še tega ne upajo. Policijski svetnik von Schnitzel je sicer pri nas vseh zelo osovražen človek in celó pijanec je, toda zvit je bolj, kakor bi kdo mislil. Vem, kaj vam je pošepetal: mene je izdal, toda to karto je vrgel danes že Polde. Gospodična Breda, blagovolili ste spregledati, da je tudi meni nekaj pošepnil, ko ste vi za mizo zadremali. V separirani sobi smo bili, čisto sami, ničesar drugega ni bilo slišati, kakor vaš dih in curljanje prelitega vina, ki je kapljalo na tla. Takrat mi je povedal... (Obstane.)

B r e d a: Kar povejte, povejte! (Kriči.) Nikogar se ne bojim, tudi von Schnitzela se ne bojim več, zdaj mi je vseeno, četudi me izdaste Ivanu. Le govorite, če kaj veste!

K o m a r: Ali niste tudi vi izpovedali von Schnitzelu nekaj podobnega, kakor gospod Sevnik? (Breda molči, vse je napeto, Komar se nasmehne.)

M a t i j a (polglasno): Breda, ali je res, kar pravi Komar?

B r e d a (komaj slišno): Res je... (Odmor. Odvetnik se smehlja.) Prosim te, da se mi ne posmehuješ, vse to se je zgodilo le zaradi tebe. Nič se ne opravičujem, da me je von Schnitzel ujel v svoje mreže — povem, da sem izpovedala rada in izpovedala iz sovraštva do Ivana, ki ni znal odpuščati. Bolelo me je, ker me je zavrzel zaradi tebe, dà, zaradi tebe, in po pravici me je zavrzel, četudi si tega do danes nisem hotela priznati. Kaj bi prikrivala, saj vsi vedo. Naj ti nikar ne bo nerodno! Zvabil si me v svojo pisarno, kriva sem, da sem šla. Od takrat nisem bila več jaz. Ivan ni imel denarja, vedela sem, da se z njim poročiti ne bom mogla; še sam me je opozoril, da naj na poroko ne mislim, in ko sem bila nekaj časa že v tvoji pisarni, me je ozmerjal za — vlačugo. Strašno me je bolelo, nepopisno me je žgalo v srcu, četudi sem že bila kriva pred njim. Njegovega sovraštva nisem mogla prenašati, sama sebi sem lagala in si dopovedovala, da ni tako, kakor pravi on — pa je bilo tako. Denar, ki ga je bilo pri nas

doma za otroke vedno premalo, me je zvalil in omamil. Tiste tesnobe v življenju nisem mogla več prenašati in za osebno udobje sem se prodala. Moje življenje je od takrat šlo navzdol — srečala sem se s von Schnitzelom — z njegovo pomočjo sem hotela zbežati od tebe, ker mi je obljubil, da mi bo preskrbel službo pri Rdečem križu, kamor me ti nisi hotel sprejeti, potem ko sem ti ušla. Za ceno osebne svobode sem mu priznala, da je Ivan takrat res tako rekel... (*Se utrujena sesede.*)

K a d e t (*zmedeno*): Včeraj jutraj so ustrelili nekoga, ki je imel dovolj moči in poguma za upor, za smrt. On se je drznil umreti, mi si še živeti ne upamo. Mirno je šel v smrt, kakor bo šel Ivan... „Živela svoboda! Smrt tiranom!“ Nato so počile puške. On je mrtev, mi pa živimo... Le pijmo, saj ne pomaga nič! Mi se ne bomo izpremenili nikoli. Pod nesrečno zvezdo smo rojeni in taki bomo umrli! Nič velikega ne bo nikoli iz nas. (*Z nasmehom nemoči.*) Živela svoboda, smrt tiranom! (*Gre proti vratom, kjer se še enkrat ozre.*) Živele kreature! (*Odide.*)

M a t i j a: To že ni več žalostno, to je že smešno!

P o l d e: Pa še kako smešno!

O d v e t n i k: Zate je seveda smešno, ker si prav za prav ti pognal vso stvar v tek. Če bi ne bil pregledal tistih aktov — ta tvoja prekleta radovednost — bi ne mogel povedati Komarju, da si videl tam Matijevo pismo.

K o m a r: O saj tam ni bilo samo Matijevo pismo, tudi Slavinega je videl —

P r o f e s o r: Edino Polde je bil lahko tako nesramen, da si je drznil kaj takega.

P o l d e: Ampak, ljudje božji, kaj vendar govorite? Saj vse skupaj ni nič res!

O d v e t n i k: Kaj ni res?

K o m a r: Zdaj boš še tajil, da jih nisi videl! Nikar se ne delaj tako neumnega.

P o l d e: Ampak če vam rečem, da... Jaz sploh nisem videl nobenih aktov in nobenih pisem! Jaz sem si vse skupaj izmislil, ker mi Komar ni dal miru... (*Vse je spet osupnilo.*)

K o m a r (*ves prepaden*): Ti jih nisi videl? Nikar sedaj ne laži! Kaj se ti je zmešalo?

P o l d e: Saj to je ravno, da se ni zmešalo meni, temveč vam. Vso stvar ste tako zapletli, tako zasukali in tako zamotali, da ste jo tudi sami morali razvozljati. Jaz sem se namreč Komarju zlagal. (*Vsi se spogledajo.*)

A m a l i j a: Kaj, zlagal si se?

P o l d e: Komarja je pripeljala slaba vest k meni. Prosil me je, naj ukradem njegovo pismo in to na vsak način še pred razpravo. Bal se je, da bi ga tam brali in spoznali njegov slog. Štirinajst dni me je preganjal zaradi tega — jaz sem vedno odlašal in odlašal, ker se nisem upal storiti tega. Tri dni pred razpravo pa sem se mu čisto enostavno zlagal.

K o m a r: Kanalja!

P o l d e: Počakaj, potrpi, prijateljček! Menda je izvedel pri von Schnitzelu, da je na sodišču več anonimnih ovadb. Zato je hotel zdaj vedeti še za druge. In da mu dokažem, da sem res prišel do aktov, da sem res vzel njegovo pismo in ga sežgal, sem si seveda moral izmisliti, da sem videl tudi druge.

M a t i j a: In ti si mu rekel, da si videl mojo?

S l a v a: In najino?

P o l d e: Seveda, sicer mi ne bi verjel. Kaj sem hotel?

M a t i j a (*se začne smejati*): Polde, Polde, torej vse skupaj ni nič res? Vse skupaj si si izmislil?

P o l d e: Tako je! Iz zadrege sem lagal, obenem pa nevede govoril resnico!

M a t i j a: In mi norci smo se razkrinkali sami! (*Se smeje.*) Veš Polde, zdaj pa moraš napredovati, von Schnitzela naj pošljejo v pokoj in naj postavijo tebe na njegovo mesto! Ti kar tako z levo roko izvabiš iz ljudi, da se sami razkrinkajo. (*Nekateri se smejejo, drugi še vedno niso prišli do sape.*)

P o l d e (*se tudi smeje*): Igrali ste komedijo, pri kateri ste se razkrinkali sami.

P r o f e s o r (*nekoliko užaljeno*): Kako si si upal obdolžiti mene in Slavo, če pisma nisi videl?

P o l d e: Dà, veš, to je bilo pa tako! Ko sem videl, da je Komar ujel na moji izmišljeni trditvi Matijo, sem si mislil, da lahko poskusim še jaz. Matija se mi je smilil, pomagati sem mu hotel; da mi nisi kdove kako pri srcu, to veš. Mislil sem si: če sem začel lagati, bom lagal kar naprej. — Nastavil sem mrežo, pa sta se ujeli dve novi ščuki...

O d v e t n i k: Mogoče si bil tudi tisti, ki je povedal Ivanu? ... (*Spet napetost.*)

P o l d e (*se prijazno smehlja*): Seveda sem bil jaz tisti. (*Nekateri so jezni.*) Čisto slučajno sem ga bil srečal. Po ulici sem šel in preišljeval njegovo zadevo. Zalotil me je tako rekoč sredi pre-

mišljanja in začela sva govoriti. Tako sva tudi prišla do vprašanja, kdo ga je izdal. Začel me je srbeti jezik. Na vas vse sem bil jezen — zato, ker se vedno norčujete iz mene, vedno me imate za manj vrednega in pravite, da nisem ničesar zmožen — pa sem sklenil, da vam zagodem — zlasti, ker se mi je Komar sam izdal, popoldne pa sem zvedel v gostilni, kako se mi za hrbtom vsi skupaj posmehujete zaradi mojega ponesrečenega očetovstva. Priznati pa moram, da sem imel tudi jaz namero nekaj ukreniti proti Ivanu!

K o m a r: Živijo bratec, kar naprej, kar izpovej se še ti!

P r o f e s o r: Zakaj bi bila bela vrana med črnimi?

P o l d e: Ali misliš, da bi moral biti pri vseh lumparijah zraven? Ni treba, saj me ti dobro zastopaš — kar natararice se spomni! Ko sem na sodišču zvedel, da ga je nekdo že ovadil, sem spoznal, da ni treba še mene zraven. Za pričo me niso poklicali, ker ni bilo treba.

O d v e t n i k: Ali si se Ivanu izpovedal?

P o l d e: O dà, izpovedal sem se!

B r e d a: In ste obdolžili nas vse?

P o l d e: Dà, vse! (*Pogleda zvito na odvetnika.*) Le odvetnika ne — ker on — je bil vendar njegov zagovornik.

P r o f e s o r: Ti si nas tako rekoč denunciral Ivanu! Denuncijant!

P o l d e: Kdo je denuncijant? Ti si denuncijant! Povedal sem mu, da bo vedel, s kom ima opraviti! In hvala bodi večnemu bogu, nikomur nisem storil krivice... Ničesar si nisem izmislil, ničesar zlagal, govoril sem resnico.

K o m a r: Čisto slučajno, sicer se ti to navadno ne posreči; ni tvoja navada, da bi govoril resnico.

P o l d e: Tvoja pa še manj, dragi Komarček!

M a t i j a: Po krivici smo dolžili natararico in gostilničarja.

O d v e t n i k: Dà, še celó jaz. Storili smo jima krivico. Gospôda, vse to nikakor ni bilo lepo. Toda govoriti zdaj o tem je prepozno. Ivan gre nocoj na fronto. Ko bo prišel, bom govoril s njim, da naj ne dela škandala ob slovesu. Saj ni vredno. Vendar pa je treba o tej stvari nekoliko globlje razmišljati. Vsekako je to, kar zdaj vemo, strašno dejanje, ki se je zgodilo med nami. Mlad človek, ki se bori za neke višje ideale, izdan od lastnih ljudi — povem vam, da je bilo moje delo za njegovo rešitev zelo težko in zdaj vem, zakaj je bilo tako težko. Vedeli so, da je kriv, na vsak način so ga hoteli ugonobiti, četudi so bile anonimne denunciacije slabo podprte. V avstrijskih ječah trpi na tisoče borcev,

ki jih ne bo mogoče osvoboditi in oprostiti, kakor se je meni posrečilo pri Ivanu. Zato pa sem tembolj vesel, da je imel moj nastop pri sodišču uspeh. Težko je bilo, toda nadel sem si za častno, prijateljsko in narodno dolžnost, rešiti mlado, svežo, uporniško silo naše krvi — prešel sem preko vseh osebnih nasprotij, ki sem jih imel z njim — moj človeški čut...

Breda (*predrzno ostro*): Pustimo fraze, dragi! Trudni smo že od izpovedi in od očitkov težke vesti in zato nam ni lahko poslušati, če se kdo hvali v tem trenutku s svojo čisto vestjo in nam govori o trudu, s katerim je popravljaj naša zla dejanja. Spoznali smo, da je imel takrat Ivan prav. In da ima prav še danes. Mi vsi smo strahopetci.

Odvetnik: Vsi? Oprosti, ne govori v imenu vseh, jaz edini...

Breda: Prav. Že vemo, kaj hočeš reči. Saj ti priznamo tvoja dobra in nesebična dela. Jaz se ti celó klanjam, ker si dobro delal namesto mene. Odpusti mi, da sem te ves večer toliko žalila; to je bila borba z mojim poslednjim odporom. Zdaj vem, da moram slediti tebi in ne Ivanu. (*Se obrne k drugim.*) Zato pa, gospôda, napijem v svojem kakor tudi v vašem imenu na zdravje in srečo in dobro in čisto vest njega, ki ga ni izdal. (*Vsi so začudeni.*) Polde, dajte kozarec gospodu odvetniku!

Odvetnik (*nervozno*): Zakaj taka slovesnost — saj ni treba. Toda če hočeš, prosim. (*Medtem dobi kozarec, a pozabi trčiti.*)

Breda: No, trči vendar z nami! (*Vsi so ustali.*) Z menoj! (*Odvetnik ne ve, s kom naj trči najprej.*) Trči že vendar z menoj! Zakaj pa se ti roka tresе?

Odvetnik (*se prisiljeno smehlja*): Saj se mi ne tresе? Kaj me tako gledaš? Ti hočeš reči...

Breda: Kaj pa toliko govoriš, trči vendar, nika ne oklevaj, meni se mudi! Ivan pride kmalu in pogumno hočem stopiti predenj in te predstaviti kot svojega ženina! Zato napijem zdaj na tvojo čisto vest, na tvoj narodni in človeški čut, na tvojo veliko požrtvovalnost, ki si mu jo izkazal. Napijamo ti vsi in se ti zahvaljujemo, da si nam olajšal vest. Na zdravje tebi, ki ga nisi izdal! Trči z mano! (*Breda govori naglo in v ognju, vsi so osupli, odvetnik prepaden.*)

Odvetnik (*trči negotovo in ne ve kaj reči*).

Breda (*s prezirnim nasmeškom*): Tudi Judež je poljubil Kristusa. (*Breda izpije, ga spet pogleda; odvetniku je medtem padel kozarec z roke, ostali strme.*) Zakaj si spustil kozarec? To ni bilo potrebno! Von Schnitzelu si govoril mirno in zaupno.

O d v e t n i k (*izbruhne*): Von Schnitzel je brezznačajen podlež, posvetil mu bom!

B r e d a (*mirno*): Zato, ker te je sinoči izdal za nekaj objemov tvoje Brede, ker se je izkazalo, da tudi ti nosiš krinko na svojem obrazu, da tudi ti nisi tako lep, kakor se delaš in kažeš. Lice-merstvo je tudi tvoja lepa čednost. Vsi nosimo črne duše.

(Konec prihodnjič.)

FILOZOFSKI MOMENT V PEDAGOŠKI PRAKSI IN TEORIJI

NAMESTU REFERATA ZA VIII. MEDNARODNI FILOZOFSKI KONGRES V PRAGI (2. – 7. IX. 1934).

K. O Z V A L D

Razpravljati o filozofiji pa še o pedagogiki, to je nam modernikom dvakrat nič, tako najbrž poreče „Kranjec moj“. In mu prav za prav moraš pritegniti — če namreč filozofijo pa pedagogiko vzameš v takem pomenu besede, kakor so jima ga dali preveč samo vase zaverovani ter za resnični svet in življenje slepi „filozofi“ in „pedagogi“. Neplodni tip filozofa je do pičice točno označil Goethe, ko Mephistopheles modruje Faustu:

Ich sag' es dir: Ein Kerl, der spekuliert,
ist wie ein Tier, auf grüner Heide
von einem bösen Geist im Kreis herumgeführt,
und rings umher liegt schöne grüne Weide.

A priskutno figuro pedanta, zlasti mlade ljudi opravičeno pred njim obhaja groza, je menda nedosegljivo portretiral Prešeren v „pisarju“ satire *Nova pisarija*.

Dejansko pa vendarle ni tako, da bi filozofija in pedagogika bile čisto brez veljave za današnjega človeka, ki si svoje bitje in žitje uravnava po smernicah „nove stvarnosti“. Le pravkar omenjeno, za življenje jalovo, „katedersko“ filozofijo sodobnik odklanja in prav tako mu je zoperna samo tista zgolj po „pravilih“ ukrojena šolska ali morda bolj rečeno šolniška pedagogika, ki ji dejanje in nehanje ne sega preko šolske klopi. Toda kdor zna gledati in videti, mora pač priznati, da človek menda še nikoli ni zlepa toliko „iskal“, negoli današnji dan. Kaj vse bi mu tukaj lahko dala tako usmerjena filozofija, da bi se iz nje dalo — „živeti“, to je, iz katere bi si naše življenje jemalo trdnih temeljev pa vodilnih pravcev za praktični „vsak dan“ in za duhovni „week end“. In kdo neki bi si danes še upal mašiti ušesa pred kar ultimativnim pozivom, da se bo mladina zrelejših let „sama“ vzgajala po svojih vzorih

in nazorih, ako bi imelo še dalje ostati vse pri starem! Filozofija in pedagogika po tem takem tudi danes nista brezpomembna ropotija v inventarju človeške kulture in civilizacije, temveč lahko tudi sodobniku prav s pridom služita tedaj, če mu ne vsiljujeta mrtve šare, ampak dajeta — kruh življenja.

In duhovni oče, nekak spiritus rector praškega kongresa, češki filozof Emanuel Rádl, je poudaril, ko je v vabilu za inozemski svet res velikopotezno zapisal, da ta filozofski kongres ne bodi paradna revija strokovnih konjičkov, ki so največ osedlani po osebni naravnosti in nagnjenju tega ali onega filozofa. Ampak osrednja os, okoli katere se naj suče ta mednarodni filozofski areopag, bodi odnos filozofije do — *potreb javnega življenja*, to je do znanstvenega, literarnega, umetnostnega, moralnega, političnega, gospodarskega, socialnega in verskega življenja.

Dà, „potrebe javnega življenja“! Lepše se ne bi dalo naglasiti prav tisto, kar je gonilna sila, rekli bi lahko — perpetuum mobile vse *pedagogike*. A komur ne bi hotelo v glavo, da so potrebe javnega življenja odločilni moment v vsem pedagoškem prizadevanju, kar ga je, ta naj le za hipec pomisli, kaj pomeni v današnjem življenju beseda „izobrazba“, ta presvojevrstni votek sedanje pedagoške teorije in prakse. Mari ne postaja to, kar je pravi zmisel besede „izobrazba“, od dne do dne bolj človeka, svet in življenje oblikujoči, oziroma preoblikujoči nekaj? Saj se vendar prav odtod jemljejo tako silni in globoko segajoči regulatorji človeškega dejanja in nehanja, da je raznosmerna izobrazba, ki jo sedanji rod dobiva, po njej teži ali pa si je vsaj želi — čedalje bolj bistven, „integralen“ del modernega življenja.

Zadostuje, da si n. pr. le količkaj predočiš to, kar ima v mislih besedni izraz „strokovna izobrazba“, pa boš takoj na vse strani v prebujnih stikih s potrebami in nalogami javnega življenja. Saj ga danes menda ni več delovnega torišča, kjer se ne bi za izvrševanje raznih opravkov zahteval tak delavec („delovna moč“), ki se lahko izkaže s „strokovno kvalifikacijo“ ter ima v opravljanju podrejenih mu poslov čim več „okretnosti“ („Wendigkeit“). Kdor pa se kljub temu kot delodajalec ali delojemalec iz katerega že koli razloga ne bi menil za ta zahtevek javnega življenja, utegne prej ali slej plačati dokaj drago šolnino za svojo izmodritev. Ne bom tukaj uvrščal resničnih primerov iz obrtne delavnice, urada, trgovine, šole . . ., saj bo že eden menda dovolj pojasnil uvaževanja vredno dinamiko dejstva, da še nikdar nisi izpolnil vseh pogojev, ki so nujno potrebni za uspeh, če tu ali tam napraviš „nekaj“ („to do something“), ampak da se mora napraviti kaj celega, dodelanega.

Mislím pa primer s torišča, ki ga je pognala iz sebe najmlajša brst na drevesu našega javnega življenja — tujski promet. Vedno več tujcev prihaja v naše kraje in s tem se našemu človeku odpira možnost dobrodošlega zaslužka. A kaj, ko na vse to nismo bolj pripravljeni, nego so bile svetopisemske device na prihod ženinov. Tako n. pr. osebe ob večjem številu gostov le prerado „izgubi glavo“ ter na upravičeno jezo lačnih in žejnih nesmoterno bega sem in tja — ker se gospodarju še nič ne svita o „okretnem“ obratovanju po ekonomskem načelu delitve dela.

In kdo neki bi oporekal, da so te vrste pojavi docela organsko spojeni z javnim življenjem ter da jih je treba *pedagoško* motriti in obravnavati? Saj bi tak neverni Tomaž moral dosledno dvomiti i o tem, da raznolike institucije, zlasti jako pisana vrsta strokovnih in poklicnih šol vse gor do akademskih fakultet, kjer mladi rod dobiva (teoretsko) strokovno znanje in (praktično) strokovno zmogljivost, v resnici *dopolnjuje življenje* ter mu neločljivo hodi ob strani, kar točno naglašá sloviti filozof-pedagog Eduard Spranger.

Druge oblike izobrazbe je tista *osnovna* izobrazba, ki jo fantu in dekletu daje v otroških letih ljudska („osnovna“) šola na bolj elementaren način, pozneje pa srednja v kolikor mogoče znanstvenem duhu. Tudi „osnovna“ izobrazba torej vsekako zadeva javno življenje, ga zadeva v kar največji meri, kajti vsaj ljudsko šolo morata današnji dan dovršiti vsak normalni dečko in deklica.

Odnos do javnega življenja pa postane še očitnejši, če kaj premislímo smoter ljudske šole in pa gimnazije oziroma realke. Ljudska šola namreč izoblikuj učencu sposobnosti telesa in duha tako, da si bo, ko jo konča, po preudarku izbral primeren poklic ter se i sicer s pridom aktivno udeleževal kulturnega življenja. In podobno, samo da globlje in intenzivneje, uvajaj i srednja šola mladoletnika pa mladoletnico k razumevanju kulturnega življenja v vseh glavnih oblikah (gospodarstvo in tehnika, znanstvo, umetnost, politika, socialnost, verstvo) ter jima vzbujaj tudi veselje do njega. Osnovna izobrazba hodi torej *pred* življenjem ter je v bistvu priprava na strokovno izobrazbo, ki jo zahtevajo nujne potrebe v javnem življenju naroda.

Da je „osnovna“ izobrazba kar najtesneje spojena s potrebami javnega življenja, o tem že zato ni mogoče dvomiti, ker je ena izmed glavnih funkcij ljudske in srednje šole tudi — *selekcija* ali izbiranje, reševanje mladega naraščaja po sposobnostih, se pravi dolžnost, pomagati poedinu, da najde samega sebe in pride v javnem življenju le na tako mesto, ki mu je najbolj dorasel.

A tretja, osobito v naši dobi tolikega vrenja in kipenja silno važna plat tega, kar imenujemo izobrazbo, je — recimo ji — *človeška* iz-

obrazba. Mlad človek ji je najbolj dostopen takrat, ko se strokovno izobrazuje na tem ali onem torišču: v obrtni delavnici, kot uradniški pripravnik, v poklicni šoli... Takrat bi mu naj ob primernem navajanju jasno in za trdno v zavest prišlo i to, da poklicna spretnost ali rutina, oziroma specialistovstvo še nikar ni vse, ampak da je v javnem življenju zelo, zelo treba tudi tega, kar nosi ime odgovornost, poštenost, požrtvovalnost, zanesljivost, smisel za čast itd. Ameriški pedagog Booker Washington je to povedal z otipljivo nazornostjo, ko je nad vrata mizarске strokovne učilnice dal obesiti napis: „Tukaj se ne izobrazujejo ljudje za mizarje, marveč mizarji za ljudi.“

Tako sem skušal ob treh oblikah „izobrazbe“ pokazati, da to, kar pomenijo besede: pedagogika, pedagog, pedagoški... niso nemara prazne marnje, ampak kar najbolj stvarne in tudi izredno pomenljive, „aktualne“ strani v javnem, „kolektivnem“ življenju, v katerega je postavljen vsak poedinec od vekomaj. Zato ima glasoviti pedagog in filozof Aloys Fischer prav s trditvijo, da bo razvoj držav v bodoče največ zavisel od pravnega gospodarstva in pa, čujte, od pravnega — vzgojstva. Pedagoška problematika sama pa je v resnici tolika, da sem se je v teh izvajanjih jedva podrobneje dotaknil.

A kadar govorimo o pedagoških rečeh, nam je najčesče v mislih — pedagoška „praksa“, to je tisto živo prizadevanje, ko bi kdo rad koga drugega (otroka, mladostnika, odraslega) tako in tako oblikoval, oziroma preoblikoval. Ali razne oblike kulturnega življenja so današnji dan že tako zamotane in visoko razvite, da si plodnega dejstvovanja, uspešne „prakse“ ne moremo na nobenem torišču več misliti brez „teorije“, to je brez utemeljenega umovanja o posameznih momentih svojega dejanja in nehanja. Kaj bi n. pr. „praktična“ medicina, ki sedaj žanje uspeh za uspehom, bila brez miselnih teorij, ki so jih Koch, Pasteur, Wagner-Jauregg... izklesali o nastajanju, svojstvih, lečljivosti tuberkuloze, stekline, duševnih bolezni itd.? Saj te teorije „praktičnemu“ zdravniku, dejal bi, vodijo roko in duha, kadar je treba v tem in tem individualno konkretnem položaju samostojno ukreniti, kar zahteva dani trenotek v prid bolniku...

In tudi *pedagoška* teorija nima na primer učitelju ali učiteljici biti nemara le naštevanje nekakšnih popolnoma zanesljivih „pravil“ za takojšnjo porabo. Ob tujih mislih naj bi si marveč oplojala duha za pravilno presojanje in pa izvršitev nalog, ki se jima stavijo tu ali tam.

Toda človek je ustvarjen tako, da ga ne zadovoljuje niti to, če zanesljivo ve, kaj mu je storiti v tem ali onem položaju, ampak se mu pogostoma poleg tega kar samo poraja še vprašanje po — *smislu*, po zadnjem, najglobljem smislu tega, s čimer si daje opravka. Ko raz-

mišljam na primer o ciljnih in poteh za „prosvetljevanje naroda“, me, recimo, ob dejstvu, da izobraževalnemu procesu vidno sledi usodna razklanost ljudstva na dvoje, v vrhnjo plast „intelektualcev“ in pa v ogromno goščo zaostalcev — kar iznenada zgrabi vprašanje: kaj pa je vobče vloga izobrazbe v človeškem življenju?

Vprašanja po zadnjem pomenu in namenu vsega tega, kar „je“, so — „filozofska“ vprašanja. Naš duh čuti nepremagljiv gon, staviti si taka vprašanja, in „ak duh te žene“, se umiriš šele tedaj, ko si našel ali dobil odgovora na nje.

Tudi pedagoška stran javnega življenja daje neskončnih možnosti za taka vprašanja. Kdor si (kot oče ali mati, učitelj, mojster v delavnici, vodja urada . . .) zavestno prizadeva, da bi komu drugemu, zlasti pa mlademu rodu dal tak in tak telesni ali pa duhovni „format“, mora na primer pač vedeti, „kaj hoče“, to je, zavedati se mora svojega „cilja“. Ta zavest je sestaven, nepogrešljiv del v duševni naravnosti pedagoškega praktika in bi na primer učitelj brez nje bil šušmar. Toda svojih pedagoških namer se lahko zavedaš prav jasno i tedaj, če še morda nikoli nisi razmišljal o notranjem „smislu“ pedagoških ciljev. Je namreč tako, da prevažna vprašanja, kaj je bistvo pedagoškega cilja, kdo je opravičen formulirati pedagoške cilje, od kakšnih momentov zavisi vznik, rast, ginevanje pedagoških ciljev itd., niso več vprašanja iz pedagoške prakse, ampak iz — pedagoške *filozofije*. Hočem reči, pedagoški praktik (ljudskošolski učitelj, srednješolski profesor itd.) nima take naloge, da bi v svojem območju razpravljaj o teh vrstah vprašanj, kajti njegov pravi pensum je: učiti, izboljševati, voditi, izbirati, dajati pobude, grajati, učinkovati na mišljenje učencev . . . A vse to bo kajpa neprimerno delanejšo opravil, ako ni le spreten routinier, metodični virtuoz, temveč — pedagoški „mojster“, to je pravi vzgojnik oziroma „obraznik“ (Prešeren), ki ga ne plaši znoj, da bi šel praktičnim problemom, ki jih rešuje, do „dna“, do zadnjih, duhovnih, kulturno-filozofskih korenin. Le to se pravi poedinca in kolektiv vzgajati „v duhu in resnici“.

Takih zadnjih, vse „do mater“ (Goethe) naperjenih vprašanj se kar nepregledno suje pred nas, če se kaj bolj ustavljamo v mislih ob vsem tem, kar je tako ali tako v zvezi z „gojencem“ (dedni zarodki, inteligentnost, talent, starostna stopnja, okolje, „usoda“ . . .), z učiteljem (strokovna, psihološka, sociološka . . . plat njegovega bitja in žitja), z izobražujočimi *zajednicami* (rodbina, šola, cerkev, država, stan, poklic . . .), z *zgodovinskimi* razvojem pedagoških idej in institucij. Zato je pač do cela v redu, če prosvetna uprava hoče, da se izobraževanje bodočih učiteljev in učiteljic naroda zlasti s pedagoško-didaktične strani opiraj na

filozofsko poglobljene temelje. Toda — c'est le ton qui fait la musique, kajti uspeh zavisi povsem od tega, da eno stopi z drugim v pravi, organsko živi stik.

Doslej si je mladi naraščaj vsaj na univerzi na ta način filozofski podzidaval pedagoško izobrazbo, da je vpisal to ali ono predavanje in morda tudi seminar iz filozofije ter potem eno in drugo obiskoval ali pa tudi ne. Toda kako neki, vprašam, se boš usposobil za filozofsko gledanje, osvetljevanje in utemeljevanje pedagoških problemov, naj bi še toliko pozornosti posvečal teoretski filozofiji, ako se za izhodišče in predmet filozofskemu obravnavanju pedagoških reči ne jemlje — *pedagoška stvarnost*: vseskozi pedagoške situacije, izrazito pedagoška vprašanja, pedagoški pojmi, pristno pedagoška prizadevanja, pedagoške miselne koncepcije...? Lahko da se kdo najtemeljiteje bavi s teoretsko filozofijo, toda s tem še nikar ne rešuje „načelnih“ pedagoških problemov — ako ne jemlje za predmet svojemu filozofiranju *neposredne pedagoške istinitosti*. Čisto teoretska filozofija si je sama ustvarila nekakšno „splendid isolation“, ker hote ali nehote naglašja svojo „distanco“ do „praktičnega“ življenja pa njegovih nalog in skrbi. Zato pa je danes vsepovsod brez količkej usmerjevalnega vpliva na tako bujno razgibani tok življenja v pedagoški provinci. A tem več neprecenljivih darov sprejema pedagogika že iz rok svoje, lahko rečemo, matere — *pedagoške filozofije* (Platon, Rousseau, Spranger, Krieck...).

Odrpoto pa puščam vprašanje, ima li za pravi odnos med filozofijo in pedagogiko skrbeti „personalna“ ali „realna“ unija obeh področij.

Z a k l j u č e k : *Pedagoška teorija in praksa je v jedru nepregledna množina svojevrstnih misli in smotrenega dejanja in nehanja, kar vse brez prestanka klije iz resnično občutenih potreb javnega življenja. Eno in drugo, pedagoško mišljenje, vrednotenje, hotenje in delovanje pa vodi samo tedaj zanesljivo do cilja, ako se ne odigrava edinole po bolj plitvih vidikih bežnega trenutka, ampak če vsemu temu še iščeš trajno veljavnega smisla, se pravi, ako vse to še duhovno, filozofski globlje utemeljuješ. A pedagoški plodovita, hočem reči, pedagoškega teoretika in praktika navdihujoča filozofija je samo tista, ki ji je za izhodišče — živo pedagoško prizadevanje, to je utripi pravega, neposrednega pedagoškega življenja. Nikakor pa za tako izhodišče ne sodi vse tisto bolj ali manj „verbalistično“ operiranje s pojmovnimi abstrakcijami, ki je prepogosto znak teoretske filozofije.*

To bi bil rad povedal na VIII. mednarodnem kongresu, ki bo meseca septembra zboroval v Pragi in se ga ne bom mogel udeležiti. Mislim, da bi mi vsestransko spoštovani gospod predsednik, zelo ugledni filozof

Emanuel Rádl, ne kratil besede, saj je izjavil urbi et orbi, da bo ta kongres dajal prednost govornikom, ki bodo načenjali take probleme, ki zadevajo aktualne potrebe javnega življenja. Med temi potrebami pa kongresni program izrečno omenja tudi — pedagogiko. In vrh tega bi ne prosil besede iz kake „učenjakerske“ nečimernosti, ampak zato, da bi dal kaj pobude za *razgovor* o vprašanju, ki ga imam za pristno potrebo — javnega življenja.

V R o g a š k i S l a t i n i, ob koncu julija 1934.

GIMNAZISTKA FERUNA

ODLOMEK IZ ROMANA — ANTON INGOLIČ

I

Ko je vstopila, se je pouk že pričel. Profesor Zelen je nejevoljen obmolknil sredi razlage diferencialnega računa, potegnil iz telovnika uro, namršil obrvi in se z ostrim pogledom okrenil k Feruni:

„Verona Šegula, zakaj ste zamudili deset minut mojega pouka?“ („Mojea“ je poudaril.)

Feruna je stala v praznem prostoru med prvimi klopmi in profesorjem, ki je srepo strmela vanjo, in ni vedela, kaj bi odgovorila. Že od prvega razreda jo je bilo groza pred tem dolgim, bledim človekom, ki je bil še najbolj podoben skrivenčeni sedmici, kakor jo pišejo otroci v ljudski šoli. Njegove brezbarvne oči, prisiljen nasmeh, vedno lepo zlikane hlače, vse, prav vse: sama matematika. In prav te matematike jo je bilo groza.

Zelen je že odprl kateder, vzel iz njega katalog, prijel za pero in siknil:

„Torej ste se potepali med kramarji.“

„Dà!“ je odgovorila Feruna.

„Deset minut neopravičenih!“

Zapisal je, spravil katalog in s ponovnim „torej“ nadaljeval stavek prav tam, kjer ga je prekinil ob Feruninem vstopu.

Feruna je medtem sedla v klopi, poiskala svoje liste in svinčnik ter se zazrla v tablo. Toda številke so ji begale pred očmi, da ni več videla profesorja niti ga slišala, vsa je spet utonila v življenju, ki je prihajalo z ulice celó skozi zaprta okna. Dà, danes je to malo, mrtvo mestece kakor veliko mravljišče; ulice, navadno prazne in puste, so polne vrvenja in kričanja, na križiščih in trgih je polno stojnic z najrazličnejšim blagom, pred samostanom pa mnogo vozov zelja in čebule. Tudi Ferunina mati

je pripeljala voz zelja in kakih dvajset vencev čebule; če bo dobro stržila, je obljubila Feruni kovača. Feruna je bila vsa nekje daleč, daleč od številke in matematike, zato se je vsa zbegana dvignila, ko je nenadno zaslišala svoje ime.

„Verona Šegula, sem poklical“, je ponovil Zelen.

Pograbila je liste, stopila k tabli in napisala, kar ji je narekoval profesor.

„Sedaj pa delajte!“

Feruna je začela. Toda številke so ji plesale pred očmi, z ulic je prihajalo zamolklo vrvenje, šum s klopi pa jo je opozarjal, da dela napačno. Obstala je, se krčevito oprijela table, stisnila ustnice in za hip zamižala. Ko je odprla oči, je utihnilo tam spodaj, pred seboj je videla le številke, jih pregledala, spoznala, kaj je treba, zbrisala, kar je bilo napačno, in začela znova. A sredi računa jo je prekinil Zelen.

„Že tretji mesec imamo pouk, vi pa nimate zvezka za matematične domače vaje. (‘Matematične’ je poudaril.) Zakaj ga nimate?“

Feruna je odtrgala pogled od table in čez nekaj časa odgovorila:

„Mati nima denarja.“

„Dveh dinarjev nima?“

„Nima jih, gospod razrednik!“

„To lahko pripovedujete sejmarjem tam doli. Nimate zvezka zato, ker vam že od nekdanj ni bilo mar za matematiko! Le nikar ne lažite!“

„Ne lažem! Mati res nima denarja. Če bo danes prodala zelje in čebulo, si bom lahko kupila zvezek.“

„Ne ugovarjajte! Računajte rajši!“

Feruna je hotela nadaljevati, a ni našla več prave zveze. Niti zavedla se ni, kdaj je dobila slabo in odšla v klop.

Naslednjo uro je stopil v razred profesor Belko, ogromen človek s košato, že nekoliko osivelo brado. Udobno je sedel za kateder in začel z lepim, enoličnim glasom govoriti o razmerah na Hrvaškem in Ogrskem za časa „zlate bule“. Feruna ga ni poslušala, prisluškovala je življenju tam spodaj, vmes pa se je spraševala s skrbjo: Ali bo mati prodala? Koliko bo stržila? Krvavo bi potrebovali denarja, česa vsega potrebujeta! Ko je živel še oče, se jim je godilo razmeroma dobro, služil je v gradu za drugega lovskega paznika. A odkar so ga pred šestimi leti našli mrtvega v gozdu, sta z materjo težko živeli. Kako bi ju pa moglo preživljati osem ogonov zemlje, vrt in majhen sadovnjak? Ko je imela čebula še ceno, je še nekako šlo, a ko je zadnji dve leti padla cena čebuli na poldrugi dinar in zeljni glavi na petdeset par, ni bilo včasih denarja niti za sol. Mati sicer hodi na delo, toda v graščini plačujejo pet dinarjev dnevno brez hrane in še teh ne dobi; že dve leti

plačujejo samo z drvni, listjem in krmo. Že od poletja ni niti dinarja pri hiši. „In Zelen pravi, da lažem“, se je vedno znova z ogorčenjem in bridkostjo oglasilo v njej.

Tretjo uro je prinesel Vičar, mlad profesor slovenščine, zvezke in napisal na tablo naslov šolske naloge.

Feruna je čitala: *Ne za oceno in priznanje — marveč za življenje se učimo. (Razmišljanje osmošolca pred maturo.)*

Prepisala je naslov in strmela vanj. Vse svoje misli je zbrala in si skušala odgovoriti na vprašanje, ki si ga je že tolikokrat stavila: Česa sem se naučila v gimnaziji?

Spet si je morala odgovoriti kakor vselej. Nekaj letnic in dogodkov iz zgodovine in literature, nekaj imen in števil iz zemljepisa, fizike in prirodopisa, nekaj obrazcev iz kemije in matematike ter nekaj francoških, latinskih in nemških besed in slovniških pravil.

Ali je vse to vredno sto tisoč in sto tisoč korakov, ki jih je v osmih letih napravila v vročini, dežju, snegu in mrazu iz sedem kilometrov oddaljenih Lukovcev do gimnazije in spet domov? Ali odtehta vse to znanje bedo, v kateri je živela zadnja leta?

„Saj bo kmalu konec!“ si je odgovorila v mislih.

Še nekaj mesecev, pa bo napravila maturo in nič več ji ne bo treba lačni in žejni hoditi v vročini in mrazu tako daleč v šolo; nihče se ne bo posmehoval njeni zastareli in oguljeni obleki, ne bo več Zelena z njegovimi številkami in paragrafi, nič več ne bo tega prisiljenega, praznega, bridkega življenja; tedaj se bo zanjo šele začelo pravo življenje, ki si ga tako želi.

Nenadno pa se je zdrznila. Ali ni čitala pred tedni, da je v državi brez službe čez tri tisoč absolviranih učiteljišnikov, skoraj tisoč diplomiranih filozofov, na stotine inženjerjev, juristov in celó zdravnikov? Tistih, ki imajo le gimnazijsko maturo, pa niti ne štejejo!

Kje jo torej čaka življenje, za katerega je osem let trpela in stradala?

Tam v Lukovcih, v graščinski koči, ki že trohni in razpada, tam na tistih osmih ogonih, kjer ne zraste niti toliko, da bi se z materjo najedli do sitega, tam na graščinskih njivah, kjer stoji za tabo oskrbnik in te priganja k delu, za kar ne dobiš niti pet dinarjev na dan?

Feruna je zaprla zvezek.

„No, Šegula, še nimate nič“, je presenečen vzkliknil Vičar. Saj je Feruna pisala vedno prav dobre naloge.

Feruna je odkimala.

„Dajte, dajte, začnite! Če napišete to nalogo za odlično, boste imeli ta semester iz srbsko-hrvatsko-slovenskega jezika odlično!“

Feruna se je prezirljivo nasmehnila. Kje je sedaj ona in kje odlično iz „srbsko-hrvatsko-slovenskega“ jezika.

Čez trenotek pa je vendar odprla zvezek in se zamislila. Ali ji šola res ničesar ni dala? Je bilo res vse zaman?

Od spodaj se je oglasilo življenje, v nji pa se je zjasnilo: pograbila je peresnik in začela pisati.

Ne! Ni hodila zaman skoraj osem let v to pusto rumeno stavbo! Kaj vse tisto, kar je šlo mimo nje in kar bo še šlo! Naučila se je vendar gledati, presojati, misliti! Tam doma so vsi slepi, vdani v svojo usodo, v svojo lakoto in trpljenje, toda nji je šola odprla oči; ona vidi, zakaj vse to trpljenje, ona ve presoditi, kdo ga je zakrivil; njen razum je bister in njeno mlado življenje tako zdravo in močno, da se bo borila zase in za vse tiste, ki stoje danes brez kruha in dela nekje daleč od pravega življenja, dokler ne bo njim in sebi priborila lepšega življenja.

Ko je Feruna oddala zvezek, so se ji oči bleščale od nekakšne zavzetosti.

V odmoru pred peto uro je poiskala profesorja francoščine, suhotnega, a ko otrok dobrega Topolnika, ter ga prosila za dovoljenje, da bi smela med njegovo uro oditi materi pomagat na trg.

Utonila je v vrvenju. Množica jo je kar nesla po ulici nizdol mimo stojnic z obleko, platnom, čevlji, dežniki, plašči, urami, nogavicami, sladkarijami in najrazličnejšimi drobnarijami.

„Še niste nič prodali?“ se je naposled ustavila pred materjo, ki je slonela ob vozu z venci čebule v rokah.

„Niti glave! Pustila sem že na petnajst par glavo, pa nihče ne kupi.“

„Kaj pa luk?“

„Še zmenijo se ne zanj.“

Ozrla se je naokoli. Vsi Lukovci so bili zbrani. Nihče ni prodal niti pol voza.

Tedaj je nekdo zakričal, da kupuje trgovec Seierfeld — kakor prejšnja leta — zelje po trideset par kilogram. Dva vagona ga bo naložil. Med lukarji je nastala zmeda. Tekali so sem ter tja in kričali, nekateri so že hiteli po konje ali krave. Tudi Feruna je odhitela vprašat. Izkazalo se je, da ni res. Zelje ne gre nikamor. Mesto s štirimi tisoči prebivalcev ga je kupilo že zadnje tedne, mnogi pa ga imajo celó sami na prodaj, saj je polovica meščanov tudi poljedelcev in vinogradnikov.

Feruna je stala ob vozu, v rokah je držala po dva venca čebule in od časa do časa zaklicala mimoidočim:

„Zelje, zelje! Luk!“

Poldan je že davno odzvonilo in mimo so prihajali študentje in študentke. Nekateri so jo opazili in se ji smejali, drugi so se zresnili in

okrenili stran. Sejmarji so odhajali. Ulice so se praznile. Lukarji so obupani odhajali s polnimi vozmi zelja in luka. Tudi njena mati se je hotela vrniti, a tedaj je Feruna vrgla čebulo na voz, rekla materi, naj počaka, in odločno stopila v najbližnjo hišo.

„Bi kupili kaj zelja?“

„Ne, mi ne jemo zelja“, se je namrdnila gospa v kričeči rdeči obleki in zaprla vrata. Osemkrat je zaman potrkala in vprašala, devetič pa se je dogovorila za petdeset glav zelja po dvajset par. Spet je kakih petnajstkrat potrkala zaman. Vstopila je v majhno trgovino, mimo katere je hodila vsak dan.

„No, če gospodična Šegula prodaja luk, ga kupim tudi vagon“, se je smehljaj priletel trgovec in segel po Feruninih rokah.

Feruna jih je naglo umaknila in se vrnila na ulico. Že od nekdanj je bilo neprijetno, če je srečala tega majhnega debelušastega človeka, ki se ji je vselej ljubeznivo smehljaj in klanjal. Zadnje mesece ni bilo dneva, da ne bi bil stal pred trgovino in se oziral po njej.

Obhodila je vse ulice, nazadnje pa je vendar razprodala vse zelje in čebulo. Pozno v noč sta se vrnila z materjo s praznim vozom in tri in devetdesetimi dinarji.

2

Drugo jutro je stopila Feruna v razred s samozadovoljstvom in ponosom. Če ne bi včeraj imela toliko razsodnosti in poguma, ne bi bili z materjo ničesar prodali.

Prvo uro so imeli kemijo. Komaj so odmolili, že je vzel profesor beležnico in jo poklical k tabli. Feruna je vprašanje sicer razumela, a odgovoriti ni znala. Saj se ni mogla učiti. Sinoči je prišla pozno domov, bila je tako trudna, da je oblečena legla na posteljo in zaspala. Danes zjutraj pa je že ob šestih odšla zdoma.

„Znate ali ne znate?“ je zamomljal ‚mali Naclček‘, kakor so ga imenovali.

„Ne“, je odvrnila Feruna.

„Zakaj ne?“

Feruna je molčala.

„Saj ne morete znati, ko ste se pa včeraj šli lukarico“, je dejal in se ozrl po razredu, ki se je zasmel njegovemu dovtipu.

Feruna je pogledala profesorja v oči, bile so mirne in mrtve. Da bi ne bile tako stare in slepe, bi pljunila vanje. Sedla je. — Tudi profesor nemščine se je obregnil vanjo. Ko je vstopil Zelen, je bila že pripravljena. Še preden se je postavil na sredo odra, je Feruna vstala.

„Torej, Verona Šegula, povejte, kaj ste“, je zapiskal.

Feruna ga je nepremično gledala.

„No, če ste sedaj tu v osmem razredu, potem ste pač študentka, ni res?“ Ozrl se je po razredu, za hip se je prikazal njegov brezizrazni nasmeh. „Toda zdi se mi, da ste na to pozabili. Včeraj ste se klatili po mestu in prodajali zelje in čebulo. Ali ste že slišali, da bi osmošolka letala od vrat do vrat in ponujala zelje in čebulo? Ali se to spodobi za vas, ki že osmo leto hodite v gimnazijo, kjer se trudimo, da bi iz vas vzgojili inteligentnega človeka?“

Feruna je še vedno stala v klopi in molčala; le njen ozki obraz je za spoznanje pobledel in temnorjave oči so se ji razširile.

Zelen pa je nadaljeval z vrešččim glasom:

„Ker do sedaj še niste bili kaznovani, vas kaznujem samo z ukorom po razredniku, a opozarjam vas, da se vedete odslej, kakor se spodobi za dijakinjo našega zavoda!“

Tedaj je Feruna stopila iz klopi in glasno in razločno odgovorila:

„Prosim, gospod razrednik, ali se spodobi za dijakinjo vašega zavoda, da hodi vsak dan sedem kilometrov daleč v šolo? Se spodobi za dijakinjo osmega razreda, da je večkrat lačna ko sita, da more poleti, ko pride iz šole, delati na polju, travniku in vrtu, pitati svinjo in pasti kravo ter obenem študirati višjo matematiko in računati z logaritmi? Mogoče se to zdi primerno in spodobno vam, ker veste samo to, da sem osmošolka . . .“

Feruna je govorila. Vse krivice, vse trpljenje zadnjih let, vse, kar je bilo tako dolgo zadržano v njej, je sedaj planilo na dan. A sredi njenih besed je nenadoma udarilo, da ji je v hipu zastal glas v grlu:

„Molčite in izginite!“

*

Sledila so zaslíševanja.

A profesorski zbor si ni bil edin. Mlajši so zagovarjali Feruno. Topolnik je na konferenci v dolgem govoru prikazal študenta v kaosu sodobnega življenja. Šola mu res premalo nudi in se premalo briga zanj. Verona Šegula hodi osmo leto v gimnazijo. Vsa leta je bila dobra učenka, celó prav dobra. Nikoli ni nič zakrivila, niti enkrat ni bila kaznovana. In kako je živela izven šole? Že osmo leto prihaja poldrugo uro daleč v šolo iz revne kočice, kjer živi v bedi in pomanjkanju. Ali je greh, da je prodajala zelje in čebulo? Ne! To je veliko in častno delo, za katero bi jo morali odlikovati! Ni bilo prav, da je gospod kolega Zelen s takim neumevanjem planil nanjo in jo še celó kaznoval. Če se je v odgovoru posluževala besed, ki se jih kot dijakinja ne bi smela, je treba razumeti, da v tedanjem svojem duševnem stanju ni mogla drugače, zato ji moramo oprostiti.

Nato je povzel besedo ravnatelj in poudaril, da bi se morala učenka Verona Šegula po ministrskem odloku, ki je prišel v začetku šolskega leta in ki prepoveduje vsako vožnjo nad 20 kilometrov in hojo nad šest kilometrov, že v začetku šolskega leta preseliti v mesto ali zapustiti zavod; ker pa pozna njene socialne prilike tako dobro kakor gospod tovariš Topolnik, ji je kljub ministrskemu odloku dovolil, da še nadalje prihaja zdoma v šolo. Sedaj bi moral to zahtevati, toda, ker so mu znane težave današnje mladine prav tako kakor nekaterim mlajšim gospodom tovarišem, ne bo zahteval tega, pač pa želi, da cenjeni profesorski zbor glasuje za predlog profesorja Zelena, namreč za ukor po celokupnem profesorskem zboru, ki je po njegovem mnenju najmanjša kazen za tako velik prestopok proti šolskim pravilom.

Ravnatelj je trenotek počakal in z ostrim pogledom ošinil ves profesorski zbor.

„Kdo glasuje za predlog?“

Najprej je dvignil roko ‚mali Nacelček‘ in nekaj zamrmral o uporni mladini, nato katehet in profesor Belko, srednja generacija se je nekaj časa obotavljala, premišljala in tehtala. Mlajši pa so bili vsi razen učitelja petja in telovadbe na Topolnikovi strani. Ravnatelj je počasi štel: „Pet, šest sedem . . . Še kdo?“ Njegov glas je postajal ostrejši. Še nekaj rok se je dvignilo. „Dvanajst . . . samo dvanajst?“ Tedaj je dvignil roko še profesor Vičar.

„Trinajst. Dovolj. Verona Šegula, učenka osmega razreda, dobi ukor po celokupnem profesorskem zboru zaradi nedostojnega vedenja.“

3

Za Feruno je postala šola velika muka.

Zelen jo je že naslednji dan poklical k tabli in jo tako dolgo izpraševal, da je dobila slabo. Še isti teden je poklical ‚mali Nacelček‘, veliko lukarsko upornico, kakor jo je imenoval, in ji dal slabo. Ko je v svoji zagrenjenosti mislila bog ve kaj, je slišala svoje ime in vprašanje, ki ga niti prav razumela ni, in še preden se je dodobra zavedla, že je bila osmešena in dobila slabo. Če bi ne bilo nekaterih sošolcev in profesorjev, posebno pa, če ne bi imela trdne volje, da kljub vsemu nadaljuje študije, bi bila že davno obupala.

Doma je bilo še strašneje. Zima je pritisnila že proti koncu novembra in v začetku decembra je padlo snega skoraj do kolena. Po dve uri je v slabih, zakrpanih čevljih gazila preko zasnežene pokrajine v šolo in se vračala vsa premražena in utrujena v mrzli in temni dom, kjer ni

bilo ne drv, da bi pošteno zakurila v peč, ne petroleja, da bi mogla zvečer, ko se je nekoliko odpočila od dolge poti, vzeti knjigo v roke in se učiti.

Da bi mati dobila vsaj drva, ki jih je prisluzila v graščini, ali pa, da bi mogla s čebulo kam dalje, kjer se bolje proda! Saj v teh čevljih ne more več v šolo! Mati pa ima noge vse zatekle in boleče, da se komaj vlačijo po dvorišču. In Feruni so že oslabele oči, ker si jih kvari s čitanjem ob odprti peči. Nekje mora dobiti denar za čevlje in petrolej, samo še dobra dva tedna in semester bo zaključen. Ona pa noče, da bi se zgodilo, kar ji prerokuje Zelen in drugi: da bi jo o božiču odslovili zaradi neuspehov. Ne, to se ne sme zgoditi!

Odločila se je. Izposodila si je konja in sani ter se odpeljala z lukom.

Ko se je v zgodnjem jutru pripeljala do mesta, se je do oči zavila v odeje in pomaknila v ozadje šotora, da je ne bi kdo spoznal.

V prvi vasi onkraj mesta je ustavila konja pred gostilno ter vzela izpod šotora v ozeble roke nekaj vencev čebule. Noge je komaj premikala, tako so ji bile nazeble. V gostilni niso ničesar kupili. Odšla je preko ceste. Na levi in desni so se dvigali med hišami visoki leseni plotovi, da ni bilo mogoče videti na dvorišče; dolgo se je trudila, preden je odpahnila prva lesena vrata. Ko je stopila v toplo kuhinjo, bi najrajši kar sedla in se ne ganila z mesta.

A niti v tej niti v naslednjih hišah niso kupili ničesar. Trudna je že bila in zeblo jo je, da se je komaj poganjala od hiše do hiše. Pri neki hiši je dišalo že na dvorišče po pečenki. Feruna je naglo vstopila.

„Ne bomo kupili“, je dejala ženska ob štedilniku.

„Dajte mi malo pečenke, dam vam dva venca.“

Ženska je nekaj časa premišljala, zahtevala še en venec, potem pa ji dala košček telečje pečenke in nekaj žlic praženega krompirja. Feruna je na vse pozabila. O, saj ne ve več, kdaj je zadnjič jedla pečenko. Letos ni bilo, mogoče lani...

V naslednji vasi je obhodila vse hiše in stržila komaj dvanaest dinarjev. V tretji vasi jo je zatekla noč. Za tri vence si je pri nekem kmetu izprosila večerjo in prenočišče zase in za konja.

Drugega dne je prevozila štiri vasi, obiskala gotovo dve sto hiš, ponujala in prosila, a zvečer je naštel komaj osem in trideset dinarjev. Ljudje, ki so ji dali za štiri vence prenočišče, so ji povrhu ukradli še tri vence.

Tretji dan se je vračala; niti petdeset dinarjev ni imela, pa tudi čebule ni bilo niti polovico. Že od jutra je vel mrzel veter ter ji metal sneg prav v obraz in oči. Vse telo ji je bilo od mraza, gladu in napora

odmrlo. Proti poldnevu je začelo tako snežiti, da skoraj ni videla, kam vozi. Polagoma tudi mraza ni več čutila, kakor brez življenja je čepela na saneh, ki so počasi drsele po zasneženi cesti.

Šele, ko se je v mraku približala mestu in so jo razsvetljena okna sčemela v oči, se je rahlo prebujalo v njej: „Ali bom še kaj prodala? Ali ni vse zaman?“ Čez čas se je ozrla in s trudno roko ustavila konja. Z muko je zlezla s sani in se opotekla v trgovino.

„Dober večer, pol voza čebule imam; bi jo kupili?“

„Čebule? Imam je, da mi gnije.“

Feruna je osupla uprla oči v trgovca in se prijela za čelo: „Dà, sedaj pa ni pomoči.“

Tedaj je trgovec presenečen vzkliknil:

„A vi ste, gospodična Šegula? Oprostite, nisem vas spoznal. Od vas seveda kupim.“

Feruna se je spustila na stol, ki ga ji je pristavil k peči. Ni slišala trgovčevih besed in ni videla ljudi, ki so prihajali in odhajali, samo mehko toploto je čutila, ki je prihajala od peči in jo omamljala. Bog ve, kako dolgo bi še sedela, da je ni trgovec prijel za roko in jo odvedel v sosednjo sobo ter jo posadil za mizo, kjer je stala posoda s čajem. Feruni je bilo, da bi legla in zaspala.

Vsega, kar je sledilo, se Feruna nikoli pozneje ni mogla jasno in točno spomniti, vse to je bilo zanjo, kakor bi se bilo zgodilo nekje med resničnim življenjem in sanjami.

4

Ko je drugo jutro hitela ob reki iz mesta, ji je rezal oster veter v obraz, skozi obleko jo je zbadalo z lednimi iglami in nekje v srcu jo je tiščalo, da bi se bila vrgla v sneg in kričala od bolečine.

Zvonjenje šolskega zvonca jo je ustavilo. Stala je pred gimnazijo. Poslednji dijaki so hiteli v šolo.

Tedaj je šinilo skozi njene možgane:

„Tudi jaz moram v šolo!“

V šolo? Danes?

Oprijela se je železne ograje. Bila je brez rute in plašča, čutila je, kako ji zobje šklepečejo. Domislila se je, da bi se vrnila domov. Toda kje je njen dom, sicer pa je tam mrzlo in neprijazno. Ona pa bi rada nekam, kjer bi bilo toplo in kjer bi bil hrup okoli nje, da ne bi bila sama s svojo bolečino. Topli zrak v razredu jo je kar privlačeval.

Okrenila se je in se napotila nazaj proti mestu.

Ko je zaprla večna vrata gimnazije za seboj, se ji je zdelo njeno početje blazno.

„Pa naj bo“, si je dejala in s trpkim nasmehom stopila v razred.

„Ali prihajate s poročnega potovanja, da ste brez knjig?“ se je nasmehnil profesor Vičar.

Feruna se je ustavila sredi poti med vrati in klopki in se ozrla po razredu: štirideset oči se je uprlo vanjo. Bilo ji je, kakor da izgublja tla pod seboj, vsa kri ji je šinila v glavo: profesor, klopi, razred — vse se je v hipu zavrtelo. Sama ni vedela, kako je prišla v klop. Zdramil jo je šele Vičarjev užaljeni glas: „Toliko bi bili že lahko prijazni in povedali, zakaj ste prišli štirideset minut prepozno.“

Feruna je vstala, a iz sebe ni mogla spraviti niti besede.

„No, pa boste z gospodom razrednikom opravili!“ je dejal in jezno odšel.

Feruna je sedla. Čutila je, kako so pogledi součencev uprti vanjo.

„Kje si bila te tri dni?“

Kar oddahnila se je, ko je pozvonilo in je vstopil profesor nemščine.

„Šolska naloga“, je pomislila, ko je zagledala rdeči zvezek pred seboj. Odprla ga je, prepisala naslov s table, toda ni ga niti prav razumela, niti ni vedela, kaj naj napiše.

Ko je tretjo uro prišel v razred Zelen, bi bila najrajši pobegnila. A Zelen je že visel na njej s svojimi očmi.

„Torej, Verona Šegula, kje ste bili zadnje tri dni in danes prvih štirideset minut? Kje imate opravičilo?“

Tedaj je zaslišala od zadaj:

„Feruna, zlaži se!“

Vstala je in srepo pogledala v Zelena:

„Bolna sem bila. Tudi danes ne bi bila prišla, a sem se bala, da ne bi preveč zamudila. Ko sem odšla, ni bilo matere doma, da bi podpisala opravičilo.“

„Glejte, da ga jutri prinesete!“

Sredi ure pa jo je poklical.

„Verona Šegula, vprašati vas hočem, da si popravite red. Ne maram, da bi mislili, da sem krivičen.“

Razred je osupnil, Feruna se je dvignila in obstala kakor okamenela. Čez nekaj časa pa je spravila iz sebe:

„Oprostite, danes ne morem.“

Tedaj je izginil Zelenu z lic njegov nasmeh, ves je prebledel in izbuljil oči:

„Ne morete? Ali je kdo že slišal kaj takega? Dvajset let sem že profesor, a kaj takega še nisem slišal. Pokličem iz usmiljenja in dobrote

študenta, on pa izjavlja, da danes ne more. No, pa boste že mogli in tudi morali — drugo leto!“

Naslednji dve uri sta minuli, ne da bi se prav zavedala, kaj se je godilo okoli nje; nekdo jo je sicer poklical, vstala je in spet sedla. Profesor je kričal nad njo, a ona ni ničesar razumela. Oddahnila se je, ko je pozvonilo poldne.

A pri vratih jo je čakal sluga Veršek, „podravnatelj“, in ji sporočil, naj se oglasi v ravnateljevi pisarni.

„Kaj mi še hočejo? Ali še ni dovolj?“

Potrkala je in vstopila.

Ko je tretjič pozdravila, je ravnatelj počasi dvignil glavo izza papirjev in se ozrl proti vratom:

„A, vi ste, Šegula? Pristopite!“

Feruna je pristopila. Ravnatelj jo je ob koncu dolgega govora, v katerem ji je naštel vse njene prestopke v zadnjem času, posebno zadnjih dni, obvestil, da se mora v treh dneh preseliti v mesto, sicer jo bodo morali izključiti.

„To se pravi, da je sedaj konec vsega!“ je udarjalo od vsepovsod, ko je stopila iz ravnateljeve sobe.

Ko je šla po stopnicah, se je morala oprijemati ograje, sicer bi bila padla.

Nato pa se je z vso silo pognala na ulico, tekla skozi mesto in se ustavila daleč sredi zasnežene pokrajine.

Kam? Šola ji je zaprta, doma je temno in hladno, tu sneg in mraz. Da, sedaj je res vsega konec in brez pomena je, še se boriti in trpeti.

Preko polja je odtavala proti železniškemu tiru. Vse ji je postalo mahoma jasno. Samo leže na tirnice, počaka na vlak in potem bo vse v redu.

Vsa upehana je prišla do proge; toda ko je začutila pod seboj mrzle železne tirnice, ki so narahlo drhtele, jo je obšel strah. Dvignila se je in se ozrla na vse strani. Ničesar ni videla, povsod samo sneg, sneg. Nobe-nega glasu ni bilo čuti, gluha, mrtva tišina je ležala naokrog. A tedaj se je oglasilo od nekod: „V treh dneh, ste razumeli, Verona Šegula!“ Zazdelo se ji je, kakor da se je mrtva tišina okoli nje zgenila in oživila. Besede se množe, obrazi se menjajo. Trgovec jo vabi s sladkim glasom: „Ostani pri meni, ta sobica bo tvoja, topla je in svetla, lahko se boš učila.“ Za vsem pa ostre besede, ki segajo vanjo: „V treh dneh, Verona Šegula.“

Vzdramil jo je ropot vlaka.

Vzravnila se je in ozrla predse. Temna gmota se je bližala. Hrup je naraščal, tirnice so se vedno močneje tresle pod njenimi nogami. Široko je odprla oči. Že je bila gmota tik pred njo, tedaj pa je zakričala in se pognala s tira.

Feruna je opazila za okni človeške obraze, vzdignila je roke in kričala v bobnenje brzega vlaka:

„Ne, ne! Živeti hočem, pa naj bo kakorkoli! Ne boste me ubili, močna sem in bom živela!“

In vrnila se je v mesto.

ČLOVEK BREZ KRINKE

ROMAN — FRANCE BEVK

13

Zdi se mi, da je od prve noči z Lidijo do tedaj minil en sam dan. Življenje se mi je na mah do dna izpremenilo. Čas so mi napolnjevale uganke, ki jih nisem mogel razrešiti. Kam se je bila odpeljala Lidija s svojo materjo? Tašča se je takoj vrnila, a Lidija šele čez teden. Vsa izmučena in bleda je posedala po vrtu in lovila vsak žarek solnca.

Izogibala se mi je. Tega si nisem le domišljjal, bila je resnica. Ni me hotela srečati, dasi mi je lahko brala v očeh, da bi rad govoril z njo. Če sem jo kedaj srečal, ni bila sama. Mati je nikdar ni pustila same.

Bilo je kaka dva tedna po njeni vrnitvi. V vrtu sem zagledal Srečka, ki se je igral z žogo. Vrgel jo je bil v bodičasto grmovje vrtnic in ni mogel do nje. Poiskal sem mu jo, a tedaj sem zagledal za grmom Lidijo. Sedela je v vrtnem naslanjaču. Imela je obraz v senci in je brala knjigo.

Ko me je zagledala, so ji roke s knjigo padle v naročje. V očeh, ki jih je nepremično upirala vame, ji je trepetala rahla bojazen.

Vrgel sem dečku žogo in se nehote ozrl v okna. Nikogar ni bilo. Vendar sem se bal stopiti k Lidiji, nagnil sem se nad grm — vrtnice so bile že davno odcvetele.

„Kje si bila?“ sem jo vprašal.

„V Trstu, pri teti“, mi je odgovorila šepetaje. Pri tem je komaj zganila ustnice in me ni nehala gledati. „In v bolnišnici“, je dostavila.

Res, z besedo ni znala lagati. Posebno, če si jo kaj nenadno vprašal. Na to sem takrat komaj malo pomislil. Domneval sem, da s svojim odgovorom nekoliko pretirava, samo malce. Ne da bi zadevo hotela napihniti, ampak da bi jo omilila. To mi je postalo jasno šele kesneje. Opazila je mojo zavzetost, ki pa ni veljala njej. Rahla rdečica ji je dahnila v

obličje. Sto drugih misli mi je razbijalo v možganih. Neko slutnjo, ki mi je šinila iz vseh možnosti v misli visoko ko raketa, sem zaman skušal zatajiti.

„Pa zakaj nisi šla v bolnišnico?“

Lidija me je nehala gledati, spodnja ustnica se ji je tresla. Molčala je.

„Ali ne boš imela otroka?“

V trenutku, ko sem iztisnil vprašanje skozi zobe, mi je bilo tudi vseeno, ali mi Lidija odgovori ali ne. In mi tudi res ni odgovorila. Le zganila se je, še bolj razprla oči, a nato obrnila glavo vstran. Pot ji je udaril na čelo.

Šele čez dolgo časa — meni vsaj se je zdelo zelo dolgo — se je zopet obrnila k meni in na njenem obrazu ni bilo niti kapljice krvi.

„Ne“, je rekla z muko. „Ali ni bolje tako?“

Kaj sem takrat občutil, ne vem. Ali mi je bilo za otroka, ki sem se že vnaprej bal, da bi prišel z mojo boleznijo na svet? Morda me je le mučila neka misel, ki se mi je upirala ko ogabna jed. Zgrabil sem bil za veje grma, da so mi od trnja zakrvavele roke. Ali ni bolje tako? V tem si nisem bil na jasnem. To me takrat ni moglo zanimati, zanimala me je samo žena. Kaj je bilo zanjo usodnejše, padec ali dejstvo, da je bila prišla mati na sled njeni skrivnosti? Takrat me je bila prvič obšla misel, da tašča še za mojega življenja misli na hčerino novo možitev — misel, ki se je nisem mogel več otresti. Novo dete ni šlo v postavke njenega računa. Bila je ko obsedena od koristolovstva, ni poznala predsodkov.

Bil sem za vedno poražen, ne da bi se bil spustil v bitko. Brez dvoma je to povzročilo v ženi važen prelom. Ni se mi odtegovala le zaradi zavesti krivde in ne zaradi matere, ampak zaradi same sebe. Kakor si je novega objema strastno želela, tako se ga je tudi bala. Temu se ne čudim, to mi je globoko razumljivo. S telesnim oddaljevanjem se mi je odtujila tudi duševno. Tedaj ni ničesar več čutila zame, le strah. In jaz sem občutil le gnus. Še danes je ta občutek v meni.

Okrenil sem se bil in odšel. Otrok me je klical, nisem ga hotel slišati. Čutil sem, da se je tudi Lidija dvignila in gledala za menoj. Morda me je hotela poklicati, a se je še borila sama v sebi. Če bi me tudi poklicala, bi se ne bil vrnil. Zdelo se mi je smešno, da sem jo kedaj objemal s pogledi in se ji smehljaj. Bila mi je tuja.

Nisem se motil. Dohitela me je v veži. Čisto razločno sem slišal njene stopinje za seboj. Veža je bila temna, vendar je padla njena senca preko mene in obvisela na stopnicah.

„Klavž!“ me je poklicala polglasno.

Nekaj trenutkov sva se zrla iz oči v oči, obraza sta nama bila ko okamenela. Ne vem, kaj je bilo v njenih zenicah. Morda blesk kesanja. Najbrž se je bala le zase. Ni hotela veljati v moževih očeh za nevredno.

„Zakaj nič ne rečeš?“

„Kaj naj rečem?“ se mi je z muko iztrgalo iz grla. „Ali naj ti rečem, da ni prav?“ se mi je trgal glas. „Kaj bi to pomagalo?“

„Ne muči me še ti“, se ji je nenadoma spačil obraz, zamahnila je z rokama, kakor da odganja nekaj zloveščega. „Vsi teptate po meni, a če bi vedeli, kako malo mi je do vas. Sama pojdem od te hiše . . . sama . . .“

Poslednje besede je skoraj kriknila. Šele to me je pomirilo, da sva sama v hiši. Zasmilila se mi je. Saj sem vedel, da ne pojde nikamor, a tako obupane je nisem videl nikoli. Docela me vendar ni mogla geniti.

Okrenil sem se, stopil po stopnicah, kakor da se bojim, da se ne bi omečil. Zaklenil sem se v sobo. Legel sem na posteljo in strmel v strop do večera. In še vso noč do jutra.

14

Več, ki sva jo bila v poletnih nočeh za silo spletla, je bila pretrgana. Poslej sva se oba nagonsko izogibala drug drugemu. Ves moj opravek tistih dni je bil, da sem z muko pozabljal na vse. In da sem požiral srd, četudi nisem prav vedel, na koga in čemu se jezim. Saj je bilo nazadnje vse tako malenkostno in smešno. Vendar mi je ko strup legalo na dušo. Tiste čase mi je bilo prišlo skoraj v navado, da sem prisluškoval, kaj se godi v hiši. Tega se niti nisem več sramoval. Opazil sem, da je skoraj vsak večer zahajal k Perhavčevim Suvan. Kadar sem imel odprto okno — in odpiral sem ga pogosto — sem slišal razgovor iz sprejemnice. Slišal sem tudi Lidijo. Odšel je vsakikrat, še preden je prišel Perhavec iz kavarne in preden se je vrnila Lujiza s svojega sestanka. Porajala so se mi nekaka vprašanja, ki si jih — če nisem hotel biti zloben — nisem mogel odgovoriti. Odganjal sem jih, kakor da se ne tičejo mene. Če sem le pomislil nanje, se mi je spačil obraz.

Tiste dni — bilo je v začetku lepe, solnčne jeseni — je prišla v hišo šivilja. Ostala je delj ko po navadi. Menda sem za trenotek pomislil, čemu šivajo toliko belega perila. Ali se bo mar Lujiza možila? Vpraševal nisem nikogar, saj sem domače komaj pozdravljaj.

Srečku so bili sešili novo mornarsko oblekco, ki mi jo je prišel kazat. Sprejel sem ga skoraj z nejevoljo, nisem se mu dovolj čudil. Ne le zaradi tega, ker so mi zoprni uniformirani otroci. Zdelo se mi je, da so mi ga nalašč poslali, češ: „Glej, mi ti oblačimo sina.“ Ne da bi se mu bil le nasmehnil, sem potegnul iz denarnice bankovec in mu ga dal.

„To nesi mami!“

Nato sem ga potisnil skozi vrata. Saj niti malo nisem pričakoval, da bodo denar sprejeli. Hotel sem se le maščevati za njihovo misel. Zato se nisem začudil, ko so se znova odprla vrata in mi je deček molel pisani papir. Obraz se mu je svetil, oči so me nedolžno pogledovale. Kaj je on vedel, koliko pritajenega in grdega se je vršilo med nami! Bankovca nisem hotel sprejeti.

„Imej ga ti“, sem ga odpravil.

Stopil sem k oknu in gledal na polje. Obhajala me je slabost. Vdihaval sem zrak, da bi mi zopet zaživel kri . . . Rjavo polje mi je migotalo pred očmi kakor v megli. Sredi omotice mi je prišla misel, kako je vse ničevno, kar počenjamo. Neredko sem preudarjal, ali ne nosim tudi sam velik del krivde. In če bi stopil med nje in bi jim ponudil roko? . . . Stresel sem z glavo. Odbili bi jo. Poleg tega se nisem hotel vdajati, niti sam pri sebi niti v mislih.

Izpil sem v dušku kozarec vode. Oči so videle jasneje, popuščala me je slabost. Zahotelo se mi je, da bi šel na prosto, na jesenski zrak, da bi mogel svobodneje dihati. Odšel sem, četudi so mi bile noge ko pijane.

Na stopnicah sem našel Srečka. Sedel je pred mojimi vrati in trgal bankovec. Ko me je zagledal, se je prestrašil. Poslednji kosci so mu sami od sebe padli iz rok. Vedel je, da sme raztrgati knjigo, a da bankovca ne sme niti vzeti v roke.

Tudi mene je pomrzilo po telesu kakor človeka, ki so ga že od detinstva učili spoštovati denar. Nenadoma sem se zasmel. Ko je deček videl moj smeh, se je zasmel tudi on. Zgrabil je ostanke in jih vrgel, da so sfrčali po zraku ko metulji.

Odšel sem dalje, po stopnicah, po hodniku. Nisem hotel prisluškovati, a ko sem iz neke sobe zaslišal glasen pomenek med Lidijo in gospo Heleno, mi je nehote zastala noga. Lidija je govorila z visokim glasom, razburjeno, kakor ni bila njena navada. Razumel sem vsako besedo, a nisem mogel uganiti, zakaj gre. Govorila je o nekih monogramih. Materin odgovor je bil docela nerazumljiv.

„Toda mati,“ je rekla moja žena z ogorčenjem v glasu, „on še živi in dokler živi, ne morem drugače . . .“

Gospa Helena je sikala malce pritajeno, a je imel vsak zlog tako razločen poudarek, da bi bil besede razumel tudi skozi steno. Ušli so mi le konci stavkov.

„Zdravnik mi je zagotovil, da ne dočaka pomladi, zato moramo biti pripravljeni . . . Človek ti hoče samo dobro, a ti . . .“

Na te besede me je oblihl mrz od peta do temena. Pesti so se mi stisnile same ob sebi; popadla me je taka besnost, da bi bil zakričal,

a mi je glas ostal v grlu. Morda le zato nisem planil skozi vrata, ker sem se bal samega sebe. Tega ne morem vedeti. Prej sem to le slutil, a sedaj mi je postalo docela jasno, da je gospa Helena nestrpno pričakovala moje smrti. Če bi mi bila pred Bogom prisegala, da to ni resnica, bi ji ne bil verjel. Še danes ne morem drugega verjeti. Morda tudi Lidija . . . le da ni hotela o tem govoriti.

Dražilo me je na kašelji. Da bi se ne izdal, sem si tiščal roko na usta in stekel po stopnicah. Do večera sem blodil po polju, nisem se umiril. Nekoč, v prejšnjih dneh, mi je bila природа tuja. Takrat pa sem spoznal, kako more biti človeku, ki mu postanejo drevesa ljubša od ljudi.

Vrnil sem se domov. Srečka sem našel objokanega pred vrati. Kaj mu je? Da je bil tepen, mi je povedal hlipaje, ker je raztrgal bankovec. Ne spominjam se, da bi ga bili kdaj hudo kaznovali. Toda fantek se mora naučiti spoštovanja do najvišje dobrine človeštva. Gotovo je bila družina zbrana v sprejemnici in se je trudila, da zloži bankovec košček za koščkom. Da le ne bi kaj manjkalo! Jutri jih poneso v banko.

No, dà. Zgrabil sem dečka za glavo in mu jo obrnil, da me je pogledal objokani obrazek s svetlimi očmi. Nasmehnil sem se mu. Srečko se je zasmejal. Bilo je prvič, da sva si bila, oče in sin, zelo blizu.

15

Besede, da ne bom doživel pomladi, sem kmalu prebolel. Nisem hotel misliti nanje. Zdravje se mi je bilo poslabšalo. Nekoč me je na izprehodu ujela ploha in me premočila do kože. Zdravnik se je čudil, da sem ušel pljučnici. Tiste dni, ko sem ležal osamljen v podstrešnici, se me je pod težo misli lotevalo tako malodušje, da sem se smilil samemu sebi. Knjige so ležale nedotaknjene. Stene so se mi zdele mračne do obupa.

Ta čas — bil sem še v postelji — je bila prišla Lidija v podstrešnico. Ne spominjam se več, s kakšno pretvezo, ne, kaj me je vprašala. Saj je nisem poslušal. Gledal sem mimo nje in motril pisane vzorce na steni. Ne vem, če sem jo takrat že mrzil. Toda bil sem poln nekih temnih občutkov do nje, nisem se jih mogel iznebiti. Da bi mi vsaj položila roko na čelo. Tiste čase sem si to večkrat želel. Saj so se mi naglo izpreminjali občutki, dokler jih ni pokrila led. Toda tega ni storila. Morda mi je hotela povedati nekaj odločilnega, a ji je moje vedenje zaprlo besedo. Odšla je.

Če se prav spominjam, sem bil odkril rahlo senco skrbi na njenem obrazu. Morda jo je bilo prignalo k meni resnično krščansko usmiljenje. Saj je poslej pogosto pošiljala služkinjo v sobo. „Gospa vprašuje, če česa potrebujete . . .“ Ne. Deklé je bilo mehkega srca; jokalo je nad menoj,

da sem ga moral tolažiti. In se mu smejati. Toda, kadar me je vprašalo, če se počutim zelo slabo, se mi je zdelo, da ji je iz besed pogledal taščin obraz.

„Povej jim,“ sem ji odgovoril rezko, „da ne bom še umrl.“

Ne vem, če je dekle kdaj ponovilo te besede. V urah razmišljanja se mi je jasno izoblikovala podoba gospe Helene. Videl sem ji v dušo. Bala se je, da bi ozdravel. Mislim, da ji ne delam krivice, preveč podrobno sem preudaril vse njene poglede in besede. Jezilo jo je, da sem bil rezko odklonil njihovega zdravnika. Ko je moj zdravnik odhajal iz hiše, ji je bilo, kakor da je v kovčegu odnesel neko skrivnost, usodo družine. Rad bi bil videl njen obraz.

Bil sem še zelo slab, ko sem vstal. Bled ko smrt, ves omotičen, noge so se mi zapletale. Pogledal sem se v zrcalo, prestrašil sem se lastnega obraza. Ostati bi bil moral v postelji, a kakor da sem jim hotel vzeti vsako upanje, sem se vlačil okrog. Pa saj ni bilo le zaradi tega. Predvsem so me spravili na noge neki občutki, ki so se mi vžigali v mislih.

Lidija — misel nanjo me je grizla — se mi je zdela vsa izpremenjena. Bilo mi je uganka, kako se je mogla v tem kratkem času tako zelo izpremeniti. Smehljaj sem se z muko, a moj smeh še nikoli ni bil tako poln žolča. Če bi bila vedela, s kako silo sem se trgal od nje! Ne, saj bi se zaradi tega ne bila zdrznila. S silo ali ne, takrat bi ji bilo to celo ljubo, četudi tega še nisem mogel vedeti.

Čudim se, da sem takrat še mislil nanjo. Ne, to ni pravi izraz. Razmišljal sem o nji. Nikakor ne ravnodušno, z neko trpko zagrizenostjo sem grebel v vzrok njene izpremembe. Saj niti ne vem določno, v čem se je bila izpremenila. Tega nisem zajel z razumom, čutil sem podzavestno. Toda ni bilo treba globoko grebsti, da sem vsaj po videzu zadel pravi vzrok, ki sem se ga oklenil z vsemi silami.

Ni mi bilo mogoče prezreti, da je Suvan vsak večer zahajal v hišo. Četudi so bila okna sprejemnice zaprta, sem slišal njegov nekoliko bobneči glas. Besed nikoli nisem mogel razumeti. Lidija je govorila skoraj tiho. Ujel sem le glas, ki ga je povzdignila sredi stavkov. Tašča je bila kdaj pa kdaj tako glasna, da je nekatera beseda predrila šipe in mi nerazločna udarila na uho. Kadar so glasovi potihnil, so se mi vselej stisnile pesti. Ali govorijo o meni? In vsak večer ga je kdo spremil do vrat. Lidija? Videval sem ga skozi okno, kako se je splazil mimo vrtno ograje, nato žvižgaje stopil na ulico.

Če bi mi bilo takrat vse tako jasno, kakor mi je jasno v tem trenutku, bi bil morda prebolel v eni noči. Nato bi bil pljunil na grdobijo in vse bi bilo končano. Tiste dni pa me je zapuščala mirna razsodnost. Če sem

verjel v podlost ljudi, v Lidijino podlost še nisem mogel verjeti. Njene besede: „Dokler je živ . . .“, so mi še vedno brnele v ušesih. Jaz sem še vedno živ.

Poskusil sem jo razumeti. Toda hladnemu razmišljanju se je venomer primešavalo nekaj grenkega. Rad sem verjel, da se je Lidiji za mojega življenja upirala misel na ženitev. Toda začel sem tudi verjeti, da ji Suvan ugaja. Ko ga je bila Lujiza na kratko odbila, se je vrtel okoli Lidije. Tega takrat še nisem vedel. Toda zdaj vem in lahko to zapišem. Tedaj sem nekoliko vendarle uganil. Ne le, da so Lidiji ugajali pokloni, Suvan je bil tudi močnega, zdravega telesa, nekoliko brutalne nravi. Zgolj lastnosti, ki so ji ugajale na moškem. Nekdanja misel, da bi se ne mogla zaljubiti v takega človeka, se mi je zdela zmotna. Zdaj sem se prepričeval o nasprotnem. Kaj je mogla še pričakovati od bolnika? Ne, da bi mi priželela smrt, tako podla ni bila. Ali ne tako pogumna? Toda računala je nanjo ko na resnico, ki se ji ni mogoče izogniti. V Suvanu je videla svojega bodočega moža. V tej misli jo je podpirala mati. Ne verjamem, da bi bili kadarkoli čisto jasno govorili o tem. Mislim, da se Lidija tega niti sama sebi ni upala izreči.

Ta razlaga, ki sem si jo z muko zgradil, se mi je zdela vsestransko podprta in neizpodbitna. Občutil sem v grlu okus grenkosti in studa. Lidija je bila zame izgubljena. To mi je bilo jasno. Izgubljena tudi, če bi ozdravel. In vendar me je mučilo ljubosumje. Toda nisem bil ljubosumen na žensko, bil sem ljubosumen na posest. Bila je moja. To ljubosumje sega večkrat globlje v človeške strasti kakor ono prvo, ker je hladno preračunljivo.

Nekega večera — zunaj je bila tema, pršil je droben dež — so znova sedeli v sprejemnici: gospa Helena, Lidija in Suvan. Skozi zavesje je padala mrežasta svetloba in se razpenjala po vrtu. Pogovor je bil zamolkel, kakor da prihaja iz zemlje. Splazil sem se po stopnicah in se skrtil za dva zaboja, ki sta stala v veži. Počutil sem se slabega, hrbet mi je oblival mrzel pot; prosil sem Boga, da bi se ne zgrudil.

Menda sem bil po neprevidnosti sunil s čevljem ob zaboj — bil sem strašno razburjen — v sprejemnici je vse potihnilo. Vrata so se odprla, Lidija je stopila na prag. Bal sem se, da bo vžgala luč v veži. Čepe sem pridrževal sapo, da me je stiskalo v prsih in mi šumelo v glavi.

„Saj ni nikogar“, je rekla in zopet zaprla vrata.

Trd nasmeh mi je spačil obličje: Čemu se plašijo? Ali se mar zavedajo, da počenjajo nekaj grdega? Prsi so mi plale, v sencih mi je razbijalo. Prisluhnil sem.

„On že spi ob tej uri“, je rekla tašča.

Opazovali so tedaj, kdaj sem ugašal luč v podstrešnici. Saj se je bilo treba le ozreti skozi okno in pogledati, če se sveti pravokotnik v vrhu smreke. Da, zvečer sem bil rad v temi, a spal nisem. Včasih sem po ure in ure slonel ob oknu. Vse misli sem posvečal le njim.

Kar so govorili, je bilo težko razumeti. Lidija je nekaj rekla, a tako tiho, da je bilo slišati le sikanje glasu. Suvan je govoril glasno, a nerazločno. Vmes se je polglasno hahljal. Čemu se je smejal? To me je razburjalo. Gospa Helena se je nenadoma na glas zasmejala. Prisluhnil sem napeto, za vse na svetu bi bil rad zaslišal Lidijin smeh. Nisem ga ujel. Morda se je Suvanovemu dovtipu le vljudno nasmehnila. In kakor da ji ta razgovor ni po volji, ga je hotela obrniti v drugo smer. Dovolj glasno, da sem jo razumel.

„Danes sem srečala gospo . . .“, imena nisem ujel, „se je že vrnila iz Rima.“

Glas je bil spogledljiv, kakor da se nekomu prilizuje.

„Tako?“ se je gospa Helena rahlo začudila. In kakor da se ne more ločiti od prejšnjega razgovora: „Zadnje čase se menda počuti nekoliko bolje . . . Toda pri takih bolnikih nikoli ni mogoče vedeti . . . Do zadnjega opletajo okrog, a nato . . .“

Ostanka nisem slišal. Tašča ima sploh navado, da govori z nedokončanimi stavki.

Suvan je rekel nekaj nerazumljivega, nato je nastal molk. Nisem se torej varal, da govoré o meni. A vselej se jim iznenada ustavi beseda, sporazumevajo se samo s pogledi. Rad bi bil videl njihove obraze in njihove oči. Slišal sem šumenje listov. Lidija, ki nikoli ni jemala kakega ročnega dela v roke, je brskala po neki knjigi. V uri je zdrknilo. Bila je. Suvan se je dvignil, stolica je zaropotala.

Da naj še kaj pride, mu je rekla gospa Helena. Lidija je molčala. Šumenje listov je prenehalo. Dvignila se je tudi ona, kakor da je ves večer samo tega pričakovala. Spremljala je Suvana do vežnih vrat. Hodila je naprej s ključem v roki. Videl sem jo od ramen navzgor, okoli vratu si je bila ovila šal. Vrata sprejemnice so ostala odprta. Na steni ob kuhinji je visela široka lisa svetlobe.

Vežna vrata so se hrešče odprla. Zdelo se mi je cela večnost — a še se niso zaprla. Živó sem se spomnil dne, ko me je bila v neki hiši mlada gospa spremila do vrat. V temi sem jo bil zgrabil in poljubil, ni si upala krikniti . . . Lidija bi morda ne bila kriknila, tudi če bi se ne bala.

Ne vem, kaj sem mislil storiti, ko sem stopil izza zabojev. Šele, ko sem stal v pasu svetlobe, in sem se zdrznil pred lastno senco, ki se je odražala na zidu, sem se zavedel. Ozrl sem se v sprejemnico. Za mizo je sedela gospa Helena, krpala in se tiho smehljala predse. Tako je bila za-

verovana v neko misel, da me ni takoj opazila. Nato me je bolj zaslutila kakor zagledala. Široko je razprla oči in si položila desnico na prsi.

„Kako sem se vas prestrašila!“

Tedaj sem pozabil na Lidijo. Vsa pozornost, vsa mržnja se mi je obrnila na to žensko. Nisem vedel, kaj bom storil, če vstopim. Toda vstopil sem.

Nekaj trenutkov sva se nepremično gledala. Ne vem, kaj je bilo močnejše v njenih zenicah, strah ali sovraštvo.

Praden sva utegnila spregovoriti, se je vrnila Lidija. Bila je videti upchana, kakor da je pritekla od daleč, na ustnicah ji je počival nasmeh. Ko me je zagledala, ji je nasmeh v trenutku ugasnil. Obstala je, še vrat ni zaprla za seboj. Ni me pričakovala.

Mržnja se mi je razdelila med mater in med njo, a bila je še vedno neznano globoka. Če sem si prej stokrat zagotavljal, da mi je umrlo vsako čustvo do Lidije, ni bila resnica. Šele tedaj, sem čutil, mi je z muko umirala vsaka nežna misel do te ženske. Zagnusila se mi je. Vsa notranjost mi je tako prekipela, da sem občutil telesno bolečino. Hotel sem izbruhniti vso usedlino zadnjih mesecev. Že po prvih besedah mi je vzelo glas. Tašča je nekaj kričala, a njene besede so se mi zavijale v čimdalje gostejšo temo... Bruhnil sem kri in se zgrudil, nihče me ni prestregel na roke.

(Dalje prihodnjič.)

PISMA IVANA CANKARJA MENI

FRAN GOVEKAR

12

(Odlomek.)

pol otrok. Popravljeni je ne mislim. Če naj zaradi površnega tretjega dejanja izgine, — naj izgine! —

Nove drame zdaj še ne bom pisal, — pač pa bom napravil do Velike noči novo komedijo „Moralni ljudje“. Bo poskočnejša kot je „Za narodov blagor“. —

Za „Matico“ sem napisal kratko povest, ki so mi jo deloma že plačali. —

Zofka Kvedrova mi je pisala, da je z založništvom Alberta Langena v dogovoru zaradi celotne izdaje mojih „Vinjet“. Toda *vseh* jaz ne pustim prevesti. „O človeku, ki je izg. prepričanje“ je prišla doslej že *štirikrat* v nemškem prevodu. —

Novega ni na Dunaju prav nič. O praznikih bi se bil dolgočasil, ko bi ne bil imel kupe dela. Sploh se pa živi, če tudi ne baš po knežje. Solidnost me še zmirom ni minila; zdi se mi, da se je bom privadil. —

Piši mi o priliki kaj o ljubljanskih stvareh.

Bog Te živi!

Tvoj

Dunaj, 31. XII. 900.

Ivan Cankar

Od 12. pisma se mi je ohranil le zadnji list.¹ Katero žensko osebo je mislil Cankar s „pol otrokom“, zaradi katere je imel *tretje* dejanje za „površno“, ne vem več. Dr. Izidor Cankar opozarja v Opombah k III. zvezku *Zbranih spisov* (str. 353.), da je Ivan „po predstavi (Jakoba Rude) v gledališču sicer sklenil, da bo *tretje* dejanje ‚morda malo popravil‘ (CZ 91), a je delo dal tiskati, kakršno je bilo“. V tem 12. pismu je Cankar izjavil, da ne misli popravljati in „če naj (drama) zaradi površnega *tretjega* dejanja izgine, — naj izgine“. Menda gre torej tu za *tretje* dejanje „*Jakoba Rude*“ in za Ano...

Nove komedije „*Moralni ljudje*“ (v 13. pismu jo označuje Cankar kot „glumo“) ni napisal; mogoče da se mu je snov mnogo kesneje izpremenila v „*Pohujšanje v dolini šentflorjanski*“.

Glede izdaje „*Vinjet*“ v nemškem prevodu Zofke Kvedrove po založništvu Alberta Langena govori Cankar obširneje v svojem pismu z dne 19. decembra 1900, ki ga je pisal Zofki Kvedrovi.

Ker mi je pokojnica tik pred svojo nenadno smrtjo prepustila tudi vsa doslej neobjavljena Cankarjeva pisma, naj jih priobčim prvič tukaj hkratu z njegovimi meni naslovljenimi pismi, saj prinašajo marsikaj novega in literarno-zgodovinsko važnega. Žal, da tudi Zofka Kvedrova ni ohranila vseh Cankarjevih pisem.

Prva tri ohranjena *Cankarjeva pisma Zofki Kvedrovi* se glase:

I

Velecenjena gospodična!

Vašo ljubeznivo karto sem prejel in Vam seveda z veseljem dovoljujem, da prevedete iz mojih stvari kar Vam je drago. Toda, oprostite, — kateri jezik pa prav za prav mislite in katere moje stvari? Lepo Vas prosim, pustite pesmi pri miru. Ne sramujem se jih ravno, toda če mislite kaj prevajati, vzemite mojo prozo. —

Čital sem, da ste se klatili že po Švici, — Vaša pisma v „Narodu“ so bila imenitna; zakaj ste prenehali z njimi? Povejte mi, prosim Vas, velecenjena gospodična, ali imate res še toliko idealizma na razpolago, kakor se vidi iz vsake Vaše črke? Bog Vas blagoslovi, jaz zavidam vse take ljudi kakor ste Vi, kakor je Zupančič, kakor je par mladih pesnikov

¹ Popravi! V zadnji številki (6.) na str. 333. popravi med korekturo nastalo zmedo v imenih: *Valentin* (ne Josip) Kopitar in *Josip* (ne Ivan) Lavrenčič.

v Ljubljani. Odkod imate to veselje do življenja? Jaz še nimam sive brade in vendar me je že vse minilo, kar me je vznemirjalo in navduševalo še pred par leti. — —

Kakó je z Vašo literaturo? Zdaj se oglašate poredko („Slovenke“ ne dobim v roko) . . . Jaz pišem mnogo, odkar sem postal soliden. Očitali so mi časih, da sem zapeljal tega in onega nadebudnega mladeniča; ali zdaj je vse zapeljávanje pri kraju in jaz sem postal soliden. Tako se spreminjajo časi. Zame je to jako veselo, ali žalostno je za naš mili narod in za našo literaturo. Kar je namreč razposajenosti, hudobnosti, škodoželjnosti in družih takih reči v meni, gre zdaj vse na papir, ker ne najde družih izhodov. Prej sem dajal knjigarnarjem in redakterjem samó ostanke, drugo sem zažível; zdaj je narobe. In še nekaj. Prej sem se zaletával v naše politike, literate in druge klepetulje iz svete navdušenosti in iz rodoljubja; zdaj nimam več nobene navdušenosti in nobenega rodoljubja in kar delam, delam iz same čiste, nepokvarjene hudobnosti. Popolnoma nedolžno in nevedé sem škropil s strupom upornosti svoje dolge perijode, a zdaj zlívam ta strup vanje in vem dobro, da je strup. Napraviti mislim namreč trgovino en gros s strupom upornosti, ne-
uvaževanja vseh avtoritet, cerkvenih, državnih i. t. d. Kaj mislite o tem načrtu? Jaz sem za tako trgovino sposoben kakor nihče drugi. Vsi ljudje vedó, da sem čisto pohujšan, nič vreden in zanikern človek, ki je napravil vse svoje lepe darove; zató imam proste roké in ne morem več izgubiti dobrega imena. — — —

Pisali so mi danes, da je moja drama lepo vspela. To je tolažba mojemu srcu v teh žalostnih dneh. Ako mi aplavdira celó takó zabit publikum, kakor je ljubljanski, potem vendar še nisem čisto pri koncu s svojo „dostojnostjo“. Vendar me je ta vspeh nekoliko ženiral, ker prav za prav nisem pisal svoje drame za ljubljanske kuharice in bojím se, da se mi je res ponesrečila. Kakó bi jo drugače aplavdirali? —

Zdaj sem pričel pisati dolgo istorijo; vanjo izlijem ves svoj žolč in vso svojo žalost nad neumnostjo in lopovstvom, ki se razprostira brez konca in kraja po naših lepih slovenskih pokrajinah. Pripravljam ob jednom burlesko, kateri pa najbrž ne bodo takó ploskali, kot so pred-sinočnjem mojemu sentimentalnemu prvencu. — —

Pardon! Torej prevajajte po svojem srčnem razpoloženju. Jaz, kakor sem rekel, Vam dajem k temu svoj blagoslov. — —

A kaj počnete v Pragi? Tam je menda tudi L—., moj nekdanji znanec. Kadar mi je dolgčas, se spomnim nanj, in takoj me mine slaba volja. Naposled, — zdaj morda ni več tako smešen. — Zupančič študira

in lumpa; lumpa sploh vsa „Slovenija“, ki imá zdaj blizu 80 članov. Pomislite si to osemdesetero pijanost! —

Murn bo izdal svoje pesmi, izmed katerih so nekatere jako lepe. Vendar ne seže Zupančiču niti do kolén. — Aškerc bo postal v Ljubljani popolen filister; Govekar je to že zdavno storil. Takó bo vsa ljubljanska literatura spet v genljívem soglasju.

Bog Vas živi!

Ivan Cankar

Dunaj, XVI. Lindauergasse 26. II. 19

Oprostite! — Ali bi mi ne mogli Vi poslati tiste „Politike“, v kateri je izšel moj „Čl. s prepričanjem“? Jako bi Vam bil zahvalen.

Prvo pismo Zofki Kvedrovi je datirano 26. II. 19, in Zofka si je na to pismo zapisala datum 16. II. god. 1901. Mislim, da je ta datum zmoten. „Pisali so mi danes, da je moja drama lepo uspela“, je pisal Cankar, in nato še: „... kot so predsinočnjem (ploskali) mojemu sentimentalnemu prvencu“. Cankarjevega „*Jakoba Rudo*“ so igrali prvič v Ljubljani dne 16. marca 1900. Cankarjevo pismo Zofki je torej z dne 18. (ali 19.) marca 1900. Zdi se, da je to pismo sploh prvo, ki ga je Cankar pisal Zofki poln radosti, da je pravkar žél „*Jakob Ruda*“ uspeh pred „zabitim“ ljubljanskim publikom. Dolga „istorija“ so menda bodoči „Tujci“, a pripravljana „burleska“ bodoča komedija „*Za narodov blagor*“. Zofka je bila od avgusta 1899. v Zürichu in Bernu do novega leta 1900. in se nato nastanila v Pragi.

II

Velecenjena gospodična! —

Moram brž popraviti, kar sem morda zagrešil. Ko sem Vam pisal, sem imel knjigo Jelovškovo ravno pred seboj in zato sem povedal par besed o nji; tega bi Vam ne bil smel storiti. Pišem Jelovšku samemu, a prej pregledam Simfonije še enkrat. Ne vem, kakšni so bili moji izrazi, a povem še enkrat, da ga cenim višje od naših kranjskih literatov. — Ker sem predvčerajšnje pismo zaključil, ne da bi ga završil, sem Vam pozabil omeniti, da vlada med ljubljanskimi in „dunajskimi“ literati zeló napeto razmerje. Nam to ni na škodo. Motite se namreč, če mislite, da smo mi prav takó filisterski in „überlegen“, kakor oni „drugi“. O tem Vam moram sploh več pisati. Tam doli ni zdaj niti enega, a niti enega samega talenta. Govekarjeva zadnja novela je bila šund, a Aškerc se je docéla pootročil. Z Zupančičem sva mu pisala nekaj grenkih, in to ga je spravilo čisto iz sebe, da ne pozná več ne sebe in ne nikogar...

Ali ste že videli pesmi Kettejeve? To je nekaj čudovitéga. In kakšen vvod je napisal Aškerc? To je škandal. Tako se torej piše o pesniku, ki stoji poleg Prešerna ali nad njim, — a vsekakor gotovo nad Gregorčičem, Aškercem i. t. d. O Ketteju pišem za „Narod“ nekaj daljšega. —

Kar se tiče dekadence, bi Vam moral razložiti svoje nazore tudi bolj obširno, da bi me ne razumeli napačno. Jaz sem jo dihal toliko časa, da sem se naposled utrudil. To je mestni prah, mestna nervoznost; vsi najmanjši, komaj čutni čuti se pretiravajo v neizmernost; pesnik nima drugega dela, kot da brska po samem sebi; on je egoist, ali egoist tiste vrste, ki je najneumevnejša in na prvi pogled čisto brezsmiselna. Kaj hoče doseči — záse namreč? Na koga in *zakaj* hoče vplivati z razkrivanjem in razlaganjem tistih čutov, ki jih čuti in razume komaj on sam, a ki nimajo za druge ljudi nobenega pomena?

Da Vam povém na kratko: mogoča in *smiselna* se mi zdi samó ali tista *tendenciozna* umetnost Gogola, Tolstega i. t. d., ki hoče uveljaviti socialne, politične ali filozofične ideje s silnimi sredstvi *lepote*, — ali pa umetnost starih Grkov, Shakespearea, Goetheja i. t. d., ki imá samó [velike] estetične in etične smotre . . . Umetnost nekaterih dekadentov pa je *mučenje samega sebe* in pri nekaterih sploh nič drugega kot igranje z izrazi . . .

Na vsak način pa je dekadenca mnogo koristila; vsled njenega vpliva je postalo čustvovanje globokeje in fineje in izražanje nijansirano in *izvirno*. To zadnje je njena največja zasluga, *zakaj* — posebno pri Slovencih in Hrvatih, — je postal zadnje čase pesniški in pripovedni jezik grozno šablonski. — Še nekaj, — in to je glavni vzrok, da so mi *izrastki* takozvane dekadence postali zoperni. Pri nas tam doli je potreba reformacije in revolucije v *političnem, socialnem, v vsem javnem življenju*, in tej reformaciji mora delati *literatura* pot. Vse je v blatu pri nas domá. Tista stranka, ki se imenuje liberalna, je korumpirana do nohtóv in nazadnjaška nič manj kot farška druhál. Kliče v politiki in literaturi. Časih me to ni skrbelo, ali danes Vam povém, da mi je zelo težko pri srcu, če pomislim, kakšna prihodnost se pripravlja našemu kmečkemu narodu. Ta namreč gineva in izumira. Na Dolenjskem so nekatere vasí že skoro brez *moškega* prebivalstva; — vse gre stran ter se izgublja za zmirom. Na Gorenjskem bo ob letošnjem ljudskem štetju trikrat več Nemcev kot jih je bilo pred desetimi leti. Samo na Štajerskem in na Goriškem se ljudje za silo držé, ali tudi tam je ubožstvo veliko, narodnega ponosa pa ni čisto nič. Ako pojdejo stvari dalje kakor gredó, nas čez dvesto let sploh ne bo več. Na Hrvatskem je skoro še slabše. Tam je narod popolnoma neizobražen in demoraliziran celó bolj kot pri nas. In ubožstvo! Tudi Hrvatje — posebno v Slavoniji, v Primorju in v Krajini — se selijo in izumirajo. —

Zdaj pa poglejte naše časopisje in našo literaturo! Tisti resnični narod je navezan sam nase, — spomnijo se ga kliče šele ob volitvah.

Posebno na Hrvatskem nima niti edna stranka najmanjše zveze z narodom samim. Kadar sem čital o kakem shodu, mi je bilo hudó; ti shodi so karikature; narod ne razume niti prayaške, niti nagodbene politike, ne razume sploh ničesar. Živí in umira kakor živina; politiki in literatje *se igrajo z njim*, zlorablajo njegovo ime. — Glejte, kadar se torej spomnim na razmere tam doli, se mi zdí naša naloga takó težka in velika, da nimam niti časa niti volje, ukvarjati se s — Przybyszewskim! —

To je tudi vzrok, da imam tako silno jezo nad ljubljanskimi literati. Aškerc je čisto navaden tepec. On misli, da je prorok kakih novih idej — kjé so tiste ideje? V eni sami št. „Arbeiterzeitunge“ jih dobim izražene vse skupaj lepše in preciznejše. Aškerc je tisti literat, ki ga čitajo *zdaj* (o njegovih prejšnjih krasnih baladah ne govorim) *najmanj*, zakaj on je vse prej kot *slovenski* poet. Gre iskat sujete in ljudi za svoja dela na — Rusko!! Boga mi, prijel bi ga za ušesa. Taki ljudje *nimajo dóma*; pišejo samó zató, da pišejo, a to ni nič. *Človek piše, ker imá ljudem kaj povedati!* To je stara fraza, pa je prokleta malo znana. —

Veselim se že vnaprej svoje komedije, ki jo pišem v tem času; iz njé boste videli, kakó *zdaj* jaz mislim o literaturi. —

Ali ni bilo preveč? Zagrizel sem se in takó se je pismo zavleklo. — —

Ej, na Vašem lepem življenju Vam čestitam. Živim kakor stavec, a sam ne vem zakaj; pretrgal sem vse srčne zveze po Ljubljani in drugod, — in verjemite mi, samotarenje je pusto, posebno če ga človek ni navajen. Sploh pa ženske! — jaz nisem poznal nobene, da bi v štirinajstih dneh ne zapazil kaj smešnega in zopernega na nji, — kar me je v enem samem hipu ohladilo in celó razjarilo povrh. Eno samo sem imel morda resnično rad, — njen značaj in njeno imé najdete v „Rudi“; ali zaradi ene same smešne kretnje sem jo pustil in *zdaj* mi je jako žal; hotel sem ji pisati, a ko sem zvedel, da je jokala pri premijeri moje drame, sem to stvar opustil. — —

Zakaj pa niste Schwentnerja energično prijeli? Če stvar vzame, jo mora natisniti v šestih mesecih, — to bi bili zahtevali, da se zapiše v pogodbi. Jaz napravim vselej takó. —

Na Dunaju življenje ni bogve kakó drago. Izhaja se (no sitno izhaja) z dvema kronama na dan. Stanovanje se dobí (v predmestjih seveda) za recimo 10 fl. Že grè, — pomagamo drug drugemu. Jaz, kakor sem že rekel, se ukvarjam z žurnalistiko in to me drží nad vodo, da nimam zmirom tistih prokletih skrbí, ki so me morile tri leta ter mi vzele vsaj polovico krvi in veselja. Če pridete dol, Vas sprejmemo z zastavami. Tukaj je malo poštenih ljudi in vsak prirastek nam bo na radost. Saj Vas bo kedaj videti — samotarili vendar ne boste preveč? In tedaj boste

tudi spoznali, da nazori naši in Vaši ne hodijo navskriž; navskrižja so krivi pač samó nerodni izrazi.

Z odl. spošt.

Ivan Cankar

Pozdrav g. Jelovšku!!

(Wien 8. 5. oo. poštni žig na kuverti)

Drugo Cankarjevo pismo Zofki se nanaša na afero zaradi Kettejevih „Poezij“, na komedijo „Za narodov blagor“ in na Jelovškove „Simfonije“. Vladimir Jelovšek, medicinec v Pragi, mož Zofke, je izdal dva zvezka svobodnih pesnitev z naslovom „Simfonije“. Cankar jih je ocenil v „Literarnem pismu“ v tržaški „Slovenki“ leta 1900.; Jelovšek pa se je nato povsem odtegnil leposlovju, se posvetil medicinski vedi in pisal le še zdravstvene razprave. Kakor je znano, je Zofka svojo zakonsko zvezo z Jelovškom razdrila, ker ji je postala neznosna in ker je upala, da najde v novi zvezi več sreče . . .

Moja novela, ki jo je Cankar označil kot „šund“, je bila „Suzana“, sproti od številke do številke spisana stvarca v „Ljubljanskem Zvonu“ leta 1900.

Da je Aškerc prvi uvedel v „Ljubljanski Zvon“ „Socialni pregled“ in prvi posvečal svojo pozornost raznim aktualnim vprašanjem splošnoslovenskim in posebej ljubljanskim (n. pr. novemu posredovalnemu uradu za delo in službe ter novi rešilni postaji, novemu zavodu za gluhoneme), da je pridobil domače in zunanje esejiste, ki so se strokovno bavili tudi z važnimi tujimi, z umetnostjo in vobče z modernim življenjem tesno povezanimi problemi (n. pr. Osemurni delavnik v rudnikih, Smrtna kazen, Marksizam po svojih socioloških in filozofskih temeljih z ozirom na T. G. Masarykovo ogromno študijo „Otázka sociální“), da je Aškerc prinašal obširne referate o važnih tujih literarnih novostih, o prvakah hrvatskega realizma, o najmlajših poljskih novelistih in H. Sienkiewiczzu, da je pridobil za revijo dvoje študij Ivana Prijatelja: „Ruski roman in moderna francoska književnost“ ter „Tolstoj in njegov roman Vstajenje“ itd. — vse to ni pomagalo nič. Cankar je dalje trdil, da „Ljubljanski Zvon“ ni vreden počenega groša, da se je njegov urednik „pootročil“ in da je — ker je v svojih romancah, baladah in popotnih pesmih uporabljal tudi motive iz tujega življenja in tuje zgodovine, kakor so in bodo delali literati vseh narodov — „čisto navaden tepec“! Z možem, ki je sodil tako in s takimi izrazi o A. Aškercu, je bilo težko, dà, nemogoče harmonirati vzlic njegovi genijalnosti. Da je zaradi takih in enakih psov in neutemeljenih napadov moralo zavladati med ljubljanskimi literati in Cankarjem čim dalje bolj „napeto razmerje“, se pač nihče ne more čuditi. In še danes sem prav tako „filisterski“ in „überlegen“, kakor sem bil v tistih letih, ko sem od vsakogar in tudi od Cankarja zahteval, naj se z nami vred trudi, da ostane v svojih polemikah celó v največji jezi dostojen in takten. O nas lahko rečem, da smo se trudili, in žal mi je za vsak, tudi najmanjši spotikljaj . . .

Iznova se vrača Cankar tu k svoji komediji „Za narodov blagor“, ki jo je v prvem pismu Zofki označil kot burlesko, in drastično razlaga njeno tendenco. „Stranka, ki se imenuje liberalna; korumpirana do nohtov in nazadnjaška nič manj kot farška druhal“, je bila objekt njegove komedije. In ta stranka je vzdrževala gledališče in ga vodila! Ta stranka se je borila z vsemi sredstvi proti nemški vladi, Dunaju, Nemcem, nemškutarjem in SLS za naša

mesta in trge, za nacionalnost in svobodno napredno kulturo: tisti „kmečki narod“, ki je po Cankarjevi trditvi „gineval in umiral“, je bil popolnoma zaslužjen Slovenski ljudski stranki, „farški druhalci“... Pa je šel Cankar in napisal izvrstno komedijo, a ne proti SLS in „farški druhalci“, nego proti „liberalcem“! In zahteval je celo, naj „liberalci“ uprizore to njegovo protiliberalno komedijo. „Liberalci“, ki so imeli ves ljubljanski občinski svet in ves odbor Dramatičnega društva, so — pravilno razumeli Cankarjevo komedijo in kajpak njeno uprizoritev odlagali, dokler so mogli. Ali o tem bo treba govoriti še pozneje.

III

Velecenjena gospodična! —

Oprostite, prosim, da Vam odgovarjam takó nemarno. Ni lenoba, — vrag védi kaj je! —

Veseli me Vaše sporočilo gledé „Vinjet“ in *svoje* dovoljenje Vam dajem seveda brezpogojno. Toda *pisati morate na vsak način tudi Schwentnerju*; po neumni pogodbi je namreč knjiga njegova popolna lastnina in njegove so vse pravice. No ne dvomim, da Vam dá tudi on brezpogojno dovoljenje. —

Ali svetujem Vam, da ne prevedete vseh črtic, temveč samó sledeče: „Tisti lepi večeri“, „O človeku, ki je izg. pr.“, „Na večer“, „Poglavje o bradavici“, „Nina“, „Mrtvi nočejo“, „Čudna povest“, „Matilda“, „Liter. izobr. ljudje“, „Ena sama noč“, „Julija“, „Iz samotne družine“, „Moja miznica“, „Epilog“. — Vse drugo je več ali manj šund. —

O Veliki noči izide morda nova zbirka mojih novel; to bo vse nekaj drugega. Nekaj stvari je že v rokah Schwentnerjevih. Vse bodo nove; — stvari, ki so bile že tiskane, je namreč neumno zbirati. —

Te čase pride v svet moja komedija. Jager je narisal zelo slabo naslovno stran; drugič bom sam napravil to reč. — Od začetka je hotela intendantca vprizoriti komedijo kakoršna je. Zdaj se menda kuja; dobila je najbrž migljaj „od zgoraj“. Vprizorjena bo stvar seveda kljub temu in sicer brez vsakega črtanja. Ali že dejstvo samo, da se kujajo, je „znamenje časa“. Komedija je naperjena proti najbolj korumpiranemu sloju našega naroda: proti znanim, takoimenovanim „liberalnim“ politikom, proti njih politiki in njihovim „nazorom“. Prihaja mi vroče kadar pomislim, koliko ti ljudje škodujejo. —

Pred nekaterimi dnevi je bil Jelovšek na Dunaju, ali nisva se srečala. Škoda! —

Jaz samotarim; razbil se je celó naš najožji krog. Naposled je prav takó.

Vi ste strahovito pridni. Neprestano vidim Vaše ime v „Edinosti“ in v „Agr. Tagblattu“. Toda vse stvari niso enako dobre. Kadar napravite kaj srednje dobrega, se podpišite rajši s pseudonimom. Škoda Vašega imena! —

Morda se vidimo januarja meseca v Pragi. Če bo mogoče, pridem tja za par dni. Zdaj sem nekako bolan in pust.

Iskreno Vas pozdravlja

udani Vam

Na Dunaju 19. XII. 900.

Ivan Cankar

Tretje pismo Zofki ponovno jasno izpoveduje, da je Cankar naperil svojo komedijo „proti najbolj korumpiranemu sloju našega naroda: proti *znanim*, takoiimenovanim *liberalnim* politikom, proti njih politiki in njihovim nazorom“. O tem, da bi bila njegova komedija objektivno naperjena na vso slovensko politiko brez ozira na stranke, tu ni govora. Šele pet let kesneje je Cankar označil tendenco „*bistveno drugače*“ (kakor pravi dr. Izidor Cankar v *Zbranih spisih*, III. zvezek, str. 361, v Opombah): „— sem rajši udaril na *obe strani*, na ves ‚narod‘ in njegov ‚blagor‘...“

Ivan Jager je bil slovenski tehnik na Dunaju, po absolviranju študij se je izselil v Ameriko, kjer deluje kot ugleden arhitekt.

13

Dragi! —

Ti kar precej odgovarjam! — Dolg je še presneto velik: — če se vse odšteje, ostane še zmirom nad 40 fl. — Grozno! — „Zvonu“ pošljem v kratkem novelico, in tudi „Narodu“ kaj. Meseca oktobra bom namreč rabil denar, — pridem v Ljubljano za par dni, — na rendezvous! Moja nevesta je jako lepa ženska! V „Slovenko“ ji pišem „literarno pismo“, kjer opomnim tudi Tebe in Tvojo oceno moje ocene. — Dramo ima Schwentner že v roki; célo; dejál sem mu, da naj mi pošlje honorar takój — rabim ga zdaj neizmerno, si lahko misliš! — ali ta živina se nič ne gane. Naj Ti pokaže mojo komedijo, če jo hočeš videti; pisana je zeló radikalno; toda mislim, da je najboljše, kar sem sploh kdaj napravil. Emancipiral sem se tiste stare tehnike še mnogo bolj nego v „Rudi“. Glavnega junaka sploh ni. — Obenem pa se že spravljam na novo delo, — na jako resno in jako sentimentalno dramo. — Milčinovića imam, toda Ostojića ne. Zakaj pa mi nisi dal svoj čas Tucića in Nikolića, ali „Knjigo Boccadoro“ od Begovića v oceno? — Pripravljam se še zmirom da bi napisal nekaj o Zofki (ki mi — izvzemši nekatere pretirane črtice, n. pr. 1. in 3. — jako ugaja) in o Jelovšku, pa ne pridem do tega. — Tvoje „Rokovnjače“ sem pač čital, toda sam jih nimam. Jaz se bojim, da nisem za take stvari, za kuplete namreč; ali če ravno

želiš, Ti napravim tisti dve kitici. Sporoči mi samó, kakšen je bil dosedajni kuplet, da se bom vedel ravnati. —

Meškovich povesti nisem čital; če jih V—c res tako navdušeno hvali, kakor praviš, tedaj ne morejo biti bogve kakšni umotvori. V—c je največji literarni analfabet, kar jih poznam. —

Za „Matico“ ne pišem nič; saj sem komaj za „Zvon“ in „Narod“ dovolj dostojen. Ali daljšo povest sem mislil že zdavna pisati; ne morem je začeti prej, dokler ne pridem enkrat vsaj za par mesecev v domovino: na Dolenjsko, Notranjsko in v Istro. Torej ne bo napisana kmalu. — No, zdaj imam itak posla dovolj; ta nova drama me je také okupirala, kakor doslej še nikoli nobena ideja. Mislim napraviti res nekaj poštenega. — Še nekaj o tisti komediji, ki sem jo bil izročil Schwentnerju. Zdaj, ko sem jo dal iz rok, se bojím, da jo bodo nekateri napak razumeli. Morda bo treba, da vrinem tu pa tam par stavkov, — za komentar; Tebi seveda jih najbrž ne bo treba, ali treba jih bo morda filistrom. Naperjena je proti frazam in frazerjem, ki imajo danes pri nas vso oblast v roki. Izraženo je pa vse skupaj také rezko in jasno, da se bo gotovo marsikdo zgražal, — na moje veliko veselje. — To je najbrž moje zadnje zafrkujoče delo! — Potem se bom spravil na stvari, kjer zafrkavanja ni več treba, temveč vse kaj drugega. —

Najboljše bo (tudi v mojem interesu), da greš k Schwentnerju, pogledaš moj opus, ter mu *priporočiš*, da ga vzame. Zahteval sem 200 fl, — malo dovolj; izročil sem mu *vse* pravice. Če sta si kaj znana, poskrbi tudi, da ne dobí stvari kak *filister* v roko; — če bi se to zgodilo, je Schwentner niti natisnil ne bo; Ti si namreč ne moreš predstavljati kakšna je! Pisal sem Ti nekoč, da sem povedal v nji vse, kar se je nabralo v meni tekom par let; in to sem v resnici storil! Ako torej občuješ z njim in če pojdeš k njemu — ne da bi hodil ekstra zaradi tega! — reci mu, da naj mi pošlje denar *précej*! Moja nevesta gre v soboto stran, — pri moji duši, jaz ne smem biti suh; imeti moram do tedaj vsaj sto forintov. — Sploh pa, toliko renoméja imam vendarle, da ne more biti umazan v tej stvari. —

No, drugega nič. Povej mi torej tisti kuplet in pošlji mi Ostojića! — Izroči Murnu moj pozdrav, če govoriš z njim. Naj mi kaj piše! — Na Dunaju ni nikogar, in jaz prav za prav nikogar ne pogrešam. Moja nevesta je tista Minka, ki sem ji posvetil že „epilog“ v „Vinjetah“. Traja torej dolgo! — Pozdrav — *Ivan Cankar*.

(Brez datuma.)

Z vso odločnostjo izjavljam, da nisem niti rokopisa „*Za narodov blagor*“ niti rokopisa „*Knjiga za lahkomišelné ljudi*“ niti sploh kakega drugega založnikom poslanega Cankarjevega spisa čital pred natiskom, ker tega nisem nikoli utegnil.

V „*Rokovnjačih*“ mi Bojčev kuplet ni bil všeč in sem želel, da ga Cankar izboljša, držec se Parmove glasbe. Teksti vseh pevskih vložkov so namreč vzeti iz pesnitev raznih avtorjev, kar je v knjigi tudi navedeno. Seveda Cankar kupleta ni napisal in je ostalo Severinovo besedilo.

Med tem in naslednjim (14.) pismom je velika vrzel. Da jo vsaj nekoliko izpolnim, naj sledita še dve pismi Zofki iz te dobe. V obeh pismih govori zopet o prevodu „*Vinjet*“; z izdajo pri Langenu ni bilo končno nič.

Zanimiva je opazka, da se pripravlja „pisati tragedijo našega umirajočega naroda, našega kmečkega ljudstva“. Žal, da je ni napisal.

Govori tudi o svojih „*Tujcih*“ in krasno označuje sebe ter tiste „sanjarske reformatorje, ki ne dosežejo nikoli ničesar“, a ustvarjajo umetnine...

Pismi se glasita:

IV

Velecenjena gospodična! —

Odgovarjam Vam takoj, da Vam prav od srca gratuliram. In Vladimiru. To ste srečni ljudjé, Bog Vas blagoslovi! Tudi jaz bi bil rad tako vesel. Nekako grenko mi je bilo, ko sem prečital Vaše pismo. Spoznal sem, da je treba dveh in treh in da sem že vse skupaj zamudil, lahkomišelnó zapravil. Jaz sem namreč egoist, zato sem mislil nase, ko ste mi Vi pripovedovali o sebi. Poezija in literatura — stare babe, če nima človek življenja, če ni samega sebe vesel.

Tako postane grenak in pust. In vino ki pride iz take posode, ne more biti sladko in čisto. — Pridem Vas na vsak način pogledat in Vašo malo; ali še ne takó hitro. Nimam denarja (moram skrbeti za družino; ne svojo). Za dalj časa ne pojdem nikoli več z Dunaja; to mesto se mi je zeló priljubilo, posebno naš okraj s svojimi poldrugstotisoč delavci in svojim uboštvom. Tukaj se čutim domačega. Ostanem vsaj še štiri leta; a v pokoj pojdem potem v Ljubljano.

Pogrešal bi drugod zeló gledališča, razstav i. t. d., posebno pa tingl-tanglov. Ta zabavišča ljudjé (literati) zelo podcenjujejo; časih se vidi na teh odrih več umetnosti, najčistejše umetnosti, kot v „Burgu“. Zadnjič sem videl Saharet — pesem sama! Slišal sem v Jantschevem gledališču v Pratru gospo Pierny iz Pariza — nekaj čudovitega. Namesto da bi krokal si poiščem s finim nosom najlepše zabave — in na Dunaju jih je veliko! —

Prav ste imeli, da „Epiloga“ niste preveli. No, jaz se bojim, draga gospodična, da se z „*Vinjetami*“ — ako sploh izidejo — blamirava obadva. Rajši bi bili čakali na kaj poznejšega, boljšega! —

Misel na novo farso sem za zdaj pustil ter sem se spravil z globokim navdušenjem na študij naše žalostne zgodovine. Že sem dobil snov, načrtal glavne poteze ter ustvaril ljudi. Pisati mislim tragedijo našega umirajočega naroda, našega kmečkega ljudstva. Tisti naši veliki pisatelji, ki so se ukvarjali doslej s pravim našim „narodom“, so napravili iz njega karikaturu, kratkočasen original. —

Torej zbogom in še enkrat moje najlepše čestitke.

Na Dunaju, 21. III. 901.

Ivan Cankar

V

Velebenjena gospodična!

Zakaj pa mi nič ne pišete? Kakó se imate? Odkar sem Vam bil poslal svojo komedijo, molčite kot da bi se Vam bilo kaj pripetilo. —

Pred nekaterim časom je bil Milčinović tukaj, ko se je vračal iz Prage. Meni je bil jako simpatičen, samó o nekaterih stvareh se mi je zdelo, da imá čudne pojme. Takó sodi o Tolstem nekako podobno kot jaz o našem Kodru. Pozneje sem o stvari premišljeval ter sem spoznal, da take sodbe hrvatskih „modernih“ niso nič čudnega . . .

To je bila slaba stran vtisa, ki ga je napravil name tá posebni človek, — ali zaradi tega ne cenim nič nižje ne njega ne njegovih del.

Tudi o Zupančiču misli podobno kot n. pr. jaz o — Preradoviću. Zdi se mi, da ga ní natanko bral, ali pa da ga razumel ní.

Zdaj sem ostal na Dunaju sam; — vse je šlo v domovino. Ukvarjam se z mnogimi deli — ravnokar sem bil poslal „Matici“ kratek roman, ki sem ga vesel. Pisal sem o naših „tujcih“ — o tistih naših ljudéh, ki nimajo domovine. In to smo mi vsi. Večjidel sanjači, vseskozi pasivni ljudjé, ki se sčasoma povagabundijo, zgodaj umró na tuberkulozi, ali pa postanejo pesimisti, kritiki, nemočni sanjarski reformatorji, ki ne dosežejo nikoli ničesar. O teh ljudéh sem pisal in o onih drugih, ki imajo „domovino“. In ti so še žalostnejši! —

A zdaj se spravljam zopet na dramo. —

In kaj delate Vi? Kaj dela Jelovšek?

Še nekaj: to sem Vas mislil vprašati že davno. Kaj je s prevodom „Vinjet“? Najbrž jih je Langen vrnil, drugače bi mi bili sporočili. Mislim sem si to že naprej, ker „vinjete“ nazadnje res niso — vsaj večjidel ne — za nemški publikum. Škoda je bilo samó Vašega truda: morda jih spravite na kak način v javnost, če tudi ne kot knjigo, da se Vam trud nekoliko poplača.

V rokah imam Murnove pesmi: nekaj nenavadno lepih je med njimi, posebno iz zadnjega časa. Zupančič je prevel nekatere na nemško ter jih

pošlje najbrž v „Fremde Zungen“. Čudili se boste Murnu, kadar izide njegova zbirka.

V Prago nisem mogel in tudi zdaj ne morem. Nimam denarja. Od „Maticice“ sem dobil naprej 300 kron — komaj teden dni sem jih imel! Ne, jaz ne pridem nikoli do popótovanja, — to je že usoda moja, popotnikova! —

Pišite mi kaj in pozdravite Jelovška!

S pozdravom

Ivan Cankar

Dunaj, 10. VII. 901.

Dunaj XVI. Lindauergasse 26. II. 19.

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

„Ne bodi žalostna, Lena!“ je šepnil in počasi odtegnil svojo roko njeni. Visoko se je vzravnal, da je stal pred njo kakor varuh ob strani. Dekle je začutilo, kako je ves krotak. Začudeno ga je pogledala, kakor da ni mogla verjeti v to izpremembo. In navdala jo je tako globoka hvaležnost do tega človeka, ki se ni varala v njem (prvi je bil, ki mu je res sledila), da ni našla izraza za svojo pomirjenost.

„Glej, Lena, do jutra ostaneš tu, jaz pa si poiščem prostor v hiši. Saj ti ni hudo?“ Po tem otroškem pomirjevanju ga je spoznala močnega (o, ta mirna moč je bila čisto drugačna od palečega ognja tiste jesenske noči!) in priznala za vrednega, da se mu zaupa.

„O, vedela sem, da si tak . . . da si dober, lep človek . . .“ je šepetala in mu gladila roko. „Saj nisem več žalostna, nisem, nisem. Jutri pa se vrneva k nam! K nam, oba!“

Od tega trenutka dalje je Jurij Jerina prenehal biti brezdomec. Tiho se je ločil od dekleta in odšel iz sobe.

Krčmarica mu je pripravila ležišče na klopi ob kmečki peči v gostilniški sobi, kjer je pričakal jutra svojega prvega novega dne.

VI

VEČNI POPOTNIK

To leto je bila nenavadno zgodnja pomlad. Naglo so se zvrstili deževni, vetrovni in topli dnevi in že se je zemlja razkrila v mladem zelenju. Še pred časom so veje pognale liste in cvete, in živali se je lotil velik nemir.

Ljudje so oživali, saj kar niso mogli pričakati dovolj zgodaj novega solnca, v nekakem prepričanju, da se bodo po odbegli zimi stajala tudi težka bremena, ki so tlačila sleherno hišo k tlom. Dajatve so bile čedalje neznosnejše. Domačim pridelkom je cena že tako padla, da niso zadoščali niti za odplačevanje obresti, kaj šele za nabavo obleke in obuvala in za popravila v gospodarstvu. Tudi gozdovi so izgubljali vrednost. Rubežni so se množile. Zemljišča, ki so bila na prodaj, so zaman čakala novih gospodarjev. Kdo pa je zmozel potrebno gotovino? Beda se je vlačila iz dneva v dan kakor neskončna zimska môra, ki je prikovala vasico v mrzlo molčanje.

Zdaj pa se je čez noč vse izpremenilo. Zemlja je razprostrla vse svoje čare in željno vabila. Obzorja so se očistila in razširila in spet so zadihale daljave za ozarjenimi gorami. Drevesa je pokrtil cvetni sneg, da je pod noč omotično dehtelo.

Ali čim razkošnejša se je prikazovala mlada zemlja, tem mračnejši so postajali obrazi razočaranih ljudi. Le za trenotek so se predali varljivemu upanju; saj se ni zgodil noben čudež; pomlad je pomlad kakor sleherno leto, kakor že od pamtiveka. Natura gre svojo večno isto pot, ljudje pa . . . O, s človekom je križ. Kje je rešitelj, ki bi čez noč razvezal vso zmedo razmer in storil, da bi bilo za vse in vsakogar prav, kakor se spodobi človeški družbi? Še žival ima svoj red.

„S človekom je križ“, se je spet in spet vznemiril Jerina. Stal je pred zapuščenim čebelnjakom in gledal starinske končnice praznih panjev. Črn vrab je vlekel coprnico za lase, francoski vojščak je pozibaval zibelko, božji človek je stopal po razpenjenih valovih.

„Kako čudoviti ljudje so živeli svoje čase!“, se mu je utrnilo iz občutja nekake žalosti in naveličanosti.

„Tisti ljudje so živo verovali, zato so vse jasno videli in močni so bili v trpljenju. Mi pa, Bog se nas usmili, venomer mislimo samo nase in samo sebe iščemo povsod. Sebe in svoj užitek . . .“ Jezno je vrgel ogorek slabe cigarete na peščeno stezico in vzbudil pozornost po travi brskajoče putke, ki je pritekla k njemu.

„Cip, cip, cip“, se je izza ogla oglasila stara Agata, pred katero so se podile kokoši.

„O, Agata, večno budna,“ se je Jerina pošalil, „vi pa boste menda res nas vse preživeli.“

Prijazno ga je pozdravila. Zdaj je bila do njega zaupljiva, saj je bival pri njih že dva meseca. Ni se izpraševala, kaj ga zadržuje na Petrirovini, saj je zadnje mesece videla že marsikaterega tujca v tem starem domu. Ali vsi ti so šli mimo nje kakor bitja iz sanj, šli so gosposki in

mrzli, češ, kdo naj se ozre na ubogo Agato. Jerina pa je bil čisto drugačen. Rad se je ustavil pri njej in ž njo pomodroval o tem in onem.

„Kaj pravite, Agata,“ jo je zdaj nagovoril in se ozrl v ščemeče dopoldansko solnce, „ali bi jaz bil za kmeta?“

„Vi, gospod?“ se je starka nasmejala, „o, hvalite Boga, da vam ni treba živeti po naše. Lahkó vam, ki ste bili po šolah . . .“

„Pustite to, Agata, povejte mi, zakaj bi ne mogel biti kmet?“ je vztrajal pri vprašanju.

Merila ga je s sivimi pogledi, kakor da dvomi o njegovi resnosti, pa mu je odvrnila: „Ali bi vztrajali deset, dvajset, trideset let, dan za dnem na istem kosu sveta? Še marsikaterega naših ljudi prime izkušnjava, da bi pustil dom in družino, in šel v svet, daleč, daleč . . . O, tudi jaz sem morala preboleti take izkušnjave. Ali, kadar se človek ves in čisto vda, potem vztraja . . . Ampak ni vsak zato. Nihče se ne sme siliti. Vsakdo si služi kruh po svoje . . .“

Kaj bi ji naj odgovoril? Nekaj trenutkov sta molčala. Ona je natočila pri vodnjaku sveže vode za psa, ki je žejen natezaval verigo, da bi se iztrgal. Pred hišo sta se ustavila dva popotna človeka.

„Spet dva brez dela“, je menila Agata. „Jima bo že dekla postregla. Moj Bog, kaj bo z vsem tem izgubljenim svetom! In koliko jih je. V jamah jih ne potrebujejo več, pa jih poženo po svetu. In zidarjev se tudi ne manjka, in delavcev iz vseh krajev brez zaslužka. Ti ljubi Bog! Kmet res ne bo mogel več preživljati vseh teh revežev. Včasih so prosili miloščine samo starci, berači z lajnami, zdaj pa sami mladi ljudje . . .“

Tudi jaz sem med njimi, se je zgrozil, a hitro potlačil bridko misel v molčanje. Dejal je samo: „Pa so tudi taki med njimi, ki ne znajo in se ne upajo prositi . . . Radi bi delali, pa ne morejo . . .“

„O, svet trpi, trpi,“ je pokimala Agata, „vse je že bilo prerokovano v starih svetih bukvah. Bog že vé, zakaj mora priti gorjé . . . Jaz pa mislim, človeku, ki vdano prenaša, se nekoč preobrne v dobro. Samo obupati ne . . .“

„Agata, kaj menite, bom še dolgo ostal tu?“ jo je tako nenadoma vprašal, da ga je začudeno pogledala.

„Pojdite, pojdite,“ ga je zavrnila s smehom in vrgla kokošim pest koruze, „saj boste menda naš gospodar!“

„Jaz?!“ je osupnil.

„Ljudje tako pravijo. Že pri meni so o vas poizvedovali. Ali jaz sem molčala. Tudi če bi kaj vedela, bi ohranila zase. Pa saj ničesar ne vem. Ampak, gospod Jurij,“ je pristavila tišje, „ali se ne bosta vzela z našo gospodično Leno? Pa ne zamerite mi tega vprašanja. Prav bi bilo tako. Moža je treba pri hiši. Res je, da za kmeta niste, ali pamet imate in te

je pri nas treba. Roke brez pameti tudi ne store čudežev . . . Ali prosim vas, ne zamerite mi moje čenčavosti . . . Saj nisem nič rekla . . .“

Zazvonilo je poldne. Hlapec jo je klical z dvorišča in lahno sklonjena je hitela v hišo.

Jurij je odšel na travnik. Zadnje dni se je ogibal vsake družbe. Spoznanje, da tako v nedoločeno ne more več dalje živeti, ga je bolj in bolj vznemirjalo. Svet, ki je vanj stopil, je bil tako ves drugačen od njegovega. Jerina, križar in romar, ki je videl toliko dežel in ki je doslej živel samo med ljudmi, ki so menjavali bivališča in službe kakor potniki postajne čakalnice, je zdaj prvič začutil silo zakonitosti, ki se protivi vsaki menjavi. Zemlja, ki jo je doslej gledal ko vteleseno pesem zarje, poljan, gozdov, potočkov, se mu je začela razodevati kot stroga mati, ki je ne prepričaš z meglenimi besedami. Treba je bilo delati od jutra do večera. Noč je bila za pokoj, ne pa za razmišljanje o nekaki silni bodočnosti prerojenega sveta. Orač, ki reže brazde v živo meso vdano zleknjenega polja, ne utegne prisluškovati zvenenju daljav. Kaj pa je prav za prav za tistimi vabečimi obzorji? Zemlja prav takšna ko ta, ljudje prav tako zapuščeni in žalostni, prav taki otroci vekovite življenjske zakonitosti kakor ti vaščani. Le mimobežnemu potniku in plesalcu se kaže življenje kot opojni videz, kot pester sen tisočerih krajev z zabavišči, v iskrecih se lučih in zvokih, kaleidoskop, v katerem se vse brezzveznosti in protislovja prelivajo v mavrične slapove, ki jim je videti smisel in zakon le v šumu penjenja in valovanja.

Ustaviti se je treba, udomačiti se, zakoreniniti se, je spoznaval Jerina. Živel pa je le ob ljudeh, ne z njimi. Zdaj z Marto, zdaj z Leno je obiskaval travnike in polja, na katerih so se pričlenjala zgodnja dela. Občutljiv in dojemljiv za vsak pojav je sprejemal vase nove vtise, ki so zapuščali globoke sledi v njem. Doživljal je neko posebno stanje, kakor da se preraja. Ni bil še docela slekel raz sebe kožo preteklosti, prejšnji pa le ni bil več. Ti tedni so bili zanj trda preizkušnja. Ali naj se spet izvije koščnemu oklepu spoznanja in naj znova ubeži življenju? Ti ljudje so bili strogi učitelji. Misli so eno, zemlja pa drugo. Če hočeš res živeti, moraš živeti iz zemlje in z zemljo, in samo tiste misli, ki se ti porajajo iz takega življenja, so tehtne in vredne, vse druge, ki se kopičijo nekam same od sebe, so puh, megla, milni mehurčki.

Tako so mu govorili izraziti obrazi pravih kmetov. In čim globlje je prodiral v skrivnost njihovih črt, gub in zarez, tem bolj plah je postal. Dozdevalo se mu je, da njegova dosedanja moč kar gineva pred njimi. Kljubovalno je iskal v njih potezo ahasverstva, da bi jo odkril v njihovi slabosti in jim, razklanec, z naslado dokazoval premoč razdiralnih nagonov. Pa zaman. Res je srečal tu pa tam desete brate, ki

pa med njimi njihova beseda ni veljala. Kdo bo izgubljenega sinu imel za zmožnega in vrednega gospodarjenja? Med Jerino in vaščani se je razvilo neko posebno razmerje: ni bil ne tujec, pa tudi ne domačin. Čedalje bolj je čutil, da izgublja tla pod nogami. Ali sem res močan samo v uporu in odporu, v zanikavanju reda in v pričakovanju nekega vesoljnega preobrata, medtem, ko sem tako neznamenit in slaboten v tem svetu reda in ustaljenosti? se je izpraševal čestokrat do obupa, razžaloščen. Ustaljenost teh zemeljskih ljudi je bila namreč uzakonjena po živih notranjih silah skladnosti med človekom in naturo, ne kakor onih mestnih, ki jim pisani red določa ure in delo. V takem nastroju je taval brezciljno okrog in se šele ob večerih vračal domov s slabo vestjo kakor človek, ki se zaveda, da ni izvršil odmerjene mu naloge. Tedaj se je bal tudi srečanja z Marto, pred katero se je čutil brezobzirnega dolžnika. Ali Marta ga je sprejela vsakikrat prijazno kakor prvič. Njena prijaznost mu je bila čedalje bolj zagonetna. Morda mi vidi v dušo, je ugibal, tedaj ona samo še čaka, kdaj bo prebolel to stanje in se odločil . . . Za kaj se bo odločil? Misel, da bi se moral ločiti od Lene, je bila strašna, skratka nemogoča. Nadaljevati to brezciljno življenje tudi ne sme več, tega se je zavedal, saj je bolj in bolj čutil svojo odgovornost do tega doma, do sebe, do življenja. Opazil je tudi, da mu Marta nič več ne govori o svojih gospodarskih zadevah. Zdelo se je, kakor da je rešena vseh težav, ki so jo še pred kratkim vodile v obup. Čudno se mu je tudi zdelo, da živita Marta in Lena čedalje bolj vsaka zase, čeprav je obe sestri poznal tudi v tem, da si iz nekega prirojenega spoštovanja druge do druge dajejo svobodo v mišljenju in čuvstvovanju. Ali vendar mu ni ostalo prikrito, da sta sestri razdvojeni in se je med njegovim prvim in sedanjim bivanjem tu marsikaj izpremenilo. Od Lene je mnogo zvedel o obiskih gospe Arije, ravnateljice Plevnarja in drugih, katerih pa vse te tedne ni bilo blizu, kar ga je še bolj podnetilo, da se je razjedal v brezplodnem ugibanju. Petrinovina mu je postala velika zagonetka. Razglodan od takih misli, razkrojen v samem sebi je iskal pozabe ob Leni, ki mu je s svojimi drobnimi ljubavnimi darovi pretvarjala življenje v idilično pesem. Posedal je ob njej, ko je vezla, in ji čital iz knjig, zanimal se je za njene rože na oknih, ki jih je gojila s toliko ljubeznijo, spremljal jo pri njenem delu v gospodinjstvu in užival vse tiste nežnosti prитайene, dekliško rahle ljubezni, s katero se je moral zdaj zadovoljevati zaradi svoje neodločnosti, ter ni imel moči, da bi bil že prvič izrabil svoj viharni napad.

Visoko je že stalo solnce na nebu, ko se je zdrnil iz svojega pre-mišljevanja. Sédel je na posekano deblo kraj gozdnega parobka in zrl predse. Vse te njive, ti travniki, ti gozdovi so bili živi znanilci posesti, urejenega življenja, domstva. Jerina je gledal svet pred seboj s čuvstvom

brezkrajne žalosti in zapuščenosti, in ko je v njem prekipela ta nema trpkost do vrha, je samo vzdihnil: „O, zakaj se nisem rodil kot kmet...“

Od nekod se je razleglo samotno petje, ki je ugašalo v pošumevanju grmičevja. Nebo je bilo prepreženo z ovčicami, ki se jim ni mudilo v zaton. Leno so čakale, kdaj jih solnce predahne z rožnatim sijem. Ves svet je bil negiben, čas se ni premaknil. Jerina je vedel: tako doživljanje časa je znak osamelosti, iz katere kar ni poti.

Tedaj se je spomnil Agatinih besed: „... saj boste menda naš gospodar...“ Oklenil se jih je kot najtrdnejše opore.

Ah, kaj, se je zjezil nad samim seboj, tak slabič sem že, da se zatekam v privide.

Vstal je in se odpravil domov. Počasen mu je bil korak, kakor da bi se bal srečanja z Leno, zakaj neki skriti čut mu je govoril, da bo še danes prišlo do odločitve med obema. Kakor bo tedaj v meni, tako se bom odločil, je sklenil. Niti toliko se še ni bil pregledal, da bi imel pripravljen jasen odgovor.

*

Tisti večer je našel Jerina Leno nenavadno mračno. Pri večerji je komaj izpregovorila. Marta pa je bila silo zgovorna. Ne samo, da je izražala upanje, da bo tudi gospodarstvo spet kmalu urejeno, zavzemala se je prav posebno še za Jerinovo bodočnost, češ, „tudi za vas bo prišel čas, ko boste pričeli sebi primerno živeti“. Jerina na vse to ni vedel kam in kako, čakal je samo, da bi mogel govoriti z Leno. Pozno zvečer sta odšla na pokopališče po tisti strmi stezi s postajami križevega pota, po kateri sta tolikokrat hodila pod noč poslušat šumenje jeza pod strugo, potapljat se v mesečino in gledat zvezde, ki so bile daljne priče njunim tihim pogovorom.

Obstala sta na griču pred pokopališčnim obzidjem, oba nema in polna nemira. Slednjič je Jerina vendarle prekinil zgoščeno molčanje. Roka je poiskala roko in samo šepetajoča beseda je vprašujoče in plaho pobožala žalostnega dekleta.

„Vedela sem, da boš vprašal. Že dva dni sem čakala. Sama se nisem upala pričeti. O, ti si čuden, zelo si čuden! Loviti se za pustolovščinami, danes tukaj, jutri tam, iz neznanosti v neznanost, to je vse sama slabost! Slabost, da veš! Jaz nisem za to, Jurij. Petrinovina kliče. Ta zemlja na kateri stojiš, je kraj mojih dedov in pradedov. Ti ljudje niso poznali vetrnjaštva. Držali so, kar so si pošteno prisvojili... O, tudi mene je že motila izkušnja, tudi mene je že vleklo v svet, nad breznom sem se že sklonila, ti veš, katero uro je to bilo, ali tedaj sem tudi spoznala, da to ni zame, da to ne sme biti zame, dokler... dokler... Ah, saj ti ne morem povedati! Čuden si, Jurij. Ti sam si vsega kriv, vsega! Ti ne veš,

kaj je dom, domstvo. Vsaj mojega doma ne razumeš, ne čutiš. Ti prav za prav tega tudi čutiti ne moreš.“ Umolknila je in ni vedela dalje. Njene besede so ga še bolj vzviharile, ko je bil že ves sprt s seboj, da ni več našel pojočega odmeva iz sebe kakor tolikrat prej. Iz nje je udaril vanj neki tuj svet, ki ga ni mogel razumeti. Dom, domstvo! Saj je prav zadnje dni poskušal, da bi sprejel vase ta svet, ali ni in ni šlo. Kakorkoli je izpraševal svojo vest, le-tá mu je venomer odgovarjala, da tu ni kraj zanj.

„Tebe sem klical, Lena, ne tvoj dom“, ji je trdo odvrnil in se ves kipeč pognal v hlastno dokazovanje: „Dom? Kaj je dom? Predsodek! Ali ne vidiš, da prihaja vse gorje zaradi domstva, zaradi nagona po posesti? Ali naj samo nadaljujemo in obnavljamo življenje očetov in mater? Tebe sem poklical, da bi s teboj vred pričel novo življenje! In da bi oba, prosta vse preteklosti odšla v svet med ljudi, ki so naši po srcu, ne po krvi. Da bi tudi midva pomagala pri gradbi nove družbe, v kateri bo legitimacija in privilegij nesebično delo in ne posest... Ti ne veš, kaj vse me muči! Dovolj dolgo sem se uklanjal in prosil, naj me uvrste v svoj red. Ni se mi posrečilo. Zame ni bilo službe. Pa sem dolžil sebe, tolažil sem se, češ, tako mi je namenjeno, šel sem vase in se izpraševal, kdo sem prav za prav, za kaj sem. Šel sem v svet. Vrnil sem se s kopico izpričeval, spet sem znova iskal službe. Zaman, zaman. Zadovoljeval sem se s kakršnikoli pisarniškim delom, češ, saj je vse to le začasno. Vzporedno z menoj pa so se vzpenjali preko mene ljudje, o katerih sem vedel, da je njihova edina zmožnost, izrabljati konjunkturo, verižiti s kariatstvom. Skratka: komolcev nimam, jurist nisem, to je tisto. In glej, čudo: nenadno sem se zavedel, da je okrog mene tisoč in tisoč trpinov, ki se morajo z menoj vred potikati v brezdelju, navezani na miloščino, ali pa pustiti, da jim usihajo tvorne sile po zakotnih pisarnicah in skladiščih. Veruj mi, strašna osamelost me je obšla ob spoznanju, da za nas ni več rešitve. Izgubiti vero v družabni red je za človeka kakor sem jaz prav tako grozno kakor za vernike, če izgube vero v Boga. Tako osamljen sem prišel tudi k vam. Zamračen in zakrknjen sem živel pri vas, dokler ni prišlo nadme nekaj močnejšega od vsega, kar sem doživel doslej: to si bila ti. Tebe sem sprejel v svoje srce z vso strastjo žejnega in sestradanega človeka. In tedaj mi je bilo kakor bolniku, ki je čudežno ozdravel. Nič več nisem čutil izobčenstva. Bodočnost? Kar sama od sebe se bo prismehtljala, sem si rekel, in se čutil varnega kakor slepec, ki hodi tik ob prepadu. Kakor mesečnik sem hodil okrog, mrtev za vso okolico, v duši pa tako, tako bogat! O, mrtev za vso okolico, še za tiste najbližje, s katerimi sem sklenil najtrdnjšo vez. Bil sem tretji v tajnem krožku...“

„V kakšnem krožku?“ ga je Lena hlastno prekinila. Jerina je bil v zadregi. Že mu je bilo žal, da je napol izdal nekaj, kar je moralo ostati skrivnost.

„Ali zadnje mesece sem postal mlačen tudi do njih. Na nobenem sestanku nisem bil več: . . .“ je hitel kakor v opravičilo.

„Tako?“ je Lena vprašala vase zamišljena. „Slišala sem že o takih krožkih. Nekaterim so prišli na sled. Ubogi tisti ljudje . . . Ali, povej mi, Jurij, kaj res veruješ v takšno odrešenje?“

„Če verujem? Oh, saj človek zahteva samo, da bi živel po pravici in v tem, za kar ima zmožnosti . . . Ali je mar taka želja zločin? Glej, vem za trenutke, ko se mi zazdi, da sem morda res črnogled in da sem sam kriv svojega gorja. Ali taka misel je res samo trenutna. Ne, dejstva, da je sedanja družba iz reda, ne spraviš s sveta kar tako. Dejstvo je tukaj, vate vpije in kriči, mimo njega ti ne pomaga nobena filozofija. Saj ti pravim: ob tebi sem pozabil na vse skupaj, ali zdaj vem, da je bilo tudi to doživetje samo opoj, strašno nevaren opoj, ker me je zazibal v pozabljenje. In vendar sem smel po vseh božjih in človeških pravicah poželei tebe . . . Ne, vsega tega ne razumem, Lena!“ je kar kriknil iz sebe.

„O, to razumeti ni težko, Jurij!“

„Ne razumem! ne razumem! Kaj naj storim!“ se je lovil z besedami in krilil z rokami, kakor da išče opore. Ves iz sebe se je razvnel: „Vidiš, začutil nisem v tebi samo žene, ki mi je bila poslana v pomirjenje vseh mojih zvezanih, teptanih sil, ne samo žene, marveč tudi človeka, ki nosi v sebi upor do kramarjev, barantačev, Plevnarjev, ki poznajo samo kupčijska razmerja med ljudmi . . .“

„Saj, saj,“ je hitela Lena, „vem, vem, kdo si . . .“ Ali iz njenih hlastno vrženih besed se je čutilo razočaranje.

„Težko je tebi in meni, obema . . .“ je pristavila s takim poudarkom, da je Jerina nenadno vztrepetal. Obšla ga je trpka, jasnovidna misel: ona me nima za resneža. In v primeri z njo, ki je stala pred njim vsa željna polnega življenja, krepka in zdrava, se je zazdel ves, kakršen je bil s svojim sanjarskim zanesenjaštvom, tako neznamen in šibek, da se ni upal dalje govoriti. V tej minuti nekakega nemega dialoga je bolj ko kdajkoli poprej spoznal, da so njegove besede o „božjih in človeških pravicah, ki da mu dovoljujejo, da je poželel njo“ — samoslepilo. Natura pa pozna neke čisto drugačne postave — tudi to mu je vsevedno srce povedalo — in po teh postavah živi Lena, ki zaman pričakuje od njega jasnega, odločilnega dejanja. „In kaj sedaj?“ ga je mirno vprašala, tako mirno, kakor da je v njej že dozorel sklep.

V tej minuti je imel občutek, kakor da stoji na brodu, ki blodi po neskončnem vodovju. Nekje so utripale zvezde, ki so se vanje stezali črni slopi do nebes. Pa saj so bila ta drevesa tista drevesa, ki so tolikrat dajala pokoj tihim sestankom . . . Vsaka stvar mu je postala v tem hipu grozljivo tuja. Vsa pokrajina se je odločila od njega nekam daleč, da se ni več čutil enega z vsem. Najbolj pa je bila daljna Lena. Plah je stal pred njo in ni imel nobene besede zanj.

„In kaj sedaj?“ Zdelo se mu je, da neprestano vrta vanj njeno vprašanje, na katero je bil samo odgovor spoznanja: „Proč, proč, proč . . .“

„O, mnogo sva kriva. Mnogo si kriv, ti sam, ti sam . . .“ mu je očitalo dekle.

„Ali zakaj, zakaj?“ se je v njem zbudil upor. Gledal jo je ves nesrečen. Ona pa je bila, oblita z mesečino, vabljliva kakor še nikoli.

„Lena!“ je hotel zaklicati, ali samo šepetaje je izgovoril njeno ime.

In spet se je spomnil Agatinih besed: „gospodar boste, naš gospodar . . .“

V tem hipu je bil pripravljen sprejeti nase še tako težko, njemu neprimerno nalogo, samo da bi mu ne bilo treba bežati v izgnanstvo. O, zdaj je šele začutil, kako je iskal doma in miru.

Lena pa je zrla v neko daljo, kakor da njega sploh ne čuti več kraj sebe. In kakor iz dalje je bil njen glas, ko mu je dejala:

„Pri nas se bo že v kratkem vse izpremenilo. Marta se poroči . . .“

„Marta se poroči?!“

„S Plevnarjem!“

„S Plevnarjem!“ Kriknil je kakor zadet. Dalje se ni upal izpraševati.

VII

ROŽE VENEJO

Jerina ni mogel več strpeti. Pol ure po povratku s sprehoda je ves nestrpen pomegal na divanu svoje sobice in si zaman prizadeval, da bi mirno in do kraja premislil to zanj tako neverjetno vest o Marti in Plevnarju. Sklenil je spregovoriti z njo še ta hip, čeprav je bila ura že pozna.

Našel jo je v spodnji sobi, ko jo je pravkar zapuščala Lena, s katero sta imeli buren razgovor. Lena je vsa iz sebe odšla iz sobe; še na Jurija, ki je obstal obotavljaje se na pragu, se ni hotela ozreti.

Marta je kazala tako obupan obraz, da je pričakoval Jerina, da bo zdaj zdaj začela viti roke. Tudi on sam je stopil v sobo tako prepaden, da bi se mu v tem hipu zazdel še tako neverjeten pripetljaj čisto razumljiv. Lenina novica o Mártini poroki je razrušila ves svet in zdaj je bil kakor brez čuvstev in kar nekam tuj za vse, kar bi se še utegnilo

zgoditi v tej hiši. Razpoloženje je bilo takšno, da nista ne Marta ne Jerina iskala uvodnih opravičilnih besed. Marta ga je vsa zbegana prišla za roko in mu s tresočim glasom dejala: „Povejte mi, prosim vas, kaj je z Leno? Vi edini boste vedeli. Usmilite se me, saj po vsem tem meni ni več živeti.“

„Poročili se boste . . .“ je pričel Jerina nekam suho in odsekano, „seveda . . . poročili se boste . . .“. Tudi zame je to novo. Strašno novo . . .“

Besedo „strašno“ je zategnil s posebnim poudarkom, kakor bi hotel z njo izraziti vse, kar je moral v nekaj trenutkih s silo v sebi potlačiti.

Pred pol ure je še ob Leni ugibal o bodočnosti . . . pred eno uro je še iskal zase smisla v tem domu . . . še to popoldne se je napol upravičeno poigral z mislijo, kaj če bi postal tu gospodar . . .

Marta ga je prekinila iz zamišljenosti: „Tudi vam je novo, pravite? Leni sem vendar že razodela pred tednom dni!“

„Tako?! Lena mi ni nič povedala . . .“

Skušal je ohraniti glas kar moči miren, čeprav je v njem zaključevala misel: Ni mi povedala? Lena mi ni hotela, ni mogla povedati! Zakaj ne, čemu ne? Skrivala je . . . Šele čisto na koncu je izpregovorila . . . v zadnji minuti . . .“

Ni domislil do kraja.

„Govorite vendar, Jerina, tu stojite kakor okameneli, kakor da se je zgodilo bog ve kaj strašnega. Saj si moram o sami sebi misliti, da sem vama storila nekaj hudega, tako čudno se vedeta oba, vidva oba . . .“

Jerina je kar gledal. Čedalje manj jo je razumel.

Plevar! Tisti, ki je v njegovi domišljiji zrasel v poosebljenega preganjača in uničevalca njegovega življenja, v poosebljeno zlo meščanske družbe z vsemi njenimi čednostmi dobrotljivosti, hlinjene prijaznosti in svobodnjaštva. Tisti, pred katerim je moral že nekoč bežati v noč in mraz. Plevar! Plevar!

Samo to ime je vpilo vanj, da je bil brezčuten za vse drugo. Na vso moč si je prizadeval, da ne bi izkričal vsega sovraštva do tega človeka, ki je prihajal že celó semkaj, kamor je Jerina pribežal iz strahu pred meščanskim svetom, iz hrepenenja po pravem domu. Saj ni mogoče, saj so to šele samo besede, se je tolažil in že se je bil pripravil, da bi začel na dolgo in široko govoriti ne samo o Plevarju, marveč o svetu in življenju, katerega Marta sploh ne pozna. Ni se mogel načuditi: ta samostanska sestra, ta tolažnica in usmiljenka, se namerava poročiti? Ali, ko je hotel izpregovoriti o vsem tem, mu je upadel pogum. Še nečesa se je zavedel, ko je zrl pred seboj to strmečo, kakor po krivem zbegano ženo, ki je bila videti zbegana kakor dober otrok — zavedel se je, da bi bila vsaka njegova beseda zaman, da je vse to že sklenjeno nekje, kamor ne

seže osebna volja, kamoli šele vpliv tako nepomembnega človeka, kakor je bil v teh okoliščinah on sam. In vse njegovo osebno življenje se mu je zdaj zazdelo tako nevažno, da bi ga bilo sram, če bi poudaril sebe. In tako je samo boječe iztisnil iz sebe nekaj besed: „Z gospodom Plevnarjem? Poznam ga . . . Nisva si dobra . . . Ne morem za to . . .“ Skoro proseče je izrekel ta „ne morem za to“.

„Nista si dobra . . .“ je Marta trudno ponovila za njim, kakor bi hotela reči: saj mi je on že pravil o vas, saj že vse vem. Potem pa se je razvnela:

„Za božjo voljo, ali povejte mi vendar, čemu je Lena tako razburjena in“, prebadala ga je z žalostnim pogledom, „čemu ste tudi vi tako potrti. Ne tajite, iz glasu vam čutim potrto . . .“

Jurij jo je gledal vdano in pričakujoče in zdajci se je spet odzval v njem skriti glas: morda pa vse to le še ni dokončno. Preudarjal je o Plevnarju: Leno je lovil, a ko ga je Lena odbila, se je polastil njene sestre. Golazen . . . se je zdrznil Jurij in se zamislil v neke Lenine besede: „Ta da bi bil kedaj moj mož? Zadosti mi je bilo, da se me je le njegova roka dotaknila . . . O! . . . Kakor dotik gosnice.“ Moj Bog, ali Marta že res več nima naravnega nagona, ki bi ji povedal, kaj je zanjo prav ali ne. Ali pa je iz tiste vrste plahih, vdanih žensk, ki so rojene zgolj za trpljenje, ne za slast, in ki prve podležejo najbolj prostaškemu moškemu, ker so podobne trepetajočim pticam, ki jih omami mrzli kačji pogled?

Ni se mogel več premagati.

„Ne, gospodična Marta, kar ne morem verjeti, da se res nameravate poročiti s tem . . . s tem človekom . . .“ S tresočim glasom je skušal izraziti ves svoj stud do ljudi Plevnarjeve vrste.

„On . . . on se je že približeval Leni . . . toda zaman . . .“ je pristavil odločno.

Tem besedam pa se je Marta samo nasmehnila, češ, seveda zaradi tega si njemu krivičen. Ne da bi mu hotela naravnost odgovoriti, ga je mirno zavrnila:

„Morda vam bom kedaj drugič razodela vse vzroke, ki so me dovedli do tega koraka. Saj pa moj sklep nikakor ni v vajino škodo. O, Bog vedi, da nočem nikogar oškodovati, najmanj pa Leno . . .“

Jurij je ob tem opravičilu obstrmel. Celó ob taki odločitvi, je pomislil, se ta čudna samostanka ne more premagati, da ne bi govorila o koristi in škodi, o usmiljenju in obzirnosti do bližnjega. To bo ta žena še nesrečna! Le kako, le kako, se je čudil, si ona neki predstavlja življenje? Morda kot ponižno izpolnjevanje samih čednosti? O, ta otrok!

„Sicer pa“, je nadaljevala, „se tudi vidva z Leno pripravljata na neko odločitev. Nikoli nisem hotela posegati v vajine namere . . . No,

povejte mi prav od srca," je zaprosila, „kajne, da se ne varam: Lena gre vendar z vami v svet? . . .“

Jerina ni mogel ničesar odgovoriti. Tako preprosta možnost nekega dejanja, po katerem je vendar tako hrepenel, ki pa se mu je zdelo odmaknjeno za vedno v neizpolnitev, ga je iznenadila kakor nepričakovan udarec. Nepremično je zrl v Marto, kakor da išče pri njej pomoči. V resnici pa je niti videl ni. Misel za mislijo se je križala v njem: tedaj je Lena že govorila z Marto o naju? . . . Morda me je morala zagovarjati in me opisovati kot človeka s sijajno bodočnostjo . . . Morda mi le ni čisto verjela, da sem brez službe, da sem brez zvez, da sem, skratka, človek, ki se je samo domislil nečesa neskončno lepega, a se je moral zadovoljiti le z mislijo . . .

O, Bog! Zdaj je vse razumel, vse je pregledal, vse je vedel. Zatrpel je tako silovito, da ni mogel več obstati v tem prostoru. Utegnil je samo še z ubitim glasom odvrniti:

„Ne, ne, Lena ne namerava zapustiti doma, ne vas . . . toliko vem!“

„Ne?!“ je osupnila Marta. In v tem začudenju, v tej edini besedici „ne“ se je izražalo toliko vprašanj, ki so zadevala najglobljo usodnost, da ni mogla dalje govoriti. Morda se ji je v trenutku odkrila vsa nedoločnost brezciljnega razmerja med Leno in Jurijem, o katerem ni prav za prav vedela nič določnega, temveč samo slutila in morda celo napačno sklepalala; morda se je zavedla neznosnih težav, ki bi utegnile nastati zanjo, za Plevnarja in Leno, če bi v bodoče živeli vsi trije skupaj, saj je imela priliko videti, kako Lena Plevnarja prezira; morda je ona sama s svojo nameravano poroko uničujoče posegla v vez med Leno in Jurijem . . . Vse se ji je zmedlo. In prav ona je hotela dobro Leni in Juriju, in hotela je rešiti posestvo in ga vsaj ohraniti tako, kakor ga je prejela iz rok prednikov. Niti najmanjša sebična želja je ni vodila takrat, ko se je odločila za možitev. In naposled: ali ni tudi ona imela človeške pravice na to, kakor jo ima vsaka druga . . .? Kako čisto se je bila razveselila svoje plahe namere. Pa že takrat se je obotavljala in Plevnar je že izgubil pogum. Čudna žena sem, se je zavedla, moje življenje res ni veselo . . . Samo Plevnar je bil tisti, ki jo je vodil, da se ni zmedla v tem zanjo novem, šele nastajajočem življenjskem redu. Zato je doslej tako skrbno molčala o vsem . . .

„Ne?“ je vnovič vprašala, „Lena mi ni nič pravila o tem . . . Saj ni bilo mogoče ž njo govoriti, taka je bila . . .“

Jerina je bil pri kraju.

„Pustite me, pustite me, to je prežalostna zgodba . . .“ je vzklikal kakor brezumen in odhitel iz sobe. Planil je na stopnice, da bi poiskal v zgornjih prostorih Leno.

„Uboga, uboga Lena!“ je vrelo v njem, „kako si želela odkriti v meni moža, ki bi se naslonila nanj, moža, ki bi ga lahko postavila proti Plevnarju, človeka, ki bi tudi lahko obnovil propadajoči dom. Jaz pa sem te potegnil le v vrtinec, rešiti te ne morem. Slabič, slabič . . .“ In vsa mržnja, ves prezir in vse sovraštvo, ki je imelo sploh kdaj prostora v tem neprestano borečem se človeku, se je zbralo v vihar, ki je butal vanj samega. Tako ni še nikogar na svetu zasovražil ko sebe v tem trenutku.

V tej usodni uri se mu je do dna odkrila najgloblja krivda njegovega ravnanja. Takemu spoznanju ni mogel več ubežati. Stopil je na dvorišče.

Ta trenotek ga je prešinil spomin na tisto jesensko noč, ko je prvič poželel Leno. Takrat se je širila pred njim še svoboda plavajočega pustolovca, ki še ni zadel ob verige korenin.

Ah, kaj, je zamahnil z roko. Tu ne gre niti za pustolovstvo niti za domstvo, se je tolažil, tu sta trčila dva svetova: meščanski s svojo tradicijo in . . . naš, še ne priznani svet, ki ima namesto tradicije bodočnost. Danes nisem nič, jutri sem vse, če lahko pokažem dva milijona dinarjev. Budalost. Nenadno ga je obšla neka misel. Kakor bi trenil se je okrenil in se vrnil v hišo. Marta se je pravkar odpravljala spat. Prestregel ji je pot. Nič se ni začudila, saj je bilo še toliko neizgovorjenega.

„Težko mi je za vas“, je zavzdihnila resnično ganjena. On pa jo je gledal kakor takrat v jeseni: mrzla drznost mu je sijala v očeh. Pred vsako odločitvijo je dobil tak izraz.

„Povejte mi, gospodična Marta, ali je res Plevnar rešil vaše posestvo? — S posojilom, seveda . . .“

Kar užival je nad tem vprašanjem, ki je imel že nanj pripravljen odgovor.

„Dà, želel mi je pomagati, in delno mi je tudi pomagal. Ali nenadna nesreča ga je spravila ob vse . . .“ „Ob vse?!“

Kakor da se je zagovorila, ga je zaprosila: „Ali, kajne, saj ne boste tega nikomur povedali, tudi Leni ne . . .“

„Tedaj . . . tedaj ga ljubite? Iz ljubezni se boste poročili?“

Ošinila ga je s tako užaljenim pogledom, da se je šele zdaj zavedel svoje drznosti.

„Dà, dà, ljubim ga, močno ga ljubim“, mu je odgovorila odločno, a vendar ni mogla zatajiti senčice negotovosti.

Jerina je povetil glavo in odšel v gornje prostore, ne da bi še kaj odvrnil.

Jaz nisem za ta svet, je čuvstvoval še pozno v noč. In venomer si je vsiljeval samoprevaro: saj vse to ni mogoče, saj se ne bo tako zgodilo.

*

Ta davninski dom, ki je toliko desetletij kljuboval vseh prihajajočih — saj je nad njim bdel dobri duh prednikov — se je pogreznil v tišino počasnega razpadanja. Kakor da so vsi slutili, da se tu pripravlja neka velika izprememba, so pritajili korake, zadrževali besede in le čakali. Nekdanjih dobrih prijateljev in gostov že davno ni bilo več blizu. Samo stara Agata jih je še nosila v živem spominu in vzdihovala po njih, kadar se je najbolestneje zavedla mrtvaške sedanjosti.

Še so hlapci in deklice oživljali dvorišče, skednje, hleve in shrambe, ali tudi njim ni ostalo prikrito, da ta dom ni več enoten.

Marta se je čudno zakrknila vase. Po tistem burnem razgovoru z Leno sta šli obe druga od druge. Lena si je na vso moč prizadevala, da ne bi več žalila svoje sestre, zakaj vzlic svoji upornosti in odločnosti je bila toli občutljiva, posebno kar je zadevalo Marto, da si ni mogla odpustiti najrahljajšega pomisleka, s katerim je vznemirila čedalje nestrpnejšo sestro. In vendar se je tisti „burni razgovor“ zaostрил samo do upravičenega vzklika, s katerim je Lena poslednjič poskusila odvrniti Marto od možitve: „Na najin dom pomisli, če že nase nočeš. Samo nesrečo slutim . . .“ Ali Marta je bila že zapredena v svojo usodo.

„Tebi se ne bo nič hudega zgodilo. Mislim pa, da smem tudi jaz živeti po svoji volji, Lena. Moj dom bo tudi tebi vedno odprt . . .“

Ob poudarku „moj dom“ je Lena utihnila. Tedaj vendar „moj dom“, ne „najin dom“!

Zgodi se kakorkoli, si je rekla. Ali to uro se je v njej utrgalo nekaj, kar jo je od otroških let pa do zdaj vezalo na ta kraj, nekaj, kar je dajalo smisel in vsebino njenemu življenju in kar ji je bilo naposled le več kakor še tako omotično in trenutno ljubezensko zaživetje. Zdaj se je zavedla, da je stopila na križišče svojega življenja, ki je moralo izpremeniti dosedanjo obliko. S solzami v očeh je gledala na pokrajino svoje preteklosti — dà, vse, kar je tu lepega doživela, je že utonilo v mir preteklosti — in se ni hotela, ne mogla pomiriti z dejstvom, da se bo morala tudi ona posloviti od deklinško brezskrbnega domovanja.

Ne, Lena ni poznala Marte. Morda je ni mogla, ni hotela poznati, ker bi se drugače že zdavnaj morala ločiti od nje. In če je Marta zaslepljena? Pa že to, da se je dala preslepiti, je znak, da se docela razlikuje od Lene, ki je, mnogo bolj kipeča in vroča, vendarle imela razum in oster pogled. Kaj se prav za prav godi z nama? se je Lena izpraševala. Morda se lomi v naju privid o življenju, ki ga je ustvarila najina vzgoja, po kateri sva morale videti končni smisel vsega samo v ohranjanju davnine. Med naju, zasanjani v neresnično lepoto in srečo, je nekaj udarilo: Plevnar. Ali samo Plevnar, se je oglasila še globlja zavest, mar ne tudi

Jerina? Kaj je dobro, kaj je zlo? Ostati tu in vztrajati, četudi v čedalje neznosnejšem trpljenju — živeti kot senčna, nema spremljevalka ob sestri in Plevnarju! — ali pa oditi? Zaradi česa naj bi vztrajala? Dómu ne more več koristiti. Oditi? Za kom? Kam? Jurij Jerina? Kje je? Jerina je odpotoval — —

„Pokličí me, Lena, če ti bo še kdaj kaj zame. Pozneje, pozneje kedaj . . .“ so bile poslednje besede, ki jih je ves bled in obupujoč trgal iz sebe, ko se je poslavljaj, kakor da se razstaja z življenjem.

Ko je Lena še gledala za njim, ki ni hotel niti z najmanjšo kretnjo izdati uničujočega ognja žalosti v sebi, se je zavedla: človeka izgubljam, edinega človeka. In z vsem srcem je čutila: v negotovo gre . . . naplavilo ga bo kakor izruvano drevo na tuj breg . . . In vendar ga ni mogla poklicati nazaj. Neka neupogljiva trma jo je zadrževala, češ, tudi on se ni hotel sprijazniti z mojim domom; on sam bi lahko vse preprečil . . .

Ali zdaj je bil celó on zanj le odmev. Pa naj se je še tako razdvajala v mislih na to in ono stran, premagati in izbrisati le ni mogla dejstva, da je vse njeno razmišljanje jalovo, in da je njeno srce célo le pri Marti in pri vseh teh stvareh, ki pomenijo njen dom.

Zbrala je vse moči in čakala.

Štirinajst dni pozneje sta se na tihem, ne da bi kdo vedel, poročila Marta in Plevnar. — — — — —

Lena se je bila umaknila za nekaj dni k neki svoji znanki.

*

Nekako ob istem času sta se nekega večera ustavila Jerina in njegov priložnostni znanec, starejši gospod, na pločniku sredi šumnega vrvenja mestnih sprehajalcev.

Ulice je prešinjalo dihanje mladega poletja in vseh ljudi se je pošlaščila tista podtalno vznemirjajoča vročičnost, ki drami zatajene želje, podžiga strast, večja obup in polni vsakogar z občutkom življenja.

Starejši gospod je s trudnim pogledom meril vse te zgovorne, smejoče se mlade ljudi, ki so se razvneli v tisočeri pričakovanjih. Iz bližnjega parka so se razlegali zvoki vojaške godbe.

Jerina je mrko zrl na šumečo ulico.

„Meščanstvo!“ je siknil. S to besedo si je pomagal, kadarkoli ni mogel več strpeti v neznosnem stanju svoje negotovosti.

Spremljevalec se je malomarno nasmehnil:

„Mladost! Povsod ista, ne samo tu . . .“

Jerina pa, kakor da ni mogel razumeti:

„Meščanstvo je povsod, tudi na kmetih.“

Spremljevalec ga je začuden pogledal.

„Na kmetih? Pojdite, pojdite. Meščan, proletarec . . . Kaj bi . . . vse skupaj je eno: življenje, neopredeljivo življenje . . . Vi pa res še nimate vzroka sovražiti ves svet. Počakajte malo, tudi za vas bomo še našli kak kotichek . . .“

Jerina je bil že pripravljen sprejeti kakršnokoli službo, samo da bi bilo konec temu neznosnemu životarjenju. Nič misliti, nič želeti, samo delati, delati.

Ali prav na dnu se je oglašal strašen spomin na Leno in na Petrino. Vse, kar je tam doživel, se mu je zdelo tako neskladno, tako odmaknjeno vsakemu razumevanju, da je kar vzrožil ob sami misli na preteklost. Ali ko se je čutil prostega „meščanskih zablod“, je še bolj vrtal vanj občutek: ne, ne, ni še umrlo zame vse tisto. Preveč sem pustil tam svojega življenja, preveč je ostalo tam mene samega, da bi mogel pozabiti. Hkratu po mu je govorila vest, da mora prav on tam še vse popraviti. Nenadno ga je obšla želja, da bi se ves razodel temu človeku, ki se je bil ž njim seznanil tako mimogrede, komaj pred nekaj dnevi. O njem je vedel le, da je uradnik, upokojen pred časom iz kdo ve kakšnih političnih vzrokov.

„Ali poznate nekega ravnatelja Plevnarja?“ je vprašal kar naravnost.

„Plevnarja? Kako da ne. Mož je podjeten, podjeten namreč, kakor je potrebno za naše čase . . .“

Jerina se je ves zavzel: on mi bo morda povedal vso preteklost tega človeka, in morda bom še vse preprečil. Nenadno ga je obšlo neko prav fantastično upanje, bolj porojeno iz brezcilnosti, v katero sta ga pognala družba in njegova neustaljenost, kakor pa iz lastne volje, do kakega dejanja.

„Pojdiva v kako klet, tam vas vse razodenem“, je hitel Jerina.

„Plevnar je bil moj znanec, uradni znanec, bi rekel,“ je pričel upokojeni uradnik, „no, zdaj je posestnik, veleposestnik . . .“

„Kakšen!“ je osupnil Jerina.

„Poročil se je. Pred nekaj tedni se je poročil, to vam je pič! In še kakšen!“

„S Petrinovo? Že!“ je plašno zajecjal Jerina in zašepetal nerazumljive besede.

Spremljevalec se je ozrl vanj: pred njim je stal bled človek, ki toliko da ni omahnil po tleh. Z rokami se je oprijel izložbenega zastora.

„Kaj pa vam je? Jerina!“

Ali medtem se je obupanec že preril skozi množico in izginil v gneči.

(Dalje prihodnjič.)

NEKROLOG

OB SMRTI GENERALA RUDOLFA MAISTRA

Letos sredi poletja — 26. julija — je na počitnicah v bližini Rakeka na Uncu nepričakovano umrl komaj šestdesetletni general Rudolf Maister-Vojánov. S pokojnikom nismo Slovenci izgubili le svojega velikega bojevnika in znamenitega branitelja naše severne meje — ki se je ob razsulu bivše avstro-ogrske monarhije neustrašeno boril za vsako ped slovenske zemlje — temveč tudi s slovensko kulturo in miselnostjo globoko spojenega pesnika in zvestega čuvarja vseh naših najprvobitnejših narodnih in duševnih svojstvenosti.

„Ljubljanski Zvon“ žaluje za svojim dolgoletnim sotrudnikom, za svojevrstnim duševnim tvorcem, ki se je neprestano, na vseh svojih življenjskih potih z vso ljubeznijo poglobljal v stvaritve našega duha, naše preteklosti in sedanjosti in ki je tudi sam z besedo in dejanjem dokazoval neutajljivo moč naše narodne samobitnosti in individualne značilnosti. Z generalom Maistrom je umrl poseben pojav v naši novejši zgodovini, mož, ki nam bo po svojih dejanjih in človeški vrednosti neminljiv simbol prave ljubezni do slovenske zemlje, neustrašenega junaštva in srčne plemenitosti.

General Maister je bil dozorela, ustaljena, vsestransko dragocena osebnost, moško dograjena po svojem značaju, duševno poglobljena po svojem kulturnem stremljenju in literarnem udejstvovanju. Pokojni je v sebi ubrano združeval vojaka in borca s človekom in pesnikom, med obema pa je našel tisto vez, ki je pričala o notranji uravnovešenosti in človeški pristnosti. Visoka, krepka postava z jasnim, lepo oblikovanim obličjem, z mirnim pogledom in odločnimi potezami v obrazu je učinkovala morda na videz vojaško poveljujoče in resno neizprosno. Toda v njegovem pravem bistvu je ždela topla človeška prisrčnost, ki jo lahko odkrijemo v vsem njegovem delu in nehanju, pristno čuvstvanje, resnično človekoljubje. Nikoli ni zatajil v sebi človeških prvin in notranje resničnosti, dasi se ni sentimentalno razneževal ali pa zanosito razglaševal svojih dejanj, ki jih je smatral za svojo dolžnost, za posledico svojega poklica. Rudolf Maister je bil po duši in srcu pristen plod slovenske zemlje, njene usode in trnjeve poti, s svojim zgledom in dejanjem pa nam je postal eden izmed temeljnih kamnov našega verovanja v veliko in srečno bodočnost, ko se bodo znova povrnili k nam vsi nasilno razdruženi slovenski bratje onkraj obeh mej.

Pokojni general pa nam je razen tega tudi še zapustil dve pesniški zbirki *Poezije* (1904), *Kitica mojih* (1929) — in mnogo posameznih pesmi in misli, raztresenih po „Ljubljanskem Zvonu“, „Slovanu“ in drugih revijah. Maister-Vojánov nam odkriva v svojem literarnem snovanju svojo duševno in umsko podobo, iz pesmi nam govori neposredno in prisrčno. Nič nabreklo narejenega, nič sladkobno omlednega, nič solzavo razneženega ni v njegovih verzih. Iz njih veje preprosta jasnost, fantovsko prešerni smeh, sveži optimizem, razigrana moškost, čuvstveno topla erotika... Nekoliko šegava, v duhu narodne popevke razgibana ritmika pretežnega števila pesmi v prvi zbirki in nekaterih

v drugi sovпада z enostavno, nezverženo metaforiko in figuralnostjo. Le enkrat se zbudi v prvi zbirki otožni akord, ko pomisli na svojo smrt („Jaz pred tabo morda grem počivat truden — v črne ruše večni mir“), toda že ga prešine moška odločnost, da se znova zravna. *Kitica mojih* pa nam kaže že popolnoma dozorelega moža z mnogimi težkimi in trpkimi spoznanji. Svetovna vojna je vtisnila svoj pečat ciklu pesmi *Nazaj jih ni*, kjer nam otožno pripoveduje o slovenskih fantih, ki so odpeli vriskaje Bog ve kam in se nikoli več ne povrnejo:

In nihče ni vprašal, kdo križ zasadi
tam zunaj v predaljno gomilo,
če fantom tem našim veselo srce
bi v grenki samoti odbilo.

Jemal jih je dan in jemala jih noč
— pojoče, vse v pisanem cvetju —
nazaj pa jih ni, od nikoder jih ni,
ne tihih, ne v fantovskem petju.

In bolj kot kdaj prej so sedaj njegove pesmi domorodne (*Oj, ti naša zemlja sveta*), narodno refleksivne, budniške (*O, jaz ne spim*), bolj in bolj opevajo značilnosti naših krajev, njih posebnosti, svojevrstnosti in lepote, in kličejo novi rod na boj in osveto.

Poleg Maistra vojaka in pesnika pa poznamo tudi Maistra zbiratelja knjig, gotovo največjega našega sodobnega bibliofila, ki je ves svoj denar in ves svoj prosti čas uporabljal za svojo edinstveno knjižnico. General Maister ni bil nikak rafiniran literarni uživalec, ki stika za knjižnimi redkostmi in pri tem uživa, njegova knjižnica je prava podoba njegove kulturne širine in poglobljenosti. V njej najdemo zbrano vso slovensko literaturo, kolikor je pač mogoče, od prvih protestantskih početkov pa preko vseh stoletij do danes, mnogo literarnih dragocenosti, redkih knjig in izdaj. Vse pa razodeva veliko Maistrovo ljubezen do slovenske besede, knjige, misli in kulture.

Spomin na velikega pokojnika, slovenskega pesnika in znamenitega narodnega junaka je dragocen in svetel, z njegovim imenom sta združeni naša neposredna sedanost in bodočnost. *Uredništvo.*

SODOBNI PROBLEMI

SOCIOLOŠKE OSNOVE KRŠČANSKEGA SOCIALIZMA

(Pripombe h knjigi dr. A. Gosarja: „Za nov družabni red“.)

II

Filozofija je toliko časa zgolj filozofija, dokler se izživlja samo v teoriji. Kakor hitro pa jo prenesemo v prakso, postane še nekaj drugega, namreč *subjektivni činitelj družbenega razvoja*, sila, ki zavestno posega v razvoj človeške družbe. Poslej je ne smemo več ocenjevati zgolj s „teoretičnega“ stališča, to se pravi samo po tem, koliko so njeni izsledki v skladu z našimi dosedanjimi

spoznanji, marveč tudi s stališča, kako vpliva ta ali ona filozofska ali znanstvena teorija v neki dobi na družbeni razvoj: ali v pozitivnem ali v negativnem smislu, ali ga pospešuje, ali ovira. Skratka, ne smemo je izločiti iz sodobnega socialno-ekonomskega ustroja človeške družbe. Če velja to za vso znanost, velja pa še prav posebno za *sociologijo*. To je namreč tista znanost, pri kateri odločuje po večini politična in razredna pripadnost in le malokdaj znanstveni argument. Znanost tedaj, kjer je tudi dr. Gosar najprej in nad vse temeljito pokazal, kaj pomeni njegova krščanska filozofija v praksi, kaj ostane od njegovega teoretičnega krščanskega „socializma“ v ognju življenja.

Po dr. Gosarju so prvotno „... vsi ljudje, ne glede na stan, vlogo in položaj v družbi, vsaj v glavnem enako živeli.“ Drugače pa je postalo „... odkar so se posamezni stanovi in sloji tudi po svojem življenju odločili od ljudskih plasti“ in odkar so „... poedinci ali kar celi stanovi poskušali udobneje in brezskrbneje živeti“. Tedaj so šele nastala med ljudmi nasprotja. Pojavila pa so se zategadelj, ker imajo ljudje „... kadar gre za njihove lastne interese, močno razvit čut pravičnosti“ (str. 65). Zlatá vredna pojasnitev! Dr. Gosar si predstavlja prvotno družbo nekako takole: vsi stanovi žive v najlepši harmoniji, nenadoma pa se zaohče nekemu stanu ali pa zgolj poedincu lepšega življenja, in sicer na tuj račun. Skuša torej svoje tovariše prisiliti, da naj delajo zanj. V teh pa se — „ker gre za njihove lastne koristi“ — tisti trenotek razvije močan „čut pravičnosti“ — in nasprotje je tu. Po njegovem mnenju ni tedaj nikake v objektivnih pogojih zasidrane *nujnosti* v razvoju človeške družbe, marveč je bil ta razvoj popolnoma zavisen od subjektivnih vzrokov, od individualnih nagibov. Ta metoda sociološke analize ni torej nič drugega kakor ona slavnoznaná šolska metoda, po kateri so ustvarjale zgodovino — znamenite osebnosti. Ako bi se dr. Gosar manj opiral na svojo metafizično spoznavno metodo, pa bolj na pozitivne izsledke sociologije, ki je znanstveno dokazala na še živečih azijskih, afriških, avstralskih in ameriških primitivnih plemenih, kakšne so socialne oblike primitivnega življenja, bi moral ugotoviti, da tedaj, „ko so ljudje v glavnem enako živeli“, med ljudmi tudi ni bilo nikakih „stanov, položajev in vlog“. Videl bi, da so se ravnale socialne razmere po odnosih, ki so jih imeli ljudje med seboj pri pridobivanju življenjskih potrebščin. Dokler je človek živel le od lova, je lahko živel in je tudi moral živeti v primitivni, nerazčlenjeni skupnosti, kjer je vladala popolna enakost. Preprost način življenja je silil člane take lovske horde, da so šli vselej vsi skupno na lov. Posameznik bi moral v boju z zvermi poginiti. Vsi člani horde so torej opravljali enake socialne funkcije. Živeli so tedaj v popolni enakosti v vsakem pogledu. Če pa se je potem ta položaj izpremenil, je morala nastopiti mnogo močnejša sila, kakor je človeško „poželenje“. Tudi ta sila je bila zasidrana v materialni podlagi. Kakor so zahtevali v lovski hordi odnosi med ljudmi pri pridobivanju življenjskih potrebščin socialno enakost, tako so zopet izpremenjeni proizvodni odnosi povzročili diferenciacijo v primitivni skupnosti.

Vzemimo še en primer. Dr. Gosar namreč trdi — v prepričanju, da je podal prvovrstno znanstveno spoznanje —, da nastanejo posebno ostra nasprotja med ljudmi tedaj, kadar „... se družabno življenje naglo razvija, ter se tako rekoč skokoma pomakne za cela desetletja, dà, za cele rodove naprej...“ Nato navede primer takih razdobj, in sicer industrializacijo v devetnajstem stoletju. Ta primer in podobni primeri mu dokazujejo, „... da je naglo spre-

minjanje, nagel razvoj družabnih razmer in družabnega življenja vobče prav za prav glavni in najvažnejši vzrok mnogoterih težkoč v družabnem življenju...“ To trdi dr. Gosar, znanstvena analiza teh časov pa ugotavlja prav nasprotno, namreč, da so taki „nagli časi“ prav za prav eksplozija teh nasprotij, da je to višek njihove medsebojne zaostrenosti. „Nagel razvoj družabnega življenja“ tedaj ni vzrok nasprotij, temveč njihova posledica. Ali je na primer francoska revolucija povečala nasprotja v tedanji družbi? V mednarodnem merilu vsekakor, kajti ona je ustvarila meščansko ekonomsko-socialno telo sredi fevdalne Evrope. Nikakor pa to ne velja za Francijo samo. Nasprotno, francoska revolucija je bila prav posledica do vrhunca zaostrenih nasprotij v fevdalnem družbenem redu, ki so nastajala iz protislovja med tendencami kapitalističnega gospodarstva in fevdalnega političnega ustroja. Dočim so manufakture — prve oblike, v katerih se je pojavila kapitalistična industrija — zahtevale svobodnega delavca, ki sam razpolaga s svojo delovno silo, kupca, ki ga v njegovih potrebah ne duši fevdalni jarem, in trgovca, ki lahko razpečava svoje blago v čim širšem krogu, je fevdalni politični red vezal ljudi na zemljo in onemogočal prehajanje kmetov iz vasi v tovarne, s svojim neizmerim izkoriščanjem pa je kmetovo kupno moč malodane onemogočil in oviral z raznimi provincialnimi carinami in dajatvami razvoj trgovine in industrije. Večalo se je torej protislovje med razvojem proizvajalnih sil, ki so zahtevale nove družbene odnose, in med obstoječim političnim redom, ki je ta razvoj z vso silo zadrževal in ga skušal utesniti v razkrajajoči se fevdalno-cehovski ustroj. Družbeni odnosi so se zaradi teh protislovij, ki so značilna za mnoga stoletja, tako zaostрили, da je moralo priti do nekake *razbremenitve*. To pa se je zgodilo v celi vrsti meščanskih revolucij. Reakcionarni politični red je bil naposled odstranjen, podana je bila pot za nagel razvoj dosedaj tlačnega kapitalističnega gospodarstva. In mlado meščanstvo je v nekaj desetletjih napravilo ogromno delo — iz devetnajstega stoletja je napravilo „stoletje industrializacije“ — in popolnoma preporodilo človekovo miselnost. Toda že se je v notranjosti kapitalističnega gospodarstva pojavilo novo nasprotje — nasprotje med kapitalistom in delavcem, ki pa ima svoj izvor v novem protislovju med kolektivno produkcijo in privatnim prilaščanjem izdelkov.

„Dobe z naglim tempom življenja“ tedaj niso vzrok „nasprotij in težkoč“, marveč so le posledica dejstva, da so nasprotja prišla v tako odločilno stopnjo, v kateri je moralo priti do preloma. S tem pa seveda ni rečeno, da nasprotja kedaj sploh izginejo. Deloma ali popolnoma so uničena le nasprotja ene vrste, zato pa nastajajo nova, ki se vedno bolj ostrijo in vedno bolj dozorevajo. Videli smo, kako je padel v boju s kapitalističnimi težnjami fevdalni sistem v gospodarstvu, toda videli smo tudi to, da je kapitalistični sistem kot zmagovalc v boju s fevdalizmom sam iz sebe porodil novo nasprotje — proletarijat.

S pomočjo svoje idealistične metode dr. Gosar seveda ne more dojeti vseh teh pojavov in medsebojnih zvez med njimi. Brez jasnosti blodi med množico socioloških spoznanj, ki jih ne zna pravilno uporabljati. Zato tudi ni nič čudnega, ako prihaja čestokrat v obup, ko mora malodušno ugotoviti, da je družbeno življenje takó „silno mnogolično in zamotano“, da ga „mi s svojim omejenim razumom le težko kdaj prav vidimo in razumemo“. Na nekem drugem mestu pa vzklika: „Kdo bi si upal n. pr. pravilno oceniti vse okolnosti in sile, iz katerih se je rodila ideja demokracije, boljševizma, fašizma itd. . .“

Pri analizi najzanimivejših in najvažnejših pojavov v življenju človeške družbe ga je torej pustila njegova metoda na cedilu. Toda, kako pa se mimo teh problemov godi dr. Gosarju pri sociološki analizi družbenega razvoja?

Takole se glasi prvi stavek v „kratkem pregledu družbenega razvoja“:

„... V najstarejši dobi so ljudje živeli združeni edinole v prvotnih naravnih sorodstvenih skupinah (rodbinah, rodbinskih zadrugah, rodovih ali plemenih). Zato tudi ni bilo med njimi nikakih večjih socialnih razlik.¹ V vsaki rodbini, ali če hočete, v vsaki rodbinski zadrugi je bil pač eden poglavar, ki so ga vsi drugi poslušali in se mu pokorili...“ (Str. 46.)

To je značilen stavek za znanstveno vsebino Gosarjeve sociologije. To je približno ista logika, kakor če bi rekli: spočetka je imel človek dihala, zato je znal tudi dihati. S tem nismo namreč ničesar povedali. Še vedno je ostalo skrito, kako in čemu je dobil človek dihalne organe. Isto velja za omenjeno Gosarjevo trditev. Z njo nismo odkrili nikake velepomembne znanstvene resnice. Prvič nam niti z besedico ni omenil, kaj je bilo pred to družbeno obliko in na podlagi kakšnih vzrokov je prišlo do nje, drugič pa sloni njegova kratka izjava, da med ljudmi v taki sorodstveni skupnosti „ni bilo nikakih socialnih razlik“, na izredno šibkih nogah. Iz samega dejstva, da so živeli ljudje „prvotno“ (!) v sorodniških skupinah, nikakor ne izhaja že samo po sebi in tudi znanstvenik ne more iz tega dejstva samega izvajati, da med njimi ni bilo nikakih razlik. Posebno še spričo dognanj, da se je prav ta krvna skupnost polagoma dejansko izpremenila v strahovlado patriarha nad člani rodu. Še bolj nepodprta pa je tretja trditev, da so ljudje „od vekomaj“ živeli pod vodstvom „poglarjev“. Iz socioloških in antropoloških raziskovanj primitivnih plemen, ki še danes žive na zelo nizki kulturni stopnji, vemo, da je najstarejša družbena oblika „horda“, grupa sorodnikov, nekaj desetlin ljudi, ki žive iz rok v usta, hodijo skupno na lov, se skupno hranijo, ne poznajo nikake lastnine in žive v promiskuiteti, to je v najnižji obliki „rodbinskega“ življenja. Vsi moški pripadajo vsem ženam in vse žene vsem moškim. Vsi otroci so si med seboj bratje in sestre. Ne poznajo očeta, marveč so zarod horde. Taka oblika življenja je odvisna od načina, kako si človek pridobiva hrano. Horda nima skoraj nikakega orodja in zato so potrebne vse njene sile — možje, žene in otroci — da si pridobi toliko, kolikor je potrebno za golo življenje. In ker vsi skupno love in zbirajo prirodne sadove, zato je tudi vse skupna last vseh. Taka horda se torej ne more drugače ohraniti, kakor da žive vsi v popolni enakosti. Polagoma pa so tu nastale izpremembe. Horde so se razmnožile in nekatere so bile potisnjene v manj rodovitne pasove, kjer je bilo pridobivanje hrane zvezano z večjimi težkočami. Tehnika pridobivanja hrane se je morala izboljšati, ali pa je bila horda obsojena na pogin. V tej dobi si je ustvaril človek popolnejše orodje in orožje. Produktivnost človeškega dela se je s tem močno dvignila. Vzporedno s tem pa se je vršil tudi drug pojav: delo se je pričelo deliti. Življenje take rodbinske skupnosti je bilo potem, ko je postalo poljedelstvo njena glavna proizvodna panoga, že bolj sestavljeno. Razmere v rodu so se polagoma komplicirale, rod je potreboval organizatorja. Vodja je postal navadno najstarejši član rodu, ki je imel največkušen. Važnost tega „poglarvarja“ je rasla vzporedno z razvojem proizvodnih sil. Kolikor popolnejše je

¹ Podčrtal jaz.

bilo orodje, toliko bolj zamotan je postajal družbeni sistem v takem rodu in toliko bolj je bil potreben in važen poglavar. Njegova služba se je izpremenila v socialno funkcijo.

Pri tem moramo omeniti še eno dejstvo, ki je na videz nesmiselno in vendar je prav zgodovina takih „nesmiselnosti“ zgodovina družbenega in tudi prirodnega razvoja. Nastanek individualnega orodja je namreč razrušil hordo. Isto orodje torej, ki jo je prej rešilo pogina, jo je sedaj razbilo. Primitivno orodje je bilo namreč pretežno delo poedinca in se ga je mogel posluževati le on sam, zato se je izpremenilo v njegovo osebno lastnino. Kakor hitro pa se je pričelo uveljavljati individualno delo, je pričela nekdanja rodbinska skupina razpadati v poedine družine. Istočasno pa se je izpreminjal poglavar v fevdalnega gospoda. Tako je tedaj nastalo zanimivo dialektično nasprotje: prvotna družbena skupnost in enakost se je morala razrušiti, ako se je hotela družba rešiti, to se pravi, morala se je razbiti njena dotedanja obika, da je lahko zaživela v novi.

Zato ni res, da ni bilo v „sorodniški skupini nikakih socialnih razlik“, kakor trdi dr. Gosar, ampak te razlike so se takrat že javljale in dajale pečat tej skupnosti. Toda dr. Gosarja malo zanimajo notranji zakoni družbenega razvoja in sile, ki so ustvarile in razrušile to družbeno enoto, zato tudi meče v en koš primitivno hordo in rodbinsko skupnost pod avtoritativnim vodstvom starešine ali poglavarja. Vsa njegova nadaljnja razmišljanja so zato brez prave smeri, brez slehernega znanstvenega oporišča. Po njegovem mnenju so se namreč razmere v tej skupnosti polagoma izpreminjale, nekateri rodovi so postali iz neznanih slučajnih razlogov „bojevitejši“, in ker so bili „bojeviti“, so potrebovali močno „bojno“ organizacijo, in to je bila — država. Tako neznanstvene in naivne razlage o nastanku države menda ne najdemo zlepa v svetovni literaturi. To je neke vrste Oppenheimerjeva teorija, toda v najbolj popačeni in vsakdanji obliki.

Cemu prihaja dr. Gosar do takih neznanstvenih trditev? Razlog je zelo preprost. Ves čas svojega razlaganja se dr. Gosar niti enkrat ni vprašal, katera so gonilne sile človeške družbe. Zanj je vse družbeno dogajanje bolj ali manj slučajno, odvisno od razpoloženja ljudi v posameznih dobah. Zato je seveda tudi razumljivo, da je država zanj le izraz „bojevitosti“ raznih plemen, ne pa nujen izraz razčlenjanja (diferenciacije) prvotne družbe, ki se je iz nekdanje, na popolni enakosti sloneče oblike razvila v razredno, z neenakostjo in socialnimi boji zaznamenovano družbo. Država je nastala torej kot orodje tistega razreda, ki je prevzel oblast.

Ali zapažamo v razvoju družbe na objektivnih pogojih utemeljeno nujnost razvoja? Po mnenju dr. Gosarja take neizogibnosti ni, kajti:

„... čim bolj je kaka ljudska skupina, oziroma organizacija v družbi, n. pr. kak stan ali kaka politična stranka močna, spretna in žilava v zasledovanju svojih ciljev, tem bolj daje pečat družabnemu življenju in razvoju, tem bolj ga naravnava v svojo smer.“ (Str. 47.)

Po teh izvajanjih se zdi, da je razvoj človeške družbe odvisen zgolj od subjektivnih činiteljev, to se pravi od tega, ali je neka skupina ljudi sposobna dajati času in razmeram smer po svojem okusu in potrebah. Po logiki dr. Gosarja manjka današnjemu času prav za prav samo še sposobnega človeka, ki bi rešil današnji sistem. Toda dr. Gosar je lahko prepričan, da ima kapitalizem

na pretek subjektivno sposobnih ljudi, nima pa — objektivnih pogojev, da bi se izmotal iz krize. Družbeni razvoj ima svoje zakone, izven katerih je vsako gibanje nemogoče. Subjektivno se lahko poedini družbeni razredi upirajo razvoju in ga nekaj časa zavirajo, toda preprečiti ga ne morejo. Ni torej odvisno zgolj od subjektivne sposobnosti posameznikov ali razredov, ali bodo znali družbeno življenje „naravnati v svojo smer“, marveč predvsem od položaja, ki ga zavzema razred v razvoju proizvodjalnih sil. V zgodovini vidimo nešteto primerov, ki dokazujejo našo trditev. Spomnimo se le na mnogoštevilne kmečke upore konec srednjega in v začetku novega veka, ki jim ni mogoče odrekati neizčrpne revolucionarne sile, sposobnosti in odpornosti, a ki so bili vendarle brezuspešni. Vzrok je bil prvič v tem, da kmečko ljudstvo kot razred ni moglo priti preko fevdalne provincialne razcepljenosti. Tu ni odločevala nikaka subjektivna nesposobnost. Ne, položaj kmečkega stanu v tedanji družbi, njegova popolna ekonomska in politična navezanost na graščaka, na individualistični značaj gospodarstva, je onemogočala, da bi se razvila v kmečkem ljudstvu zavest o skupnih stanovskih interesih. Razen tega pa tudi tedanje ekonomske prilike še niso bile zrele za velike izpremembe v družbenem redu. Moralo je priti šele meščanstvo, ki je s trgovino in industrijo povežalo province v enoto in odpravilo fevdalni sistem.

Kakor je po mnenju dr. Gosarja odvisno samo od slučaja, kateri „družabni stan“ si bo priboril oblast, tako tudi nastoj razreda nima zanj nikakih globljih vzrokov. Nastal je kratkomalo tako, da so se stanovi, ki so na povsem „naraven“ način prišli v vodstvo države, na krmilu pač pokvarili in se predali razkošju na račun ostalih „stanov“. Tako so se izpremenili v poseben razred. In odtod tudi — razredno nasprotje.

Po vsem tem je jasno, da spada taka naivna razlaga o bistvu družbenega razvoja, tega najvažnejšega problema, v slabo šolsko čitanko. Znanstvenik se nikdar ne more zadovoljiti s takimi cenenimi razlagami; morda le tisti, ki mu je zgodovina gmota samovoljnih človeških dejanj, brez notranjih zakonov. Dejansko pa je nastanek razreda najtesneje povezan z razvojem proizvodjalnih sil. Videli smo že, kako se je nekdanja homogena horda razbila, razčlenila v razredno družbo, da je lahko ostala pri življenju. Tako je nastal razred. Opredejen je torej po položaju v proizvodjalnem stroju. Na primer: fevdalno plemstvo je *posestnik zemlje* — kmet-tlačan *to zemljo dejansko obdeluje*. To sta dva razreda. Ali pa vzemimo današnjo družbo. Kapitalist je *posestnik stroja* — delavec *dejansko na tem stroju dela*. Razred torej ni neka slučajna tvorba ljudi, ki bi hoteli udobneje živeti, marveč je zgodovinsko nujna ustanova.

Suženjstvo je po dr. Gosarju nastalo takrat, ko se je v nekaterih ljudeh „... pojavilo tisto neugnano stremljenje po čim večjem bogastvu, po politični moči in vplivu“. Končalo pa se je zategadelj, ker se je pod vplivom krščanstva uveljavila struja, ki je zahtevala, naj se s sužnji „mileje ravna“ in ki je tudi pripomogla k temu, da so suženjstvo naposled povsem odpravili. Tudi ta razlaga je popolnoma podobna vsem ostalim. Nikjer objektivnih pogojev, vse gol slučaj. Dovolj bi bilo, da bi dr. Gošar vsaj površno preiskal na primer grško zgodovino, pa bi se mogel prepričati, da so njegove trditve zgrajene na pesku. Takrat, ko je Grk uvajal sužnje v svoje gospodarstvo, ni bilo mogoče govoriti o „brezumnem“ pohlepu po bogastvu. Suženjstvo se je uveljavilo,

ker je ta sistem ustrezal razvoju takratnih produktivnih sil. V Grčiji se je že zgodaj razvila obrt, kjer se je delalo s preprostimi ročnimi orodji. Razen tega pa so bili neprestani boji z barbari, ki so vdirali v grško ozemlje, neizčrpen vir vojnih ujetnikov, ki so jih mogli uporabiti v obrti, saj je delavcev primanjkovalo. To dvoje dejstev in še razvita trgovina, ki je potrebovala povečano proizvodnjo, so bili glavni vzroki, da se je iz fevdalizma (kolikor je tu sploh mogoče govoriti o njem) tako naglo razvil suženjski sistem. Razrušila so suženjski sistem prav tako notranja gospodarska protislovja. Kakor hitro je postalo delo samo opravke sužnja, ki je to prisilno delo sovražil, je bilo končano s pomembnejšim napredkom v tehniki in v proizvodnji. Suženj ni bil uporaben za sestavljeno orodje, ker bi ga namenoma kvaril. Potrebe so rasle, produktivnost dela pa je ostala ista, ali pa je celo nazadovala. Preostala je edina pot, neprestano pomnoževati število sužnjev. Ko pa se je naposled zaprla tudi ta pot, je razkrajajoče protislovje med rastočimi potrebami in zastajanjem v proizvodnji vrglo tudi celokupno antično družbo v silovito gospodarsko krizo, iz katere jo je rešil šele fevdalni sistem.

O fevdalizmu ve povedati dr. Gosar malo. Omejuje se le na opis nekaterih zunanjih znakov, da so se na primer delili ljudje v „plemiče, svobodnjake in nesvobodne“ in podobno. Katere sile so privedle nekdanjo rodbinsko enoto do tega, da se je iz nje razvila fevdalna družba, čemu so fevdalci kmeta izkoriščali in kdaj in čemu je nastal boj med državnim knezom in plemstvom, tega dr. Gosar ne pove. Zdi se, da ima fevdalizem za neko specifično, na Evropo in evropsko civilizacijo omejeno družbeno obliko. In vendar ni tako. Fevdalizem je socialna stopnja, ki jo je v bistvu prehodilo vse kulturno človeštvo. Ta sistem, ki je bil spočetka progresiven, je postal pravi jarem za kmečko ljudstvo šele v času denarnega gospodarstva. V dobi naturalnega gospodarstva fevdalec ni zahteval od kmeta več, kakor kar je mogel potrošiti, ker mu to skratka ni moglo koristiti. V času denarnega gospodarstva pa je vse kmečko delo lahko prodal. Dobil pa si je s tem novega nasprotnika — trgovskega meščana. Trgovski kapital je ustvaril industrijo, ta pa je dokončno pokopala fevdalni sistem. Kompromisna oblika nadvlade tega trgovskega meščanstva, ki pa vendarle še ni popolnoma prevzel oblasti v državi, je absolutizem — to je doba težkih bojov med državnim knezom, ki se je opiral na bogate trgovske meščane, in med plemstvom, ki je hotelo ohraniti fevdalni politični red. Tudi takrat torej ni bilo nikakih samovoljnosti v delu posameznih zgodovinskih oseb, stanov in razredov.

Pri analizi kapitalističnega sistema prihaja dr. Gosar do istih nesmiselnih zaključkov kakor pri analizi vseh prejšnjih dob. Kapitalistični sistem mu je le ponesrečen poskus, ki naj bi rešil družbo iz splošne krize fevdalnega sistema. Dr. Gosar ne vidi v kapitalizmu tiste velike naloge, ki jo je izvršil v razvoju človeške družbe. Ne vidi, da je prav kapitalizem razvil tehniko do tiste stopnje, da pod novimi pogoji lahko odstrani socialna nasprotja *sploh*. Kje je po dr. Gosarju krivda, da je zašel kapitalizem v tako krizo? Nikjer drugje kakor — v liberalizmu. Takrat se je po njegovem mišljenju človeštvo „spodtaknilo“. Zato pade v naslednjo utopijo:

„... Pokazalo se je, da treba na razvalinah srednjeveške družabne organizacije ljudi znova organizirati, kakor jih življenje samo na eni strani loči, pa hkrati zopet spaja v najrazličnejše skupine, stanove in sloje.“ (Str. 62.)

Vzemimo, da je ta trditev iskrena, to je, da dr. Gosar res išče novih poti iz kapitalizma v novo obliko človeške družbe (kar pa — kakor bomo spoznali — nikakor ni res). Tak izhod iz krize kapitalizma, kakor bi sledil iz njegovega citata, bi bil skrajno reakcionaren in popolna utopija. Reakcionaren zato, ker je tako iskanje vzorov iz preteklosti samo dokaz, da dr. Gosar ne vidi naprednih stremeljenj v *današnjem* socialno-ekonomskem ustroju, a utopija zato, ker je nemogoče spraviti v sklad neke zastarele, preteklim dobam in njihovim proizvodnim razmeram ustrezajoče socialne oblike (na primer stanovsko državo) z moderno blagovno produkcijo, veleindustrijo, karteli, trusti, armadami brezposelnih, skratka z modernimi proizvodnimi razmerami. V praksi pomeni to le izposojanje reakcionarnih sredstev, ki jih je uporabljal fevdalni politični ustroj v boju z napredkom.

Dr. Gosar, ki se seveda ni vprašal, kakšne sile so ustvarile v notranjosti fevdalnega političnega ustroja kapitalistično gospodarsko klico, se seveda tudi ne vpraša, kakšne naj bodo tiste sile, ki naj ustvarijo „nov“ družabni red. Družba je zanj podobna šahovski deski, po kateri premika dober mojster figure precej poljubno sem ter tja in lahko ustvarja na tak način krasne pozicije. Takole govori o „novem“ družabnem redu:

„... V bistvu gre edinole za to, da se ustvari in vzdrži v družbi ono ravnotežje sil, ki je potrebno za harmoničen razvoj in napredek vseh koristnih elementov človeške družbe...“

... Dejstvo je namreč, da si posamezne interesne skupine ljudi, pa tudi celi stanovi in sloji, ne umejo in ne morejo vselej sami priboriti in ohraniti v družbi onega položaja, ki ga po pravici zaslužijo in ki je v interesu družbe same... To znači, da mora država socialno slabim ljudskim skupinam, stanovom in slojem pomagati, da se morejo v tekmovanju z drugimi interesnimi skupinami, stanovi in sloji primerno uveljaviti...“ (Str. 66.)

Problem je tedaj zelo enostaven: premostimo nasprotja! Temu se pravi — kolumbovo jajce v znanosti. Lahko bi tudi rekli: čemu se prepiramo, odkod je prišla kriza — odpravimo jo! Dr. Gosar je pri gradbi te svoje teorije pozabil le na dve „malenkosti“: 1.) da so socialna nasprotja *temelj* današnje družbe in da pomeni odstranitev teh nasprotij odstranitev bistva kapitalizma samega. Ni namreč mogoče odpraviti posledic, ne da bi odpravili vzroke. 2.) Da država že po svojem sociološkem poreklu in po svoji praksi ni in ne more biti ustanova, ki bi bila dvignjena iznad vsakdanjih razrednih bojev. Še več, ona je najvernejša slika položaja v boju razrednih sil.

Prav iste misli, ki jih razvija dr. Gosar v omenjenem odlomku, izraža tudi fašistično geslo: „harmonija med delom in kapitalom“ pod zaščito države. Ni slučaj, da je ta zahteva jedro fašističnih idej. Fašizem postavlja državo nad vse in ima pri tem svoj razlog. Kot zaščitniku koristi finančne oligarhije je fašistični vladi do tega, da daje državi nekak iznad-družben značaj, da ljudskim množicam obrne pogled od resnice k slepilom. Tudi to ni slučaj, da je dr. Gosar v pripombi pod črto napisal, da se Hitlerjevo gibanje „... po svojem organskem, občestvenem pojmovanju družbe, zlasti naroda in države, močno približuje pravemu socializmu v našem smislu, vsekakor bolj nego marksizem“.

Dr. Gosar nam torej sam odkriva fašistični značaj svoje ideologije. Opraviti imamo torej z neke vrste Dollfusovim klerofašizmom.

Po vsem tem je seveda razumljivo, da išče dr. Gosar vzroke socialnega vprašanja tam, kjer jih ni najti, namreč izven družbe. Toda on jih je vendarle našel tudi tu, in sicer so ti vzroki: a) skopost narave in neenakomerna porazdelitev njih dobrin; b) omejenost človeških moči, pa neomejenost našega poželenja in c) neprestano izpreminjanje družbenih razmer. — Res, priznati moramo, da so vsi ti vzroki povsem „prirodni“, to se pravi, če bi to res bili pravi vzroki, potem bi imeli popolno pravico, da mirno položimo roke v naročje in ugotovimo, da je proti takim vzrokom boj pač nemogoč. In to je tudi smisel in namen te vrste „znanosti“. Pokazati hoče, da je beda in pomanjkanje prirodni pojav, ki ga je mogoče le omiliti, ne pa preprečiti. Ta melodija je stara že toliko stoletij, kolikor sta stari revščina in pomanjkanje. Oglejmo pa si „vzroke“ dr. Gosarja drugega za drugim.

Ali je skopost narave res vzrok socialne krize? — Razredno nasprotstvo je v izredno bogatih pokrajinah prav tako ostro ali pa še celo ostreje kakor v manj rodovitnih. Povsem razumljivo, kajti družbeno bogastvo ne temelji v *prirodnih zakladih*, marveč v *delu*. Ta Gosarjeva teza torej ne drži.

Kaj je z omejenostjo človeških moči in neomejenostjo našega poželenja? — Človeške moči so se vselej prilagajale družbenim potrebam. Ko primitivnemu človeku njegova telesna moč ni zadostovala, si je ustvaril orodje. Današnja tehnika odpira človeštvu neomejeno možnosti v izpopolnjevanju proizvodne tehnike in v povečevanju produktivitete dela. Tako imenovano človekovo „poželenje“ pa je omejeno po zgodovini in času. Troglodit si ni zaželel svilene obleke, ker mu je čas ni mogel dati. Zaželel si jo je človek tedaj, ko je svilo znal izdelati. Tudi ta vzrok torej ni pravi. O tretjem vzroku — naglem tempu družbenega življenja — pa smo govorili že v začetku te študije in tudi pokazali na nesmisel take trditve.

V razlaganju svojega drugega vzroka prav neusmiljeno tepta dr. Gosar človeka, tistega človeka namreč, ki naj po njegovem mnenju na osnovi zgolj moralističnih krščanskih načel zgradi krščanski „socializem“. Zanj je človek vedno takšen, da bi rad kakorkoli „prevalil delo na druge ljudi“, „samoljuben“ in „le prerad presliši glasove“ etičnih zapovedi in pravnih predpisov, skratka „zaradi naše fizične in umske, posebno še naše moralne nepopolnosti“ se neprestano „porajajo v družbi nasilja in krivice...“ Komu očita dr. Gosar vse te lepe lastnosti? — Človeku, ljudem sploh! Tako se dr. Gosar, medtem ko se razburja nad subjektivno pokvarjenotjo ljudi, spretno izogne pravim vzrokom, ki leže v družbenem sistemu samem, nezavisno od človekove volje. Dr. Gosar se nekje drugje v knjigi sam pobija, ko trdi, da je celo krščanski podjetnik odvisen od splošnega položaja kapitalistične družbe, ko ne more uvesti v svoj obrat boljših delovnih pogojev, kakor so povprečno v veljavi, ker bi s tem svoje podjetje uničil. Kaj ima tedaj tu opraviti moralna čistost ali pokvarjenost? To, kar velja za tega „krščanskega“ podjetnika, velja tudi za ves kapitalistični svet, ki je odvisen od razmer na trgu, ki ga ne pozna in ga ne more usmerjati po svoje. Trg je tista nevidna gigantska sila, ki se je z vso težo zvalila na vrat današnji družbi in ji narekuje, kako naj izkorišča. In v

tem boju z magično silo trga je postavljen velepodjetnik pred alternativo: ali mora delavstvu stalno poslabševati delovne pogoje ali pa bo v konkurenčnem boju podlegel.

Da dr. Gosar slabo pozna socialno vprašanje, dokazuje tudi to, kako nezgodovinsko si zastavlja to vprašanje. Po njegovem mnenju v zgodovini „nimamo primere“ takega „družabno-reformnega“ gibanja, kakor se javlja danes. In vendar je tudi sodobno socialno vprašanje in „družabno-reformno“ gibanje le eno izmed velikih gibanj, ki so nastala ob prelomu dveh razdobj, ko se je stari politični red umikal novemu, ko so stare ideološke oblike padle pod revolucionarno silo novih ideologij in ko je vse to bilo zopet le posledica preobrata v gospodarski podlagi družbe, v izpremembi proizvodjalnih odnosov. Take socialne krize je preživljala antična družba v času, ko je prehajala iz suženjskega v fevdalni sistem (četudi je tedaj manjkalo gibanje, ki bi bilo sposobno ponesti družbo v napredek), in prav tako krizo je preživljal fevdalni sistem, dokler ga ni zlomilo meščanstvo. Le v zgodovinski zvezi, v gibanju lahko doumemo pravo vsebino sodobnega socialnega vprašanja. Kakor hitro ga izločimo iz zgodovinskega okolja, kakor je to storil dr. Gosar, zavržemo tudi ključ do njegove rešitve.

Kaj je po dr. Gosarju glavna ovira, da ne pridemo do jasnih zaključkov o „pravični“ ureditvi današnje družbe? To je — kakor pravi — „dvoje stališč“, namreč stališče delodajalca in stališče delojemalca delavca. Ali si ti dve stališči nujno nasprotujeta? Po mnenju dr. Gosarja nikakor ne. Podjetnik namreč zaradi silnega navora, ki ga opravlja kot „delodajalec“ „... povsem naravno (!) ne najde časa, moči in razumevanja za težnje delavcev in nameščencev“ (str. 126.). Prav tako pa je tudi z delavci:

„... Ti zopet vidijo samo pomanjkanje in bedo, ki jih tare, čutijo le krivico, ki se jim godi, ter z nevoljo gledajo, kako kapitalist na njihov račun dobro živi in se debeli. Težav, s katerimi se ima podjetje boriti, največkrat niti ne slutijo ali pa jih vsaj ne morejo prav oceniti. Zanje je samo eno vprašanje: kako doseči, da bodo kolikor mogoče malo in lahko delali, pa dobro zaslužili.“ (Str. 126.)

Med „delodajalcem“ in „delojemalcem“ torej ni bistvene razlike. Dr. Gosar postavlja tedaj vprašanje „reformne“ družbe tako, kakor da je potrebno najti nekak „modus vivendi“ za vse ljudi in za vse zahteve. Povrnili smo se torej zopet na fašistično geslo o „harmoniji med delom in kapitalom“, le da se sedaj oglašča kapitalistična sirena v dr. Gosarju že bolj glasno in bolj jasno.

Do dna smo tako odkrili „sociološke osnove“ „novega“ družbenega reda, ki si ga je zamislil dr. Gosar. V tem „novem“ družbenem redu — v krščanskem „socializmu“ — ni odstranjeno nobeno tistih nasprotij, ki izpodkopavajo današnjo družbo, ni odstranjeno tudi najvažnejše protislovje med progresivnimi težnjami v materialni podlagi in med težnjami stagnacije v političnem ustroju družbe, in tako ostanejo še vedno vsi *objektivni pogoji* za „socialno zlo“. In vendar trdi dr. Gosar, da hoče to „socialno zlo“ odstraniti! Preprečiti hoče torej *posledice*, ne da bi odstranil *vzroke*. „Bori“ se proti zlim posledicam gospodarskega sistema, toda ohranja gospodarski sistem sam. Jasno je, da je spričo tega njegov „socializem“ gola krilatica. Namesto njega je podal dr. Gosar „sociološke osnove“ — fašizma. To mnenje nam še bolj potrjujejo njegove „gospodarske osnove“.

Ivan Kovač.

KNJIŽEVNA POROČILA

IVAN CANKAR: PRIPOVETKE I CRTICE. Preveo Tone Potokar. Biblioteka „Luča“. Beograd. 1933. 126 str.

O Ivanu Cankarju se je nabrala v slovenščini in tudi v drugih jezikih že cela literatura; res pa je, da še danes nimamo tistega, kar bi moralo biti osnova našega odnosa do Cankarjeve osebnosti in temelj za vrednotenja njegovega dela. Vse, karkoli se je doslej napisalo o Cankarju, se giblje pretežno v ozkih mejah estetičnih, literarno kritičnih ali literarno zgodovinskih ocen; le tu in tam je kdo posegel — in še to dokaj sporno — v Cankarjev idejni svet. V glavnem je ostal naš odnos do Cankarja subjektiven. Še danes pogrešamo najvažnejšega: sociološke in psihološke analize. Zategadelj je umevno, odkod nejasnost v pojmovanju Cankarjeve osebnosti, odkod popolnoma nasprotujoče si razlage njegovega dela, odkod celó maličenje njegove duševne podobe. Okoli njega se je namreč spletel cel mitos motnih, nepodprtih in večkrat tudi svojevoljnih trditvev. In vendar je jasno, kaj je edino možno izhodišče pravega pojmovanja Ivana Cankarja, kaj je temeljno sociološko in psihološko merilo njegove osebnosti in njegovega dela: dejstvo namreč, da je živel in deloval v določeni socialni sredini, da je pripadal odrejeni plasti te sredine in da je bil potemtakem tak, kakršen je moral biti živ in resničen človek, uklenjen v zakone slovenske družbene stvarnosti polpreteklega časa. V dejstvu, da je bil Ivan Cankar, čigar socialni izvor je „Klanec“, ta domovina slovenskega kajžarskega proletariata (in prav ta socialni tip prevladuje pri nas), prvi proletarec v slovenski književnosti svoje dobe, v tem moramo iskati gonilno silo njegovega talenta in njegove umetnosti, vzroke njegovega idejnega usmerjanja, skratka vse to, kar bo nemara odkrila bodočnost kot resnični lik Ivana Cankarja. In prav take vrste objektivizacija je dandanašnji ena pglavitnih nalog naše literarne znanosti.

Kakor je zaradi popolnega pomanjkanja take analize skoraj nemogoče teoretično opredeliti Ivana Cankarja, tako mora ta osnovna nejasnost vplivati tudi na prevode. Neurejeno, priložnostno prevajanje je pri nas že tako in tako v navadi; pri Cankarju pa je ta način gotovo najmanj umesten in kar najbolj kvaren.

Pričujoča knjiga je izšla slučajno (to poudarja namreč prevajalec v svojem, dokaj medlem uvodu) ob petnajstletnici Cankarjeve smrti. Naj je to slučaj ali ne, že dejstvo sámo, da je knjiga namenjena Cankarjevemu jubileju, bi zahtevalo večjo reprezentativnost. Žal pa moramo ugotoviti, da ta drobna knjižica črtic in novel ni takšna, da bi mogla Cankarja docela dostojno predstavljati. Prevajalec se prav za prav tudi sam opravičuje, da „ova knjiga . . . nema pretensija kakve bilo antologije“. Mislimo pa, da bi moral biti vsak prevod iz slovenske literature, ki je v svetu še tako malo razširjena in tako slabo poznana, a priori reprezentativen. Ker pa nimamo že omenjenih temeljnih razprav o Cankarju, je seveda nujno, da je pri izberi Cankarjevih del vsak prevajalec v nenavadno težkem položaju in da je prav za prav navezan le na svoj osebni okus. Iz istega vzroka je seveda težavna tudi objektivna ocena teh prevodov. Po vsej priliki bo nekoč sociološka analiza v marsičem preobrnila doslej veljavno kvalifikacijo Cankarjevih del; vendar je danes tudi recenzent, ki se zaveda potrebe pravkar omenjenih kriterijev, prav tako na slabem in se

mora naslanjati malodane le na prve fragmentarne obrise bodočega socio-loškega in psihološkega vrednotenja.

Potokarjev izbor je povprečen. V glavnem so zastopane štiri knjige: od šest in dvajsetih novel in črtic je vzel prevajalec z izjemo petih črtic celotno gradivo iz zbirk „Ob zori“ (2), „Za križem“ (4), „Moje življenje“ (6) in seveda pretežni del iz „Podob iz sanj“ (8). Od ostalih črtic bi predvsem lahko izpadla malo značilna „Jadac“, kar bi bilo knjigi le v prid. „Rue de nations“ iz prve zbirke bi bila na mestu; namesto „Mimi“ pa bi bila vsekako primernejša „Šivilja“, ta najresničnejša, najtežja povest te prve Cankarjeve knjige. — Pičli obseg Potokarjeve knjige in težnja po čim večjem številu prevedenih del sta nemara zakrivili, da tudi zbirka „Za križem“ ni predstavljena tako, kakor bi lahko bila. Cankar je še zmerom nedosegljiv v podajanju psihologije proletarskega otroka — saj tu je najverneje risal samega sebe („Grešnik Lenart“!) — in zato kaj hudo pogrešamo novelo „Jure“. Iz „Mojega življenja“ bi povsem brez škode lahko izostal „Istrski osel“, ki ni za pisatelja v ničemer bistveno značilen; na vsak način pa je neopravičljivo, da ni prevajalec uvrstil v knjigo nobene črtice iz klasičnega uvodnega cikla „Moje življenje“. Namesto „Utrinka iz mladosti“ (ki ga je prevajalec slabo preložil z „Uspomeno iz mladosti“) bi bilo umestnejše, uvrstiti kaj pomembnejšega, na primer „Desetico“ ali „Skodelico kave“. — Pred najtežjim vprašanjem stojimo ob „Podobah iz sanj“. To je ena najlepših, pa obenem ena najbolj čudnih knjig, kar jih je menda dala vojna sploh. Kos slovenske žalosti je v tem, da je minil največji svetovni pokolj, ne da zbudil v naši književnosti pomembnejšega odziva, ki bi bil objektivnega značaja. Ob vsej svoji umetniški vrednosti so „Podobe“ ena najbolj solipsističnih knjig našega slovstva; pisatelj je objektivno dejstvo svetovne vojne projiciral v idealistično mistiko, v svojo osebnostno tragiko — in ne morem si kaj, da ne bi pripomnil, da izpoveduje to preoblikovanje realnega sveta v irealno resničnost neko osnovno nesposobnost naše književnosti, zagrabiti svet v njegovi neposredni, objektivni podobi; ta izvirni greh naše literature se imenuje strah pred stvarnostjo. Ali bog ne daj, da bi izzvenelo to kot očitek Cankarju! Ne, ta nesposobnost, ta pasivizem korenini globoko v razmerah, v katerih je živela slovenska sredina, je posledica ekonomske in družbene neizživetosti slovenskega meščanstva. Zavaljo tega je kaj tvegano, soditi o tem, kaj je iz „Podob“ najprimernejše za prevod in kaj ni. Še dandanes smo očarani od Cankarjeve blesteče umetniške magije, ki je prav v tej knjigi dosegla svoj višek, opaja nas njegova sugestivna vizionarna mistika (in kdo je bolj do vzeten za mistiko kakor smo mi), osvaja nas pristnost in krvava iskrenost njegove bolečine — ali navzlic temu je ostal naš odnos do te knjige nejasen in nedognan. Dilema, pred katero nas postavlja vprašanje izbora iz „Podob“, je tale: ali stvaren popis vojne — tega je v tej knjigi bore malo; ali (z artistične plati nedosežno podana) simbolika kot odraz vojne. Bližji nam je vsekako tisti del knjige, ki je najbolj stvaren in današnji dobi — temu času, ki ves diši po smodniku — najbolj ustrezajoč. — Potokar si s temi problemi očitno ni belil glave; priobčil je enostavno vse tiste črtice, ki so najbolj na glasu; in menim, da bi mu bilo tudi nemogoče postopati drugače. Ne manjka kajpak „Gospoda stotnika“, „Bebca Martina“, „Kostanja“ in „Konca“. Morebiti bi kazalo uvrstiti še „Petra Klepca“ ali „Ranjence“. Sicer pa smo pri tej priliki spet trčili ob nujnost korenitega teoretičnega ovrednotenja Cankarjeve osebnosti.

Zdi se, da Potokar ni povsem dorasel prevajalski nalogi. Cankarjevega stila v prevodu ni ohranil; tega stila ni mogoče *prevesti*, temveč ga je mogoče edinole podoživeti in mu ustvariti v tujem jeziku enak nadomestek; to je pa že *umetniško soustvarjanje*. Razen tega je prevajanje v sorodne jezike izredno težavno; kajti pri teh se skrivajo večkrat bistvene razlike v komaj opaznih odtenkih in celo v enakih oblikah, ena in ista beseda ima lahko isti pomen, pa vendarle povsem drugačno nijanso. Ti odtenki pa prav zavoljo sorodnosti jezikov prevajalcu radi ubežijo. Zaradi tega se je nenavadno težko osvoboditi sugestije izvirnika v tolikšni meri, da postane soustvarjanje v drugem jeziku mogoče. Vse to pa zahteva ne samo popolnega formalnega obvladovanja srbohrvaščine (in s te strani ni moči Potokarju bogve kaj očitati), marveč bi moral biti prevajalcu ta jezik v najvišji meri lasten. In to je sevé lahko zgolj materinščina. Zategadelj je kljub prevajalčevi oblikovni spretnosti, marljivosti in požrtvovalnosti prevod nekam mrtev; Cankarjev stil je zvedenel in prevod je preveč odvisen od izvirnika, da bi mogle priti do veljave vse prave izrazne možnosti srbohrvaščine, ki bi utegnile nadomestiti Cankarjevo svojsko umetnost, besedo in stil. Tako se je predvsem izživila težnja po besednem prevanjanju, medtem ko prevajalčeve kongenialnosti in soustvarjanja ne opažamo. Potokar sam tega ni kriv; in navzlic vsemu mu moramo priznati veliko vestnost. Njegovo delo v Beogradu, kjer stalno poroča o slovenski književnosti (v „*Srbskem književnem glasniku*“) pa zasluži ob vseh pridržkih, ki smo jih navedli, vendarle popolno priznanje.

Ivo Brnčić.

ÉMILE ZOLA - ALFONZ GSPAN: GERMINAL. Izdala in založila Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1933. Natisnila Delniška tiskarna. Str. 617 (z uvodom). (Konec.)

II

Kot *slovenska* knjiga in *slovenska* umetnina je Gspanov „Germinal“ v celoti dober. Prevod teče gladko in prijetno, brez napak pa seveda ni. Omeniti hočem le nekatere važnejše slovnične pogoške in stilistične okornosti.

„Sunki vetra so *postajali* zmerom besncjši“ (str. 30); glagola *postati*, *postajati* s pridevnikom (nemško *werden*) se moramo po možnosti izogibati; tu bi na primer rekli bolje in lepše: „veter se je zaganjal vedno besneje“ ali „veter se je na vso moč razljutil, razpihal“ (*les rafales s'étaient enragées*). Podobno rabi prevajalec isti glagol še na več mestih.

„Čigavo je vse to? ... *Od ljudi*“ (str. 35); „od ljudi“ (à des gens) pač ni dobro; morda bi rekli „kdo pa pozna te ljudi?“ ali kaj podobnega.

Za „prsi“ rabi prevajalec največkrat obliko „prsa“ (str. 36, 135, 154, 582), vendar ni dosleden in piše tudi pravilno „prsi“ (str. 40, 41, 117, 418). — ... debela prijateljja“ (str. 48) je germanizem (*dicke Freunde*); po naše se pravi „dobra prijateljja, velika prijateljja“, po notranjsko tudi „huda prijateljja“.

Nekajkrat rabi prevajalec svojilni zaimek „njegov, njen“, kjer bi moral rabiti „svoj“: „izpod njene tesne srajce je kazala ... noge“ (str. 38), kjer je zaimek sploh odveč; — „s tistimi njenimi mesnatimi grbami“ (str. 54); tudi tu bi zaimek brez škode izpustili, ako pa ga stavimo, moramo rabiti „svojimi“; — „Oni pa so na dnu svojih krtovih lukenj (zakaj ne „krtin“?) ... brez sape v njihovih stisnjenih prsih udarjali ...“ (str. 79): *njihovih* je zopet napačno in odveč; — „ne da bi bili tolikanj previdni v

njihovi naglici" (str. 405); prav: „svoji“; — „sta tako čutila toploto njune gole kože“ (str. 539); prav: „svoje“. Nasprotno pa je napačno „meščanska prefinjenost, ki ga je bila dvignila iz svojega razreda“; prav: nad njegov razred.

Prav pogosto dodaja prevajalec po nepotrebnem samostalniku nedoločni zaimek „kak“: „kakor kaka čreda“ (str. 48); — „kakor kake bergle“ (str. 69); — „kakor kaka hudobna opica“ (str. 234); — „Nikdar še ni imela kaka porajajoča se vera toliko pripadnikov“ (str. 305); — „kakor kaka zlobna žival“ (str. 324); — kakor kakega papirnatega zmaja“ (str. 326) itd.

Določna in nedoločna pridevniška oblika se ne rabita vselej pravilno: „kvadratičen črpalni stolp“ (str. 28); prav: „kvadratični“ (*la tourelle carrée*); — „kot ukradeni denar“ (str. 260); prav: *ukraden denar* (de l'argent volé); — „slehern udarec“ (str. 437); prav: *sleherni udarec*; — „čeprav je bil komaj desetletni poniglavец“ (str. 151); prav: *desetleten*; — „skrajn čas“ (str. 584); prav: *skrajni* ali *zadnji čas*.

Francoski zaimek *ce* pred oblikami glagola *être*, kjer samo anticipira subjekt (*c'est, ce sont, c'était* itd.), se pogosto po nepotrebnem prevaja, kar se v slovenščini sliši nerodno: „To je bila dvonadstropna zidana hiša“ (str. 97); — „to je bil Rasseur“ (str. 98); — „to so bile izbiralke“ (str. 117); — „To je bil majhen vojak“ (str. 455); bolje in lepše bomo rekli: „bil je Rasseur, bile so izbiralke“ itd.; — „ta mizerni način življenja“ (str. 70); bolje: to bedno življenje, životarjenje.

Adverbialna raba samostalnikov „noge drvene, kosti razrvane, obraz prsten“ (str. 143) ni slovenska; prav: z drvenimi nogami itd. — „Ko je dal Katarini prednost, da se je umila prva“ (str. 148); bolje: ko se je *umaknil* Katarini. — „... ti bodo basali vase“ (str. 150); bolje: ti bodo *tlačili* ali *mašili* vase.

„Potem ko se je celo uro valjal“ (str. 160), „potem ko se bo ljudstvo polastilo vlade“ (str. 346); „potem ko“ je prevod nemškega „nach dem“, slovenski veznik za take časovne stavke je „ko“: ko se bo ljudstvo polastilo vlade; ako že hočemo rabiti „potem“, ga bomo rajši vteknil v glavni stavek: ko se bo ljudstvo polastilo vlade, *potem* se bodo začele reforme. Dopustna je tudi pisava „Potem, ko so izpraznili žimnice“ (str. 316), ker je z vejico „potem“ že pomaknjen v glavni stavek.

Tvornosedanji deležnik ima v prevodu skoraj dosledno pridevno obliko, tudi kjer bi bil bolj na mestu prislovni deležnik, in sicer se običajno pregiblje, kar zveni včasih neprijetno: „ki so prihajale, *kadeče se* kakor ... kobile“ (str. 71); — „poslednji so napol *speči* použili“ (str. 205); — „skriti po cele dneve in igrajoči se ...“ (str. 326) itd. V vseh teh primerih bi prav lahko rabili prislovni deležnik *spe, kade se, igraje se* ali pa nepregibno obliko pridevnega prislova *speč, kadeč se*, saj se rabi ta tudi prislovno in jo prevajalec sam na drugih mestih tudi piše: „izparine... *žuboreč* kakor studenček“ (str. 371); „vodila sta jih povsod, razlagajoč jim ...“ (str. 573). Napačna je raba deležnika v stavku: „*Gradoč* mimo separacije, jih je zadržal silovit prizor“ (str. 95); prav: „*ko so šli* mimo separacije“.

Neslovenska raba povratnega zaimka *se* z brezosebno glagolsko obliko (po italijanskem *si* ali nemškem *man*) je v prevodu precej pogosta: „slišalo se je le deda“ (str. 132); — „kadar se je prišlo iz jame“ (str. 156); — „da se ni razločilo te potujoče množice“ (str. 340); — „njegovih besed se ni slišalo“ (str. 510); — „da se pusti naravnim silam prosto pot“ (str. 183).

Enako neslovenska je tudi zveza „pustiti koga kaj delati“ v pomenu „ne ovirati koga pri čem“ ali „dovoliti komu kaj“; prim.: „kjer jo pustijo domači spati“ (str. 232); — „pusti me govoriti“ (str. 348).

Glagol „zdeti se“ rabi prevajalec skoraj vedno osebno, tudi z naslednjim odvisnim stavkom, kar je v slovenščini zelo okorno in seveda nepravilno: „v črni obleki se je *zdel*, kakor da je zrasla“ (str. 184); — „mrak... se je *zdel*, da je še bolj mrzel“ (str. 316); — „*posestvo* se je *zdelo*, kakor da spi“ (str. 404); — „...ki se je *zdel*, kakor da hoče streti ves svet“ (str. 560). V takih primerih je mogoča samo brezosebna oblika: „zdelo se je, kakor da je v črni obleki zrasla“ itd. Dopustni in pravilni pa so seveda stavki: „Zdel se je zelo razburjen“ (str. 302); „izba se je *zdel* gola“ (str. 316) itd., kjer se glagol dopolnjuje s predikativnim pridevnikom.

Pri glagolih „*geniti* — *ganem*“, „*vtkeniti* — *vtaknem*“ itd. pišemo praviloma *a* v poudarjenem in *e* v nepoudarjenem zlogu; seveda se more *a* posplošiti in pisati tudi v nepoudarjenem zlogu, zlasti ker se poudarek individualno in dialektično močno razlikuje. Gspan piše večinoma *a*, le v redkih primerih tudi *e*. Želeli bi več doslednosti. Prim. „*zganilo*“ (str. 37), „*ganila*“ (str. 111), „*vtaknili*“ (str. 113), „*usahnila*“ (str. 115), „*ganiti*“ (str. 460) itd.; „*zakesnila*“ (str. 171), „*genilo*“ (str. 491), „*zakesnil*“ (str. 546), „*zakesnili*“, „*prekesno*“ (str. 550). Napačno obliko *ginjen* (str. 106, 349) pa smo vsekako dokončno zavrgli.

Dekle je srednjega spola ali pa se ravna kvečjemu po naravnem spolu (torej ženskega spola), ne more pa biti nikdar moškega spola: „...klicati *nekega dekleta*“ (str. 310); „ko je našel *dekleta sedečega*“ (str. 538). Podobna napaka je tudi: „To je bilo častno mesto, za *katerega* so se vsi pulili“ (str. 568).

„Ko je Štefan *sinoči* močneje zasadil kramp“ (str. 233); „*sinoči*“ nam rabi samo v direktnem govoru; tu bi bilo pravilno: „prejšnji večer“; prav tako je napačno tudi: „Mouquet je predlagal za *jutri* svinjkanje“ (str. 325); prav bi bilo: „za drugi dan“ ali „za prihodnji dan“.

„Za plačo, za štirideset tisoč frankov, ki *jo* je prejemal, *vbogajme*, komaj *zadostujoče* za gospodinjstvo (str. 250): „*vbogajme*“ je prislov in se ne more rabiti samostalniško; primeren samostalniček bi bil „*milosčino*“ ali „*beraške groše*“ ali kaj podobnega; tudi *jo* v relativnem stavku (ki *jo* je prejemal) moti, bolje bi bilo „*jih*“ (to je „frankov“, ker je to bliže).

„Medtem ko se je Cecilija... smehljala ob besedi stavka (kazalo bi pisati „stavka“ med narekovaji), spominjajoča *jo* na obiske...“ (str. 253); prav: spominjajoči *jo obiskov*...; tudi bi bilo bolje, ko bi imelo vse skupaj obliko neodvisnega stavka: „Cecilija pa se je smehljala...“

„s *tolikimi* rečmi“ (str. 282); prav: s *toliko* rečmi; — „po črevah“ (str. 319) je morda tiskarska pogreška; prav: po črevih. — „Samo golo drevje na bregovih... *so* *motili* plosko enoličnost“ (str. 395); prav: *je* *motilo*. — „A četudi se ni ravnatelj *ničesar* zgodilo“ (str. 561); prav: nič, ki je tu *subjekt*. — „gnani od vznemirjenja“ (str. 234) je slovensko nemogoče, v takih primerih si moramo pač pomagati z aktivnim stavkom: „gnalo jih je vznemirjenje“; — „...mrz je *porjav*el vrtove“ (str. 217); prav: *porjavil*.

„višji paznik je... pripovedoval, *kar* se je zgodilo v Mirouju“ (str. 414) je francoska konstrukcija, v slovenščini rabimo rajši odvisni vprašalni stavek: „*kaj* se je zgodilo...“

Poljudni izrazi „*pamž*“ (str. 43, 44) in pod. so dopustni, kjer posnema prevajalec delavsko govorico, vendar bi bil storil bolje, ko bi se bil izognil nekaterim nelepim tujkam: „*koc*“ (str. 107), „*boglonaj*“ (str. 159), „*kolop*“ (str. 326); „*štemani*“ (str. 316), ako že hočemo tako pisati, pišemo etimološko pravilno z *i* (štimani).

Besedni red je tu pa tam nekoliko neroden:

„Ves ta *rudnik*, strpan s svojimi ogromnimi opečnimi stavbami v kotanjo, *čigar* dimnik je molel kvišku“ (str. 28): *čigar* je predaletč od besede „rudnik“ in bi se dala stvar zasukati tudi drugače. — „Široke ulice so bile, razdeljene na stisnjene vrtničke..., še puste“ (str. 131); bolj bi bilo ostati pri besednem redu originala, ki je bolj logičen: „Široke ulice, razdeljene na ... vrtničke, so bile še puste.“ — „... in je ležala, gibka kakor belouška, poleg Alzire“ (str. 206); zakaj ne: ... in je ležala poleg Alzire, gibka kakor belouška?

Tuja lastna imena pregiblje Gspan po Tominčevih navodilih („Ljubljanski Zvon“ LIII, str. 314 ss.), proti katerim je navedel že A. Debeljak prav tehtne pomisleke (istotam, str. 383 sl.), vsaj glede francoskih imen. Poleg tega Gspan tudi ni vedno dosleden; tako piše — po Tomincu — „v Saint-Tomasju“ (str. 247), a tudi „v Pas-de-Calaisu“ (str. 248), „v Jean-Bartu“ (str. 366), „pri Fourche-aux-Bœufsu“ (str. 394), „v Saint-Thomasu“ (str. 452). Oblika „Arrasja“ (str. 248) pa tudi po Tominčevih normah ni pravilna, ker se Arras običajno izreka s končnim *s*. Sicer pa mislim, da bi bilo v knjigi, ki je namenjena tudi najširšim slojem, najbolje, ko bi poslovenili vsa imena ter s tem lokalizirali dejanje v domačem okolju; s tem bi dobil neuk človek v roke zares slovensko knjigo. Če je Gspan prav srečno poslovenil obe konjski imeni „Bataille“ in „Trompette“ („Veteran“ in „Miško“), če je iz „la Brûlé“ napravil slovensko „Ožganko“, bi bil gotovo našel tudi za ostala imena primerne slovenske izraze. Vsekako pa bi bilo umestno posloveniti vsa krstna imena in ne samo nekaterih; tako pa piše Gspan imena Caharija, Katarina, Alzira, Leonora v slovenski obliki, Henri, Jeanlin, Jeanne pa v francoski.

Posameznosti, ki spadajo predvsem v poglavje tiskarskih napak in rabe ločil, ne bom našteval, saj je to poročilo že skoraj preobširno. Prevajalcu sem sicer naštel precej grehov, toda ne pozabimo, da je bilo delo ogromno in ne lahko in da je moral, kakor vsak prevajalec, hiteti. V celoti je opravil svojo nalogo častno in zadovoljivo in za slovensko leposlovje je njegov prevod pomembna pridobitev. Škoda le, da ni knjiga izšla v kaki ljudski zbirki, kjer bi bila za majhen denar dosegljiva najširšim krogom.

F. Sturm.

GLEDALIŠKI PREGLED

KONCERTI. Koncert „Akademskega pevskega zbora“. V maju je priredil APZ revijo koroških in belokranjskih pesmi. Po umetniški kvaliteti je bil to brez dvoma najpomembnejši koncertni dogodek letošnjega leta. Zbor je glasovno lepo ubran in vsestransko izborno izvežban, v tuttih zveni mogočno, a pravilno „slovensko mehko“ (tega nisem še opazil pri nobenem našem zboru), v mf bleščeče, v pp nežno. Posamezne glasovne skupine so dobro sestavljene, čeprav ne bi bilo odveč, ako bi imel zbor še enega tenorja z večjim glasovnim obsegom in nekaj močnejših drugih basov, ki bi v nizkih legah dajali zboru globino. Vse to pa so prav za prav le malenkosti, ki nikakor ne zmanjšujejo prave vrednosti zbora.

APZ je pokazal tako dovršeno pevsko tehniko, ki je nismo pri nas navedeni, in izredno zmožnost vživetja v skladbe. Vodja zbora dirigent Marolt je poln izrednih zmožnosti, v njem pa tiči še mnogo več, kakor nam je mogel

pokazati na tem koncertu. On je brez dvoma edini naš dirigent, ki zna res voditi zbor in ga umetniško izoblikovati. Marolt je dirigiral koncert spretno, zlasti je do viška izdelal estetsko linijo vseh izvajanih skladb. S tem koncertom pa nam je tudi dokazal, da smo vendar že na pragu novih glasbenih stremeljenj in ustvarjanja. Podajanje narodnih pesmi se ni oklepalo le treh harmoničnih stopenj, ampak je pokazalo tudi vse tiste podrobnosti in prefinjenosti, ki so značilne za slovenske narodne pesmi. Razen tega pa nam je koncert tudi odkril doslej v taki celoti še nepoznano bogastvo naše pesmi, njeno lepoto in svojevrstnost, in sicer na tako svojstven način, s tako vsebinsko globino, da skoraj ne bi mogli verjeti, da je to naše. Uspeh tega koncerta je bil vsekakor mnogo večji kakor pa so bile žrtve, s katerimi se je zbor lotil tega velepomembnega kulturnega dela.

„Slavčeva“ 50 letnica. Za slovensko glasbeno preteklost ima pevsko društvo „Slavec“ brez dvoma mnogo zaslug. Spomnimo se le čitalniške dobe in skladatelja Gerbiča, ki je s člani „Slavca“ prvi izvajal opero v slovenskem jeziku. Danes je s „Slavcem“ drugače, bori se za obstoj, kakor se boré vsa druga pevka društva, ki nimajo neizogibno potrebnih ugodnosti (na primer: lastne hiše, stalnih dohodkov itd.). Zelo je bilo tvegano, prirediti koncert v takem obsegu, kakor je to letos storil „Slavec“. Ne glede na splošno mlačnost občinstva, ki živi v dobi gmotne krize, je bila vendarle proslava te petdesetletnice izredno slovesna. Glavna os proslave je bil prav za prav nastop „Slavca“ samega, ki je izvajal pretežno taka dela, ki jih pri nas doslej še nismo slišali. Zbor je v celoti srednje dober, glasovno v posameznih skupinah kolikor toliko dovoljno ubran in sestavljen. Glasovi so sicer dinamično elastični, a v ritmiki in intonaciji dokaj medli. Velika krivda tiči namreč v tem, da se članstvo zelo menja in s tem kvari enotnost zbora. Dirigent Rupnik je izvežbal to pevsko telo dovolj spretno in izvabil iz njega vse, kar se je dalo. Za svoje izredno težavno delo zasluži pač vsesplošno priznanje. Dasi ima Rupnik močno voljo in mnogo načrtov, vendar še ne moremo presoditi njegovih sposobnosti, ker je še sredi razvoja. Toda s tem prvim nastopom smo videli, da je svojo nalogo opravil vestno in častno. O programu samem je težko govoriti, ker je bil pač kronološko izbran, kar je pametno. Zborovo izvajanje je doseglo svoj višek v „Slavi“ Rimski-Korzakova. Nekatere pesmi so bile za občinstvo novost, zlasti poltonska glasba, za katero občinstvo še ni bilo povsem vzgojeno.

Koncert „Rodne pesmi“ iz Plovdiva. V okviru „Slavčeve“ proslave je nastopil tudi plovdivski moški zbor, ki nas je presenetil po izvežbanosti, zmožnostih in zlasti po intonaciji. Kljub veliki izvajalni spretnosti pa tvori zbor vendarle skupina izrednih naravnih pevcev brez posebne pevske izobrazbe. Koncert Bolgarov se je izpremenil med izvajanjem v pravo narodno manifestacijo in s tem izgubil svoj zgolj umetniški poudarek.

Koncert pianista Orlova v Filharmonični dvorani je pokazal izredne zmožnosti izvajalca. Žal, da na takem instrumentu, kakor je klavir v Filharmonični dvorani, ni mogoče pokazati moči in višine podajanja. Orlov je pianist visoke kulture in inteligence. Značilno pri tem pianistu je njegovo notranje nagnjenje do Chopina. Saj mu tudi v Chopinovem značaju napisane skladbe najbolj ustrezajo.

Srečko Koporc.

LIKOVNA UMETNOST

RAZSTAVA TONETA KRALJA. V maju je v Jakopičevem paviljonu razstavil zbirko svojih del Tone Kralj. Razstava je bila po svoji izredno smiselni in okusni ureditvi, pa tudi zaradi po večini nepoznanih novih del, ki jih je zbral, ena najzanimivejših umetnostnih prirediteljstev zadnjih let. Tone Kralj je pokazal, kar je ustvaril zadnje čase oljnih slik, grafičnih listov in kiparskih del. In že izredna tvorčeva plodovitost sama je morala vzbuditi v gledalcih spoštovanje.

Glavni poudarek razstave je bil v velikih, za naše malenkostne razmere nenavadno obsežnih platnih. Zdela se je, da je hotel slikar že z obsegom označiti bistvo svojega udejstvovanja, ki ga je nujno privedlo do monumentalnega ustvarjanja, to je do cerkvenega slikarstva. Te velike oljne slike so kakor mogočne stenske dekoracije, malce patetične, a privlačne. Tone Kralj ni slikar v običajnem smislu, ni kolorist, temveč skuša to, kar drugi iščejo v igri barvnih otenkov, doseči s poudarjenim ritmom, s paralelizmom, s ponavljanjem, s hoteno preprostostjo in monumentalno strogostjo. V tej primitivnosti je res moč, v dosledno stiliziranem podajanju človeškega telesa neka resna dostojanstvenost, kjer se zdi predmet kar odmaknjen od življenjske resničnosti in skoro simbolno preosnovan v monumentalni smeri. Njegove slike so prav za prav le barvne, čisto ploskovite risbe. Telesa so zgrajena dvodimenzionalno z linijami, ploskve med obrisi pa kakor samo izpolnjene z barvo, ki je malo diferencirana in le bolj dekorativnega značaja. Značilno je, da ni pokazal nobene pokrajine, ne akta, niti pravega, golega portreta. Človek mu je edini motiv, toda ne kot poedinec, individij, temveč kot prisposoba in sredstvo za izražanje. Priroda je pri tem zgolj kulisa brez lastnega življenja. Presenečajo pa zanj nenavadni socialni motivi iz delavskega življenja.

Motivno hoče biti Tone Kralj sodoben. Zdi se pa, da je njegova socialnost le bolj vnjanja, morda celó programska in da ni iskren izraz resnične nujnosti. To opazamo zlasti pri njegovih ujedenkah, kjer so kmetski motivi v ciklu „Zemlja“ odločno pristnejše in prirsčnejše podani kakor prizori iz satiričnega grafičnega venca „Cesta“. Za satiro mu manjka jedkosti in prepričljivosti, neprimerno boljše so njegove kmetske idile, kjer se v posameznih listih povzpne do močne, skoro tragične izrazitosti. Nekatero ujedenko (kakor n. pr. „Pogreb“, „Slovo vojakov“, „Krst“) kažejo sveže utripajoče življenje, ki je podano toplo in neposredno brez vmesne umske predelave.

Tone Kralj, ki je izšel iz ekspresionizma, je ohranil mnogo prvin tega umetnostnega pojmovanja prav do današnjih dni. Še zmerom ustvarja v slikarstvu prav za prav zgolj razumsko, ne čutno. Prirode in njenih pojavov namenoma ne studira, oblike stilizira tako, da si je ustvaril za posamezne primere kar tipične, stalne šablonske vzore. Tako se dosledno ponavljajo določene oblike pri vseh njegovih delih, pa naj so to že obrazi, telesni udje, obleka. V tem je Tone Kralj čisto drugačen od svojega brata Franceta, ki se prav za prav ni nikdar tako zelo oddaljil od prirode, h kateri se pa danes spet — in to zavestno in dosledno — vrača. Pa tudi pomanjkanje studija po modelu je značilno za Toneta Kralja, ki ustvarja zelo hitro. Zunanji svet dojema le nekako posredno kot prisposobo, ne kot toplo čutno doživetje; sprejetih vtisov pa ne izraža naravnost in individualno, temveč le obnavlja stalne, že dognane

in ustaljene forme, kakor da mu je vse življenje zmanjšano na en, nekam neresnično fantastičen obrazec. Značilni sta v tem smislu sliki „*Getzemane*“ in pa „*Snemanje*“, dvoje stenskih kril iz kapelice, katero je sam zasnoval in jo razstavil lani na velesjmu. Na prvi sliki so posamezne postave, kakor na primer klečeči Kristus in angel s kelihom, enostavno prevzete, kar izposojene iz lastnih starejših del, na drugi pa opazimo prizadevanje, podati prizor živo in izvirno. Pa vendar so tudi na „*Snemanju*“ še vidne običajne njegove značilnosti, kakor recimo obleka, ki je podana popolnoma tipično in neosebno dekorativno. Kakor ti dve tako so tudi njegove nabožne slike večinoma mračne, skoro turobne, medtem ko kažejo družinski prizori prisrčno vedrino in so tudi bliže življenjski resničnosti.

Velike kompozicije, kakor so „*Svatba*“, „*Bratje*“ in „*Mati*“, so res mogočne, učinkujejo pa bolj ploskovno kakor koloristično. Kompozicija je učinkovita, postave jasno razporejene, a brez prave plastične telesnosti. V barvi so mirne, preračunane na skupen ton, ki je zamolkel in trd. Je pa v vseh treh zaradi njihove poenostavljene gradnje in opustitve nebitvenega svečana mirnost in hladna resnoba. Zlasti „*Mati*“ je krepka in zaokrožena kompozicija, kjer je dobila tudi sicer redka čuvstvena vsebina dovršen in globok izraz.

Izmed nabožnih slik je „*Sv. Anton*“ po kompoziciji in izrazu gotovo najboljši, v barvi pa manj zadovoljiv. Izmed risb je „*Kamenanje sv. Štefana*“ čisto svojsko in res dovršeno zgrajeno delo. Zlasti ugodno preseneča imenitna prostorninska poglobitev. Obsežni risbi iz rudarskega življenja, „*Slovo*“ in „*Svidenje*“, sta priložnostni tvorbi in bolj ilustrativnega značaja. Navzlic velikim dimenzijam sta precej neosebni, brez prepričevalnosti in prave doživljenosti. Čiste in kaligrafsko jasne risbe pa so ilustracije za Tavčarjevo „*Visoško kroniko*“, kjer je ilustrator sijajno pogodil kronistovsko preprostost in starinsko mogočnost pisateljevega sloga.

Plastična dela so vnovič pokazala, da je Tone Kralj v bistvu prav za prav kipar. Njegov „*Matija Gubec*“ je delo, ki je tako izrazito in mogočno, kakor zlepa ne katera slovenska plastika, hkrati pa naturalistično tako pravilno podano, kakor da ni čisto umetniška tvorba. Izraz mučeništva in nadčloveškega trpljenja je nad vse mogočen in pretresljiv. Prav lepo skladno delo je skupina „*Slovo*“. Ostale razstavljene plastike so manj pomembne, če izvzamemo močno ekspresivno leseno soho „*Križanega*“, ki je pa že starejše delo in je bilo že ponovno razstavljeno. Dobra v zasnovi in tehnični izvedbi je skupina „*Don Quijote*“, izvršena v žgani glini.

Ob razstavi Toneta Kralja so mnogo in obširno pisali o slovenskosti njegove umetnosti. Poudarjali so, kako je tujina v njegovih delih videla značilnosti njegovega rodu in mu prav zaradi te narodnostne izrazitosti in svojskosti priznavala povsod eno prvih mest med našimi oblikujočimi umetniki. V čem je ta slovenska značilnost Toneta Kralja, bi bilo težko reči. Morda je v neki zamolkli strastnosti in silovitosti, katero izražajo zlasti njegova velika dela, morda v izrazito grafičnem značaju njegovih oljnih slik, katere ohranjajo številne prvine ljudske umetnosti, ki je v bistvu vselej dekorativna in tipična, a ne individualistična in osebna, morda pa je v izbihi njegovih sujetov. Naj bo že kakor hoče, nam, ki živimo sami v tem okolju, se ta slovenskost ne odkriva s tako nujnostjo in silnostjo kakor tujcem. Meni se zdi od obeh bratov Kraljev Francè mnogo bolj slovenski, čeprav je bolj osebosten.

Razstava je pokazala, da je Tone Kralj med vodilnimi oblikujočimi osebnostmi pri nas in da je samorasel umetnik velikega formata, ki bo še rasel in ki še davno ni izrazil pravega svojega bistva, kaj šele podal najboljše.

K. Dobida.

GLOSE

FRANCISCUS KRALJ — ANATHEMA SIT. Franceta Kralja avtobiografski spis „*Moja pot*“ je vzbudil izredno zanimanje, čeprav ne tolikšno, kakor zasluži. Knjiga je skorajda edinstven primer v naši likovni književnosti, a tudi v svetu nima v sodobnem slovstvu mnogo vrstnic. Originalna izpoved človeka in sodobnega oblikovalca, ki se je rodil na časovnem prelomu in v dobi svetovno-nazorskih trenj, je prestopila ozke provincialne meje. Kraljevi vrstniki v svetu bi s poglobljenim zanimanjem čitali njegovo avtobiografijo — kajpada, če bi jim bila dostopna — v kateri je kipar in slikar z živo, plastično besedo popisal, kako je rasel iz svoje zemlje sredi ljudske srenje, si pričel šolati roko in čut za oblike ob obrtniških izdelkih svojega očeta, si v neutrušeni delavnosti že zgodaj prizadeval, da bi oblikoval svoja nagonška, čustvena in umska mladostna spoznanja. Umetnik impresionistične dobe je poudarjal subjektivno bogonarjenost in samoraslost. Zato je v pričujoči avtobiografiji poglavje, v katerem Kralj natanko opisuje svojo mladost, ljudsko življenje in svoje šolanje, ko se je kot umetnik šolal v napornem rokodelskem delu, tako nujnem in važnem za umetnikov razvoj, še posebno važno. Francè Kralj je posvetil opisovanju svoje zgodnje mladosti in prvega šolanja večji obseg kakor analizi kesnejšega ustvarjanja zrelih umetniških del. Zakaj? Ker je France Kralj morda bolj nagonsko kakor pa zavestno občutil, da se prav v teh opisih prikriva nazorska ločitev med umetnikom polpretekle in sedanje dobe.

Francè Kralj trdi, da je moderno, še posebno pa njegovo umetnostno gibanje vzniknilo iz „ljudskosti“. Tega pojma ni analiziral, morda ga res ne nakazal, vendar so opisi v knjigi žive priče zanj. Umetnik je izpovedal in izrazil s tem pojmom svojo najintimnejšo rast, se opredelil v umetnostnih smerih — drugi naj raziskujejo. V opisih „ljudskosti“ se je slikar s peresom dotaknil človeškega življenja, nad katerim čuvajo raznovrstni svetovnonazorsko opredeljeni varuhi, ki odločujejo, koliko se sme življenje razgaliti in prikazati. Odkritosrčno in povrhu še z globoko umetniško vernostjo obdarjeno pero je vzbudilo odpor. Tudi ta odpor presega, kakor Kraljeva avtobiografija, meje provincialne domačnosti, še posebno, če upoštevamo njegovo tradicionalno zvezo. Odpor in napad je podpisal F. S. F. v julijski številki katoliškega družinskega lista „*Mladike*“, anno domini 1934.

„Zelo rad bi bil knjige vesel, pa je nisem mogel biti. Zato sem se zbal samega sebe: ali se motim, ali sem tako prečudno okorel in vase zapet? Ko so mi pa vsebolj veljavni možje, kakor sem sam, povedali svojo sodbo, zapišem z grenkostjo tole: Le škoda lepota, ki jih skruni mestoma toliko pomanjkanje srčne kulture in zraven še neresničnost dogajanja.“

Tako je zapisal F. S. Finžgar, očaj slovenskih pisateljev.

Kakšen pomen imajo te kratke vrstice v družinskem listu?

Ko je knjiga izšla, jo je v katoliškem dnevniku „*Slovenec*“ recenzent pohvalil in celo podčrtal njeno pomembnost.

V kulturni reviji s katoliškim svetovnim nazorom, v „*Domu in svetu*“, je knjigo ocenil Fr. Stelè, ki je danes brez dvoma eden prvih tolmačev moderne likovne umetnosti, a obenem priznan strokovnjak v vsej naši cerkveni umetnosti. Stelè piše med drugim:

„Prva dva dela te knjižice pa sta zajeta iz tolike polnosti in s tako točnim gledanjem na to, kar podajata, da zveni njuna vsebina kakor napeta struna... — pri Kralju je ta slika presenetljivo jasna, enostavno prepričevalna in prirodno verjetna... — In res čitanja vredni so njegovi opisi raznih momentov iz življenja kmetov, kakor svatba, nevihta in podobno... — Knjižica, ki ni, žal, srečno ilustrirana, je pomembna izpoved enega najvidnejših predstavnikov naše povojne ‚ekspresionistične‘ umetniške generacije...“

Tako so govorile kritike v katoliškem dnevniku in katoliški kulturni reviji. „*Zvonovi*“ čitatelji pa itak poznajo tehtno in izčrpno oceno, ki jo je napisal K. Dobida.

Človek bi domneval, da se je „Slovenčev“ kulturni recenzent ravnal v presojanju umetniških spisov vselej po svetovno nazorskih načelih svojih gospodarjev. Da bi Fr. Stelè ne vedel, kaj se v umetnosti spodobi in kaj ne, skorajda ni verjetno. Čemu po teh kritikah nato Finžgarjev interdikt? V tem se prikriva značilnost vrstic v „*Mladiki*“.

Koga je Finžgar ukoril? Slovenčevega recenzenta? Morda. V „*Slovencu*“ se je recenzentu že večkrat primerilo, da ga je globokoumnejši varuh morale slovenskega ljudstva prijel za ušesa. Zakaj pa je Finžgar napisal Steletu nezaupnico, je težje umeti. Odločevali so najbrž tehtnejši razlogi, ki so deloma razvidni iz vrstic v „*Mladiki*“, deloma pa zelo umljivi v metodah našega kulturnega življenja.

Ko se je Finžgar zbal samega sebe in ni vedel vzlic temu, da je knjigo prečital, ali se moti ali je le tako prečudno okorel in vase zapet, se še ni mogel odločiti, da bi pisal o knjigi. Takrat je le ugibal, zakaj ne more biti vesel knjige, v kateri je Francè Kralj opisal svoje življenje in življenje svoje okolice brez primesi romantičnega idealizma in zajemal iz tolike polnosti, kakor pravi po pravici Stelè, da je knjiga res nenavaden dogodek v našem slovstvu. Ko so pa Finžgarju vsebolj veljavni možje, kakor je on sam, povedali svojo sodbo, tedaj je napisal navedene vrstice. Finžgar priznava torej sam, da so mu to oceno narekovali zelo veljavni možje, ki so, kakor je videti, komaj pričakovali njegovih grenkih vrstic. Kdo so ti veljavni možje? Kdo je porok, da so res veljavni in še posebno v presojanju modernih umetniških del? S kakšnimi nazori in s katerimi deli so si pridobili veljavnost, da nastopajo kot varuhi in sodniki srčne kulture? Če se jim podreja Finžgar, bi kot slovenski pisatelj ne mogel zahtevati, da se jim podreajo tudi drugi. Ali ni morda pomislil, da za nas niti eden teh veljavnih mož ni več veljaven, še najmanj pa tedaj, kadar ti veljavni možje sodijo o morali in srčni kulturi slovenskega oblikovalca in pisatelja. — Ko je Finžgar, ki je sprva še okleval in ugibal, ali ni preokorel in preveč vase zapet, ob sodbah teh veljavnih mož spoznal, da je treba opozoriti, kako skrunita knjigo „pomanjkanje srčne kulture“ in „neresničnost dogajanja“, je pač pozabil povedati, kakšni so svetovnonazorski, umetniški in moralni oziri teh veljavnih mož, katerih sodba se tako očitno bije s Steletovo oceno. Vsiljuje se vprašanje, ali so hoteli ti veljavni možje udrihniti po Steletu ali Kraljevi knjigi?

Ali pa so zopet udarili po nekom, ki se je s „prečistim“ srcem in verno vdan svojemu umetniškemu poslanstvu izpovedal, in se imenuje slovenski pisatelj in umetnik. Čitatelji „Mladike“, ki jih je Finžgar z budnim očetovskim srcem opozoril, da naj te knjige ne čitajo, bodo sedaj vedeli, da je historiat kritik, ki so zbrane v Cankarjevih *Zbranih spisih* (Nova založba), le historiat, ne pa kritika ljudske ozkosrčnosti in okorelosti. Prečudno izzveni, da je prav Finžgar, ki se je nekoč kot pisec „*Dekle Ančke*“ s poročnim oznanilom porogal tej ozkosrčnosti in okorelosti, sedaj z mirno vestjo napisal navedene vrstice, ne da bi le eno trditev podkrepil ali utemeljil. Obsodil je slovenskega umetnika, da bi s pomanjkanjem srčne kulture in z neresničnostjo dogajanja lahko zavedel čitatelja. Ne poznam očitka, ki bi bil bolj strupen in bi pisatelja bolj ponižal, kakor je ta. Če pa je Finžgar obsodil Kralja, da bi s tem ošvrknil Steleta, potem so perspektive še značilnejše.

„Mladika“ je v katoliških družinah zelo razširjena revija. Ljudje so sedaj opozorjeni, da naj knjige ne čitajo, ker bi jim utegnili škodovati pisateljevo pomanjkanje srčne kulture in neresničnost dogajanja. Finžgarjevi obsodbi se ne upiram v imenu čiste svobodne umetnosti, kakor bi se ji bil v romantičnih časih Ivana Cankarja. Trdim pa, da so Finžgarjeve vrstice le člen v verigi duhovne reakcije, ki se je od našega izpreobrnjenja borila zoper vse resnično svobodne in progresivne duhove med Slovenci, člen v verigi tiste reakcije in konservativnosti, ki se očituje v raznovrstnih oblikah, bodisi v fevdalno-hierarhični ali v meščansko-hierarhični družbi. Danes je ta reakcija in konservativnost še posebno bogata in oblikah in se poslužuje preraznovrstnih gesel, ki se glase včasih „dobro in verno slovensko ljudstvo“, „duhovna izvoljenost našega naroda“, „slovenski kolektiv“ itd. V imenu te reakcije je s Finžgarjevimi vrsticami v „Mladiki“ doživela poraz svobodoumnejša inteligenca katoliškega idealističnega svetovnega nazora, ker je število onih med katoliškimi izobraženci, ki odobravajo njegove grenke besede, večje od onih, ki se jim upirajo. Veriga tradicionalne reakcije je sklenjena in je dokazano, da za usodo slovenskega naroda ni važno slogaštvo ali dozdevna duhovna enotnost, temveč edinole boj svetovnonazorskih načel.

Reactio locuta est par ossa F. S. F. — slovenska kultura pa raste po delih, med katere prištevam tudi Franceta Kralja „*Moja pot*“. Juš Kozak.

KRONOLOGIJA IN OBLIKA PRVIH PREŠERNOVIH SONETOV (opombe k Žigonovim izvajanjem v ČZN 1906, ZSM 1906 in Prešernovi čitanki). Prvi Prešernovi soneti so šli v cenzuro 1831—1832: *Očetov naših*, *Vrh sonca*, *Tak kakor in Kupido* z gradivom za druge bukvice Čbelice, torej 10. marca 1831 (DS 1926, 216); *Apél podobo* (Žigon, Kronol. pregled 8), *Črkarska pravda* (začetek: Al prav), *Ptujo-besedarjem* (Ne bod' mo), *Strah* (začetek v prvi red.: En dan, v drugi: Dve sestri), *Smrt* (Dolgost) z gradivom za tretje bukvice Čbelice, torej 26. decembra 1831 (DS 1926, 251, 281); *Sonetje nesreče* (brez skupnega naslova) z gradivom za četrte bukvice Čbelice, torej 18. februarja 1833 (DS 1926, 283).

Toda datum objave je za postanek Prešernovih pesnitev samo terminus post quem non: pesnitev *Astrologom* (Zvezdogledom), ki je nastala še na Dunaju pred avgustom 1826, je šla v cenzuro šele po petih letih: 26. decembra 1831; *Zapuščeno* je spesnil Prešeren 1835, objavil šele po enajstih letih itd.

Kakor vsak pesnik je utegnil imeti tudi Prešeren razne razloge, da je hranil kako pesem v svoji miznici dalje časa od druge.

Za vprašanje, kdaj je začel Prešeren pesniti v obliki soneta, vsebuje pomembne migljaje primerjanje prvih redakcij *Nove pisarije*: v prvi redakciji, pač iz 1830, svetuje pisar učencu, da „balada“ in „romanca je s tragedijo škodljiva“ in da „teh in te sorte in zdravljic ne piši“ (ZSM 1903, 127); a druga redakcija, najbrž ista, ki je šla 10. marca 1831 v cenzuro, je „zdravljice“ nadomestila s „soneti“, ko pripoveduje, da „romance zdaj pojejo in balade, tragedija se tudi nam obeta, sonete slišim peti pevce mlade“. Tuja oblika soneta je postala torej za Prešerna aktualna med obema redakcijama *Nove pisarije*, nekako v drugi polovici 1830, ker v dobi med Veselovo Potažvo iz 1818 in prvimi Prešernovimi soneti drugih slovenskih sonetistov ni bilo.

V leto 1830 kaže tudi prva redakcija soneta *Kupido*, edini tekst v označeni skupini, ki je datiran. V prvi redakciji soneta *Kupido* pravi namreč pesnik, da „že trideseto leto prede Parka“, a „nobena ga še d'vica ni ljubila“. Sonet *Kupido* je nastal torej med 3. decembrom 1829 in 3. decembrom 1830.

Naši dve ugotovitvi se presenetljivo skladata z dejstvom, da so v ljubljanskem nemškem literarnem tedniku „Illyrisches Blatt“, kjer izza Prešernove vrnitve več ko leto dni ni izšel noben sonet, od jeseni 1829 zopet zelo pridno gojili to nemškimi romantikom tako priljubljeno obliko, kakor kaže sledeča kronološka vrsta z imeni avtorjev in naslovi tekstov: 31. oktobra 1829 neki *Manfred*: Sonet (Wenn so ein alter Thurm); 6. marca 1830 Hugo vom *Schwarzthale* (Ljubljčan Anton Jožef Schlechter, jurist na Dunaju): Bild der Geliebten (nach Petrarca), Unterschied, Vergißmeinnicht; 1. maja 1830 Joseph Emanuel *Hilscher* (Olomoučan, v Ljubljani učitelj na vojaškem vzgojevališču): Sapho, Am Grabe; 8. maja 1830 isti — Unbestand (nach Drumond); 31. julija 1830 isti — Tiefe Trauer; 21. avgusta 1830 isti — An die Nachtigall (nach Milton); 11. septembra 1830 isti — Morgenröthe; 16. oktobra 1830 Hugo vom *Schwarzthale*: Die Thränenquelle; 30. oktobra 1830 isti — Das Vergißmeinnicht.

Nemški soneti, ki jih je prinašal 1829/1830 „Illyrisches Blatt“ pod redakcijo profesorja Heinricha, so se od stroge oblike, ki so jo dali sonetu italijanski klasiki ter jo skušali uveljaviti tudi nemški romantiki in nekateri njihovi nasprotniki, kakor Platen, in sodobniki, kakor Rückert (Welti, Geschichte des Sonettes, Leipzig 1884; Reallexicon der deutschen Literaturgeschichte III, 245—247), često odmikali (velike začetnice pomenijo možko, male žensko rimo): trohejski verz namesto jamskega je rabil Schlechter (Unterschied, Vergißmeinnicht); možke rime namesto ženskih sta rabila Schlechter in Hilscher (prvi: Bild der Geliebten — a B B a a B B a c D c D c D, Unterschied, Vergißmeinnicht, Die Thränenquelle, Das Vergißmeinnicht — a B B a a B B a C d C d C d; drugi: Am Grabe — a B B a a B B a c d E E d c, Unbestand — A b b A A b b A c d d c e e, Tiefe Trauer — a B B a a B B a c B c B D D). Vendar je bilo med temi soneti ljubljanskega nemškega tednika tudi več takih, ki so bili po obliki v skladu s teorijo in prakso najboljših tedanjih nemških sonetistov: Manfred — Wenn ein alter Thurm (a b b a a b b a c d c d c d); Hilscher — Sapho (a b b a a b b a c d d c e e), Die Nachtigall (a b b a a b b a c d c d c d), Morgenröthe (a b b a

a b b a c d e c d e). V drugem delu sonetov imajo tudi ti, kakor ostali, sedaj dve rimi, sedaj tri. Po vsebini so ti nemški soneti ali filozofsko-opisujoči ali ljubezenski. Izraziti dar za ono šablono soneta, ki pripoveduje v prvem delu v podobi to, kar izraža v drugem delu jasno in naravnost (prim. Žigon, ZSM 1906, 62—63), kaže le Schlechter (Der Unterschied).

Vsekako so bili nemški soneti, ki jih je prinesel „Illyrisches Blatt“ 1829 in 1830, take kvalitete, da je slovenskega pesnika, ki je izza ugotovitve Zoisovih težav ob prevajanju Lenore sistematično uvajal tuje pesniške oblike, a izza začetka ponovnega drugovanja s Čopom po vrnitvi v Ljubljano posvečal pozornost tudi romanskim oblikam, zaskominalo po tekmovanju, saj je Hilscherjevimi pritikal izrečna umetniška vrednost.

Vse kaže, da so prišle romanske oblike na red v zapovrstnosti: stanca, triolet, tercina, španska romanca, sonet.

Da bi pa bil Čop dal neposredno iniciativo za gojitev soneta, je malo verjetno, ker je bilo razmerje med prijateljsima sploh tako, da je mentor odgovarjal na vprašanja, a ne vsiljeval nalog. Pač pa je verjetno, da je Čop pesniku, ko je oblika soneta postala zanj aktualna, pomagal z opozorili na najboljše sonetiste.

Število pomembnih pesnikov, katerih sonete je Prešeren 1830—1832 poleg sonetov v ljubljanskem tedniku že poznal, je po vsej priliki precejšnje: Petrarca; August Wilhelm von Schlegel; Dante?; Camões?; kak francoski sonetist?; Bürger?, Rückert?, Platen? Najbrž si je ogledal tudi odstavke o sonetu v nemških metrikah, ki jih je upošteval Čop (IB 1833, str. 28).

Kateri vsebini je prikladna oblika soneta, o tem je imel Prešeren že 1830 do 1832 povsem jasne pojme, ki so mu jih izbistrili poleg Petrarke pač tudi nemški sonetisti. Njegovi soneti iz te dobe so po vsebini: ljubezenski (*En dan, Očetov, Tak kakor, Vrh sonca, Kupido*); epigramsko-polemični (*Apel, Al prav, Ne bod' mo*); filozofski (*Dolgost, Sonetje nesreče*). Izmed panog, ki jih je poznala onodobna poetika (Heinz Mitlacher, *Moderne Sonettgestaltung*, Bornaleipzig 1932, 71—72), sta manjkali torej le dve: religiozni in opisujoči sonet.

V zgodovino soneta menda niti Čop ni prodril, tem manj je mogel Prešeren vedeti, da se je vračal najsterec v praobliki, ki so jo izoblikovali v Italiji v dvanajstem in trinajstem stoletju, v zapovrstnosti rim a b a b a b a b c d c d c d, dočim je dobil sonet obliko a b b a a b b a c d e c d e šele pod vplivom stremljenja po večji umetnosti (Welti).

Opazljivo je, da si je osvojil Prešeren vse one smernice, ki jih je Schlegel posnel po italijanskih klasikih soneta ter jih uveljavljal polagoma proti nemškim odstranitvam: jamski verz, dvodelnost, ženske rime, objemajočo rimo za prvi del. Da bi bil Prešeren upošteval ono teorijo starih italijanskih poetik o sonetu, ki pravi, da vsebuje prvi kvartet trditev, drugi dokaz zanj, prvi tercet potrdilo, drugi zaključek, ni vidno, nedvomno pa je, da se je zamislil ob redkih sonetih s primerom v prvem delu, kakor so na primer Schlechterjev *Der Unterschied*, Schleglovi *Die edelste Wirkung, Licht und Liebe, Abhängigkeit und Willkür, Die Brüder, An Ludwig Tieck, Die größere Gefahr, Camõesov 32. ali 43., Petrarcov 8. ali 16: sonet itd.* Pesniku, ki je tudi v pismu staršem 1824 rabil podobe, je ta šablona posebno prijala: med 16 soneti iz 1830 — 1832 jih je po njej zgrajenih pet (*Tak kakor, Vrh sonca, Pov' do let starih, Popotnik, Hrast*).

V tercetih kaže prvih 16 Prešernovih sonetov, kar se tiče rime, sledeče oblike: 1.) c d e d c — *Strah* (kakor Hilscherjev Am Grabe po shemi c d E E d c); 2.) c d e c d e — *Očetov, Tak* (kakor Hilscherjev Morgenröthe, izjemoma Platen, često Rückert, velika večina Schleglovih, skoraj tretjina Petrarikovih); 3.) c d d c e e — *Vrh, Apel* (kakor Hilscherjeva Unbestand in Sapho, Schleglov An Friedrich Schlegel); 4.) c c d d e e — *Kupido* (kakor Camões v 74. sonetu); 5.) c c d e e d — *Dolgost, Al prav, Ne bod' mo* (kakor Schlegel v Ave Maria, a z moško rimo C C d E E d); 6.) c d c d c d — *Pov' do let starih, O Verba, Popotnik, Hrast, B'la komur sreče, Življenje ječa, Čez tebe* (kakor Schlechterjev Das Vergriffmeinnicht, a z eno moško rimo, praviloma Platen, navadno Rückert, izjemoma Schlegel v sonetih Goethe, Diva Fides in Die Brüder, Petrarca v dobri tretjini).

Za vprašanje o kronološki zapovrstnosti prvih Prešernovih sonetov je raba raznih tipov v tercinah po vsej priliki zelo važen moment.

Domnevi, da so Prešernovi sonetje z isto zapovrstnostjo rim v tercetih tudi vsi v isti dobi nastali, da je torej zapovrstnost, ki sem jo napravil na osnovi tercinskega tipa (*En dan . . . , Čez tebe*) obenem kronološka zapovrstnost nastankov, delata težave le soneta *Apel* in *Strah* (*En dan*): *Apel* je šel v cenzuro leto pozneje od soneta *Vrh*, a *Strah* leto pozneje od sonetov *Očetov* in *Tak*. Toda vprašati se moramo, ali nista utegnila soneta *Apel* in *Strah* ostati, kakor pesnitve *Astrologom, Zapuščena* in druge, nekaj časa v miznici?

Da bi bil nastal sonet *Apel* med 16. aprilom in 26. decembrom 1831, je sploh neverjetno, ker za tako zavrnitev Kopitar ni dal vzroka ob cenzuri druge knjige *Čbelice*, ki jo je obravnaval dobrohotno, ampak ob cenzuri prve knjige, ko se v pismih Čopu do 16. maja 1830 ni le izjavil proti umestnosti prevoda *Lenore*, ampak se je zaletaval tudi v obliko in ton *Povodnjega moža* in *Slovesa od mladosti* (ZMS 1905, 96—97). Sodim torej, da je nastal *Apel* v istem času kakor *Vrh*.

Pri *Strahu* pa nas opozarjajo razni momenti, da utegne spadati po nastanku na čelo sonetov, a ne samo v iste dni kakor *Tak* in *Vrh*: podmena, da je izmed prvih „ljubéznjenih sonetov“ Prešernovih prvi nastal *Strah*, ki se naravnost obrača do Amorja in Venere, nam šele zadovoljivo pojasnjuje užaljenost, s katero se v poslednjem, namreč v sonetu *Kupido*, od istih mitoloških protektorjev ljubezni začasno poslavlja; podmena, da bi bil prvi Prešernov „ljubéznjeni sonet“ *Očetov*, ni prav v skladu z verzoma, da njegove strune „pojo Krajnic lepoto, in tvojo čast, nevsmiljena devica“, ki sponirata že starejše verze v čast isti devici; *Strah* je najšibkejši izmed vseh Prešernovih sonetov.

Sonet o dveh ljubljanskih sestrah je bil v prvi obliki iz 1830 po vsej priliki še slabši kakor v drugi iz 1831. A tudi v ohranjeni obliki je še tako slab, da je edino glede nanj upravičena sodba, ki jo je imel pesnik o pesnitvah *Soldaška, Že miru, Astrologom* in *Strah* 29.—31. marca 1832, ko je pisal Čopu: „(sie) müssten aus der Feder eines philosophiae stud. geflossen sein, um entschuldigt werden zu können“. Zmisel za nazornost, ki dovoljuje za glavne točke samo en komentar, kakor da je Prešerna tukaj povsem ostavil na cedilu: ali gre za strah pred novo ljubeznijo ali za strah pred pojačitvijo stare? ali sta sestri Veneri in Amorju samo podobni, ali pa je ena istovetna s povzro-

čiteljico pesnikove rane? Če je bil sonet v prvi redakciji še šibkejši, je tem umljivejš, zakaj ga pesnik ni dal prvič v tisk z ostalimi štirimi.

Pri obliki tercetov z dvema rimama po zapovrstnosti c d c d c d, ki je za Prešernove nove sonete od *Sonetov nesreče* naprej značilna, je utegnil ostati pesnik iz gole navade: bila je 1830—1832 med šestimi poslednja, v kateri se je poskusil. A kakor Danteju, Petrarcki, Camõesu ali Schleglu je bila to tudi Prešernu le ena izmed šablon. Da poslej tudi ni videl v tej priljubljeni svoji obliki nič sonetu imanentnega, nič takega, kar edino bi ustrezalo pravilom, ni težko dokazati: izmed naših devetih slovenskih sonetov po drugem vzorcu je dal, ko jih je prirejal za Poezije, novo obliko c d c d c d le sonetu *Kupido*, ostalim osmim pa je pustil staro obliko; med novimi nemškimi Prešernovimi soneti sta dva, ki nimata običajne oblike: *Ihr hörtet s terceti c D c c D D* in *Wohl ihm s terceti c c c d d d*. Kdo bi si upal trditi, da bi Prešeren tem sonetom ne bil mogel dati oblike tercetov, ki jo je vzljubil 1832?! Toda važnejša od šablone mu je bila pomembnost besede v rimi!

To so vzroki, da zavračam več Žigonovih komentarjev, na primer: da bi bil *Strah* nastal pozneje ko *Očetov* in *Tak*, namreč 1831, in sicer iz „umetniško kompozicijske potrebe“ (ČZN 1906, 140—151); da bi bil sonet *Apel* spesnjen „1831 za Zhb. III“ (Preš. čit. 139); da bi se bil pokoril Prešeren od 1832 obliki c d c d c d pod vplivom „Čopove učenosti in šole“ (ZSM 1906, 71), in sicer iz „arhitektonske ideje objemanja“, da „zadosti arhitektonski logiki v tej velestrogi lirski formi“ (ZSM 1906, 64).

Kaj bomo govorili o tem, da bi bil poet 1831 ob štirih sonetih iz 1830 začutil med sonetoma *Tak* in *Kupido* „prestrm kontrast“ in sklenil „to praznino, ta prepad brez prehoda, ta nedostatek“ zamašiti z novim sonetom (ČZN 1906, 149—151), ko pa vemo, da 1831 še ni — snoval izdaje Poezij! Kaj se bomo tu pozivali na vpliv Čopov 1832, ko je pa jasno, da bi bil moral Čop, če bi izvajanja Žigonova bila pravilna, vplivati že na prve Prešernove sonete v zmislu „arhitektonske logike“ soneta! Kaj bomo besedovali o „arhitektonski ideji objemanja“ tam, kjer ne more iti obenem za vsebinsko objemanje!

Strinjam se pa z Žigonom v eni točki: da sonetje *Strah*, *Očetov*, *Tak*, *Vrh* in *Kupido* ne veljajo Juliji Primčevi (ČZN 1906, 141, 142, 145, 152, 156, 163, 164; Preš. čit. 5—8), ki je bila v drugi polovici 1830. šele v petnajstem letu. Menim, da tudi oni „dragi d'vici“ ne veljajo, ki je vznemirjala pesnika kakih pet let prej, da je govoril *Astrologom* o svoji „sramoti“, o „solzah“, „kesu“ in „srdu“. Končno sodim, da bi povzročiteljica Prešernovega razpoloženja za prve sonete utegnila biti kaka ljubljanska „neusmiljena devica“, ki ji veljajo tudi poznejše pesnikove ljubezenske izpovedi vse do „sobote svete“ leta „dvakrat devétsto tri in tridesétega“.

Kaj?! Da bi smeli sonet „*Je od vesel'ga časa*“ razlagati brez kompliciranih vijug in ovinkov?! Da bi *Dohtarja*, *Prvo ljubezen*, *Gazele* morali črtati iz „Julijine dobe“?!
Fr. Kidrič.

OBZORNIK

Slovenska literatura ininozemstvo. Vsaka narodna kultura stremi po nekaki ekspanziji; brž ko je odkrila v sebi neke splošne vrednote, jih hoče pokazati tudi drugim in preiti s svojo tvornostjo v obtok mednarodne kulture. Majhni narodi v tem obtoku več sprejemajo kakor oddajajo. Primer Skandinavcev, politično krepko izživetih in s srečno zemljepisno lego obdarjenih starejših narodov, prepričevalno kaže, da lahko tudi majhen kulturni krog uravnovesi svojo „izvozno in uvozno bilanco“ in do malega toliko oddaja, kolikor sprejema. V večini primerov, in mednje sodi tudi slovenska kultura, se mora ekspanzija zadovoljiti s skromnejšimi uspehi, in bilanca, ki ugotavlja stike z večjimi in starejšimi kulturami, je vsaj še danes nujno pasivna.

Vsekako pa ni malega pomena, da skušamo pravilno razumeti problem svoje kulturne ekspanzije in jo kar moči pospeševati. Za intenzivno narodno kulturo, za njene tvorne sile je sicer postranskega pomena, ali je mogoč in kolikšen utegne biti „izvoz“ ustvarjenih umotvorov, kakor se noben pesnik pri ustvarjanju ne bavi z vprašanjem, kolikšna bo naklada njegove knjige. Toda v tistem hipu, ko je delo dovršeno, prihajajo v poštev tudi vprašanja ekstenzivne kulture; takrat ni več vseeno, kako se bo nova knjiga uveljavila na domačem kulturnem trgu, in tem večjega pomena je za avtorja in za njegovo literaturo, če lahko upa na „izvoz“, t. j. na priključitev k mednarodnemu obtoku.

V takole „bilanco“ stikov z ostalimi kulturami ne sodijo samo prevodi iz naše književnosti, marveč tudi posrednejši in skromnejši stiki. Tako je nemalega pomena že to, koliko se zunaj sploh piše o naši književnosti, o našem gledališču, o naši likovni umetnosti, saj je to najboljša priprava za tesnejše in neposrednejše stike. V tem pogledu so posebno važna enciklopedična dela v tujih jezikih, pregledi, pri-

ročniki in druge podobne knjige, ki podajajo sumaričen pregled nekaterih kulturnih panog (n. pr. literature, likovne umetnosti i. pod.) ali stanja neke dobe. Nobenemu narodu ni vseeno, ali ga ob takih prilikah upoštevajo ali ne. Za široki svet, ki dobiva v roke taka dela, je to često edina *carte d'identité*, ki po nji spoznava in priznava manj znano kulturno individualnost in nje vodilne predstavnike.

Ondan sem bil opazil v starem letniku „*Ljubljanskega Zvona*“ značilno beležko. Leta 1881. se je ljubljanski župan Graselli obrnil na pobudo literarnega in zabavnega kluba do Brockhousa v Lipskem, da bi v novo izdajo svojega konverzacijskega leksikona sprejel življenjepis nekaterih slovenskih pisateljev. Brockhaus mu je obljubil in iz kluba so bili poslali biografske podatke o Trubarju, Vodniku, Prešernu, Janežiču, Bleiweisu in Jurčiču.

Ta primer kaže, kako so že takrat čutili potrebo, da bi bila slovenska književnost zastopana v tujih enciklopedijah. V teku petdesetih let se je marsikaj izpremenilo, dobili smo vse drugačne možnosti, zveze in stike, pa tudi naš položaj v svetu je mnogo ugodnejši in uglednejši. Danes lahko nudimo o sebi mnogo tehtnejše gradivo in zahtevamo upravičenejše kakor kadarkoli prej, da nas uvažujejo. Ugotoviti pa je treba, da teh možnosti ne izkoriščamo dovolj in da smo prezrli marsikje, kjer bi se bili lahko ob nekoliko večji delavnosti in organizatorični sposobnosti dostojno zastopali.

Izmed najnovejših publikacij te vrste bi jih lahko omenili več, ki so slovensko kulturo popolnoma prezrle ali pa jo odpravile z neprimernimi drobtinami. Da smo bili v nemških, pa tudi francoskih in angleških slovstvenih pregledih Slovani zastopani prej nezadostno kakor častno, je dovolj znano: „slavica non leguntur“. A Rusi so že dolgo izjema, Poljake upošte-

vajo čedalje bolj, tudi Čehi so od prevrata lepo napredovali in ne smejo biti nezadovoljni, čeprav bi lahko želeli še to in ono. Kajpak, pri teh narodnih skrbe za mednarodne stike poleg zasebnih društev tudi organi zunanjega ministrstva. Pri nas, žal, ne moremo ugotoviti, da bi slednji dosegli kakšen posebno viden uspeh, in da ne bo nesporazumljenja, naj takoj poudarim: V tem pogledu se lahko srbska književnost, gledališče, likovna umetnost pritožuje za enako pravico kakor hrvaška in slovenska: je to problem sposobnih ljudi in smotrnega dela, ne pa zadeva kulturnih in političnih predsodkov.

Naj navedem izmed najnovjših samo dva primera: V obsežni knjigi Josepha Gregorja „Weltgeschichte des Theaters“, ki je izšla ob koncu lanskega leta v züriški založbi Phaidon, je slovenska gledališka zgodovina popolnoma izpuščena, dokaj obsežno pa je med drugim obdelana srbskohrvaška. Vzroka nisem mogel doznati; poznavajoč naše, v tem pogledu preohlapne razmere, pa ne izključujem možnosti, da se je bil pisec obrnil v Ljubljano po podatke, a jih ni prejel. — V najnovjši, leta 1930. zaključeni izdaji Meyerjevega konverzijskega leksikona najdeš nekoliko vrstic o naših starejših pisateljih, o Cankarju, Župančiču in drugih pa ničesar, dasi se iz hrvaške literature omenjajo taka imena, kakor je n. pr. Fran Hrčič.

Napačno je, da nima nihče pri nas v evidenci podobnih enciklopedij in ne skuša ob pravem času posredovati: primer naših rodoljubov iz ljubljanskega „Literarnega in zabavnega kluba“ ni niti po petdesetih letih izgubil vrednosti. Tam, kjer nimamo svojih ljudi ali tujih strokovnjakov, je treba intervencije iz Ljubljane, in včasih ne le opozorila, marveč tudi besedila. Kot uspehe zadnjega časa navajamo slovenico v dopolnilni izdaji „Ottovega slovnika naučnega“ v Pragi in članke, ki jih piše za najnovjšo italijansko enciklopedijo prevajalec iz našega jezika prof. Urbani.

Te vrstice imajo namen, da znova opozore na neko vprašanje, ki je pri nas vendarle preveč zanemarjeno in zahteva predvsem osredotočitve in v drugi vrsti smotrne organizacije. Ne gre za več nego smemo po pravici zahtevati: ne opiramo svojih zahtev na megalomansko precenjevanje. Toda tu smo, in nočemo, da bi bili še nadalje podcenjevani ali celó prezrti.

V marsikaterem primeru bo treba izvršiti „potrebne korake“ za naše uveljavljanje skupno z Beogradom in Zagrebom, zakaj umljivo je, da se s širokih svetovnih perspektiv naše bitje in žitje čedalje bolj zožuje v pojem Jugoslavije in je kajkrat nujno skupno obravnavanje vsega materiala o nas. V nekaterih dosedanjih primerih se to ni obneslo tako, kakor bi zahteval interes popolne pravičnosti in stroge znanstvene objektivnosti. Mislim pa, da to ni samo vprašanje naših literarnih stikov z Beogradom in Zagrebom, marveč je vprašanje boljše organizacije vsega našega kulturnega sožitja. A to je poglavje zase.

B. B.

SSP (Sojuz sovjetskih pisateljev). Neizprosni sovražniki boljše-vikov pretiravajo, ko trdijo, da v današnji Rusiji ni nič dobrega, in ko vidijo pri sovjetskih avtorjih zgolj malodušno prilizovanje uradnim zahtevam. Pisatelji so namreč ohranili kljub vsemu še vedno mnogo samostojnosti, kar ustreza slavnemu izročilu ruske književnosti in kar nedvomno tudi jamči za njeno bodočnost. Ruska cenzura je sicer prisilila v molk tega ali onega „sodobnosti nezvočnega“ avtorja in tudi zaplenila „pomotoma objavljene stvari“, toda popolne enomiselnosti ni mogla doseči, kar je povsem razumljivo.

V uvodu k novemu pravilniku SSP beremo: „Zgodovinski sklep CKVKP (b) (t. j. Osrednjega vodstva zvezne komunistične stranke boljševikov) je določil za obliko novega avtorskega društva edinole „Zvezo sovjetskih pisateljev“ (SSP).“ V

smislu tega novo razglašena pravilnika morajo „odbori vseh pisateljskih organizacij takoj pričeti z vpisovanjem članov v SSP in zaključiti to do 10. junija t. l.“. Izredno naglavo predpisanega nabora utemeljuje CK VKP s tem, da „so velike zmage proletariata v boju za socializem odprle izredne razvojne možnosti književnosti, umetnosti, znanosti in splošni kulturi“. Prvo poglavje v pravilniku organizacije SSP določa: „Kot pogoj za razvoj književnosti, njene oblikovne dovršenosti, politične usmerjenosti in življenjske učinkovitosti moramo smatrati tesno, neposredno povezanost literarnega gibanja z dnevnimi nalogami strankine politike, sovjetske vlade in aktivno sodelovanje pisateljev pri socialistični gradbi sveta.“ Ne smemo misliti, da so ta splošna novodila le želja vladnih krogov, ampak so nekako obvezno povelje. Z razprtim tiskom je podčrtana 7. točka II. pogl. v pravilniku SSP, ki se glasi: „SSP ima svoj glavni smoter v oblikovanju visoko umetnostnih umotvorov, prepojenih z odmevi junaške borbe mednarodnega proletariata, z navdušenjem nad zmago socializma, z vzgledi visoke modrosti in neizmerne požrtvovalnosti komunistične stranke. SSP ima nalogo, da ustvari socialistični dobi vredne umetnine.“

Članstvo pri SSP ima, kakor je že navada pod Sovjeti, neki določni honorar, prehranjevalne in stanovanjske ugodnosti itd. Avtorji, ki se ne bi držali pravil, izgubijo vse že omenjene pravice pravih „kvalificiranih“ delavcev. V tem smislu si moramo razlagati tudi tisto odločno postopanje z neposlušneži, o katerem govori 4. točka III. poglavja: „Tajništvo sklepa o izključitvi članov iz SSP...“ b) ako nasprotuje njih delovanje smotrom socialistične politike in nalogam SSP, c) ako kaže nastop posameznega člana protisovjetsko in javnemu redu neprijateljsko miselnost.“

Pod sedanjimi razmerami v Rusiji seveda ni mogla nastati nobena agitacija

zoper vstop v zvezo. Zato nudi moskovski junijski tisk sliko razburjenega mravljišča. Pisatelji so nemirno ugibali, kdo bo sprejet in kdo odklonjen. Mali avtorji so odkrito zavidali srečnejše in uglednejše tovariše. Nekdo izmed zavrjenih je celo rekel Serafimoviču, pisatelju uradno priporočenih romanov: „Zdaj seveda ne bom mogel ničesar več natisniti. Zdaj sem kakor okužen. Kdo si bo še hotel umazati roke z mojimi spisi!“ Serafimovič je zaman tolažil zavrjenega tovariša, da se mu ni zgodila nikaka krivica, da s tem še ni postal izobčenec. A odklonjeni pisatelj je celo pretil, da se bo pritožil osebno pri Stalinu. Bajè hočejo storiti isto tudi mnogi drugi nesrečneži. Odvrnjenci očitajo tajništvu SSP nestrpnost in osebne namene. Morebiti da so ponekod te pritožbe upravičene, a v mnogih primerih je imelo tajništvo nedvomno prav. Pritožbe nekaterih odbitih prosilcev se odlikujejo po slabem slogu in pomanjkljivem pravopisu. Neki pesnik Orlenko iz Harjkova zahteva na primer takoj „pozitiven rezultat“, t. j. sprejem v SSP „kot priznanje za njegove zasluge pri osvojitvi pesniških oblik, ki jih je zaplenil proletariati buržoaziji po zmagi socializma“.

Uradna „Literaturnaja gazeta“ zatrjuje, da je izzvala reforma v široki javnosti „globoko in vzradoščeno zadovoljstvo“ in da bo novo ustanovljena zveza „močno poživila literarni razvoj“. Razgovori z vodilnimi osebnostmi nove pisateljske zveze so ugotovili, da vzbujajo posebno navdušenje tista točka v pravilniku, ki kaznuje člana z izključitvijo, če ni ničesar objavil v teku dveh do treh let. Odbornik Kirpotin je rekel: „To bo šiba za lenuhe.“ Kritiki P. Stavski pa je pritrdil: „To bo kmalu navadilo literarne udarnike na boljše delovno tempo.“

Zvezni kongres sovjetskih pisateljev, ki se je vršil v prvih tednih meseca junija, je v kratkem času odobril sprejem članov v SSP. Zborovalci so poudarili, da se za-

hleva od članov razen že omenjene vdanosti socialistični domovini tudi aktivno sodelovanje pri njenih nalogah z izvirnim umetniškim ustvarjanjem in samostojnim znanstvenim delom. Dočim je štela nekdanja „Pisateljska zveza“ v Moskvi nad 1500 članov, bo nova dokaj maloštevilnejša. Natančni podatki o novem članstvu še niso objavljeni, a vemo, da so v Moskvi od 700 prosilcev sprejeli le 264. Isto se je zgodilo v Leningradu in drugih središčih. Te stroge zahteve pomenijo, da bo ostalo veliko pisateljev izven Sojuza. Glede na to je izpremenil volilni odbor besedilo pravilnika v toliko, da bo volil poleg zveznih članov še kandidate. Ti bodo lahko postali člani kesnje na podlagi novih del, ki jih bodo predložili.

„Večernaja Krasnaja gazeta“ (Moskva) poroča 11. julija: Leningrad je prvi zaključil s sprejemom članov v SSP. Izmed 532 vloženih prošenj je bilo povoljno rešenih le 140. Prvi je bil sprejet S. Semjonov (udeleženc „Čeljuskinove odprave“), drugi Aleksej Tolstoj. Med ostalimi so bili sprejeti znani humorist M. Zoščenko, še pred vojno znani kritik K. Čukovskij, nato L. Soboljev, Olga Forsch, B. Lavrenjev in drugi. Razen tega je bilo sprejetih še 89 kandidatov, med njimi so: brata Tur, N. Čukovskij, S. Rosenfeld in drugi. SSP ima tri oddelke: pisateljskega, dramatičnega in kritičnega. N. P.

Kriza ruske knjige v emigraciji. Ne smemo misliti, da so postali ruski pisatelji v emigraciji utrujeni in izčrpani zaradi odtrganosti od domovine. Tudi starejši avtorji, za katere bi morala predvsem veljati ta domneva, že več let zaman iščejo založnike za svoje rokopise. Mlajši, ponekod zelo nadarjeni pisatelji morajo večkrat obmolkniti že po prvem uspešnem nastopu kot žrtve boja za obstanek. Noben emigrantski avtor ne more živeti le od svojih pisateljskih dohodkov. Zgolj nekatera ugledna imena morda nekaj zaslužijo od inozemskih pre-

vedov svojih spisov. Ruski založniki v emigraciji trdijo, da ne morejo prodati od 1000 izvodov nove naklade še tako priljubljenega romana več ko 400 izvodov. To pomeni, da imajo izgubo, kajti manjša naklada bi ceno posameznega izvoda le še podražila. Izjemni uspeh imajo le nekatera izvirna in prevodna dela nižjega literarnega značaja (erotika, zgodovinska „razkrinkanja“ itd.). Najbolj črnogledi opazovalci, kakor je Mih. Osorgin v „*Posl. novostih*“, mislijo, da je usoda ruske knjige v emigraciji zapečatenata.

Drugi izvedenci so manj mrki. G. Adamovič pravi v zadnjem zvezku „*Sovremenih zapiskov*“, da povzročajo težavne emigrantske razmere nekako naravno selekcijo. Čitatelji se lahko zanašajo, da je nova knjiga nekaj vredna. Tega ni bilo pred vojno, ko je vsakdo lahko natisnil, kar je hotel. V Parizu se je celó ustanovilo Društvo prijateljev „*Sovremenih zapiskov*“, ki vabi delničarje ali vsaj stalne naročnike, da bi zagotovili obstanek temu, v emigraciji edinemu književnemu in politično-kulturnemu četrtletniku, ki izhaja od leta 1921. (Vsak zvezek obsega okoli 600 strani.)

M. Osorgin toži, da je „dvajset tisoč jako premožnih ruskih Parižanov“, ki ne kupujejo nobenih sovjetskih ali emigrantskih knjig, ker se ne zmenijo za rusko književnost. To je neizbežna posledica ločitve od domovine. Več ruskih imen je zašlo med nove francoske avtorje. V Bratislavi in Beogradu živita mladeniča, ki govorita doma sicer samo ruski, a sta zašla med slovaške oziroma srbske pesnike, ker sta pač zrasla v emigraciji. Javne ruske knjižnice v tujini kažejo vedno manjše povpraševanje po prevodnih delih. Poleg značilnega hrepenenja po ruski knjigi seveda govori ta pojav tudi o čitanju francoskih, nemških, jugoslovanskih in drugih avtorjev v izvirniku, kar je zopet nova posledica večletnega bivanja v drugi domovini. Te knjižnice tudi kažejo, da

čitatelj pazno zasleduje književna poročila v dnevnem tisku. Dela, ki jih kritika priporoča, vzbujajo večje zanimanje in povpraševanje. Ko je Bunin prejel Nobelovo nagrado, je nadkrilil v knjižnicah vse druge ruske in tuje pisatelje. Vsekakor je revščina v večji meri kriva književne krize kakor pa brezbriznost.

Tudi „Zveza ruskih založnikov“ v Parizu si je osvojila to stališče in priredila letos v začetku junija „Teden cenene knjige“. Razprodajala je z velikim popustom drage izdaje, ki že dolga leta leže po skladiščih. Za en frank si dobil že nov roman. Znanstvene izdaje in zbrane spise klasikov si kupil že za 3 do 5 (namesto za 50 do 80) frankov. Razprodaja je imela velik uspeh. Ljudje so oblegali knjigarne in pokupili poleg tehničnih knjig tudi leposlovje. Založnik, ki bi poceni ponatisnil Puškina, Gogolja, Turgenjeva itd., bi nedvomno ustregel povpraševanju. Njih zadnje veliko podjetje so bili Buninovi zbrani spisi v desetih zvezkih za 160 fr. Prireditelji „Tedna cenene knjige“ so prejeli toliko naročil od zasebnikov in knjižnic, da so ga morali podaljšati na tri tedne, in sicer do 5. julija. Jeseni bodo „Teden“ najbrž ponovili.

N. P.

Novi nemški literarni geniji. Nacionalni socializem je v Nemčiji brezobzirno pomedel z vsemi znamenitimi intelektualci, znanstveniki in najvidnejšimi predstavniki sodobne nemške literature, ki se niso strinjali z njegovimi gesli in smerjo. Thomas Mann, Heinrich Mann, Sternheim, Döblin, Bruckner, Remarque, Unruh, Toller in mnogi drugi so zapustili Nemčijo in se naselili v inozemstvu zaradi vedno močnejšega pritiska Hitlerjeve stranke. Njih „protinemška“, premalo „nemško rasna“ in preveč evropsko zveneča dela pa so bila sežgana in prepovedana. Čeprav so ostali v Nem-

čiji poleg G. Hauptmanna še nekateri drugi pisatelji, ki pa so se morali ukloniti novim razmeram ali pa obmolkniti, je vendar sedanja nemška literatura izredno borna, klavrna in skoraj brezpomembna. Tega mnenja pa niso nemški nacionalisti sami, kajti iz neznatnih in nepomembnih pisateljev so si ustvarili nove velikane in genije.

V bogato ilustrirani knjigi *Dichtung und Dichter der Zeit* (1934) je A. Söergel nanašal tele genije nove Nemčije: Rudolf Binding, izrazito domoljubno poetičen pesnik, zanosito proslavlja svojstvenosti nemškega duha in rase in toži o krivicah versailleske pogodbe. — V romanu *Volke ohne Raum* zahteva Hans Grimm povrnitev kolonij, ki so bile Nemčiji nasilno odvzete in proslavlja pravega rasnega Nemca. — Romanopisec M. Kolbenhayer, tudi avtor biološko-filozofskih spisov, ognjevit napada versailleski pakt, češ, da ni le zločinsko dejanje, ampak prava absurdnost. — Lirični pesnik Max Mell je napisal pesnitev *Sedmorica pred Tebami*, kjer skuša očistiti Oedipov mit Freudovih teorij, kar je v skladu s sedanjo Nemčijo. — Will Vesper je romanopisec, v svojem romanu *Trdi narod* opisuje pravega germanskega Odiseja, ki se oklene krščanstva in umre na božji poti v Rim. — Med novimi nemškimi apostoli je tudi pisateljica Ina Seidel, ki je znana po romanu iz Napoleonovih vojen *Das Wunschkind*. — Hans Friedrich Blunck je napisal knjigo *Severno prerojenje*, kjer se izraža vsa strast njegovega maščevalnega mišljenja. — Friedrich Griese je napisal dva vojna romana — *Večna poljana* in *Poslednji obraz* — ki sta polna ognjevite, dasi zelo naivne želje po maščevanju, in kjer proslavlja nemškega vojaka in zemljo. Spisi vsch omenjenih novih genijev so seveda v popolnem skladu s sedanjo literarno kritiko. (ao.)